

Bécsi élményeim.

Irta

Frankenburg Adolf.

Második kötet.

Sopron,

nyomatott Reichard & Litfassnál.

1880.

I.

Magyarország 1848-ban újjá született.

Forradalmunk az volt a szó legszebb, legnemesebb értelmében.

A nemzetnek megnyitak szemei. Megemberelte magát.

Bátor férfiak álltak a mozgalom élén, merész eszmékkal lelkükben.

Újjá akarták teremteni az országot, visszaadni a népnek a létezés jogát.

A rombolás munkáját nagy részben befejezték; az alkotás másoknak volt föntartva.

A sors egy kockára tette föl egy nemzet lételét. A kocka vakra fordult; a nép majdnem husz évig bolyongott az abszolutizmus sivatagában. Aztán — úgy mondják — megifjodott testben lélekben, kezdette munkálni jövője földjét, megvetette új létezése alapját, kereste az irányt, melyen haladva boldogulhat . . .

És mit talált?

Teljes épségben a rombadőlteknak hitt történelmi jog bástyáit, régi fényben az arisztokratikus szellemet, s ennek Talleyrand óta „le-

gitimitás“-nak nevezett reakzionárius társát: a historiai jog repedezett falainak végső támaszát.

— — Számtalan szomorú tapasztaláson épült régi igazság, hogy minél gyávább az ember a veszedelemben, annál főnhéjjázóbb, ha abból szerencsésen kimenekült. Ha ma kétségbeesik a balsors közeledtével, holnap, ha a veszély feje fölött elhuzódott, tigrissé vadul letiprott ember-társa ellenében!

A kommentárral, úgy hiszem, eddig is bőven szolgáltam. Akad még toldaléka is. —

* * *

Az 1849-dik évnek nyarán többen kedves hazánkfiak közül a pesti levegőt drága egészségükre nézve nem igen kedvezőnek tartván, fölmentek Bécsbe, s az akkori igazságügyi miniszternél, Schmerling úrnál jelentkező, fölanjánlották szolgálatukat a német kormánynak.

Ezek az urak voltak: Gosztonyi Miklós, váltófeltörvényszéki elnök, üres óráiban labdacss és almanustkészítő a gyomorgörcs ellen; a már hetven évet túlhaladt Vághy Ferencz szep-temvir, Sopron városának egykori polgármestere és követe; s a reakzionárius „Pester Zeitung“ főszerkesztője, az időben a váltófőtörvényszék egyik bírása, Járy György (előbb Tretter), a hirhedt magyarellenes „Xenien“ írója, a ki megtette azt a — witzczet, hogy a Kossúth „Pesti hírlap“-jában e pámfletről megjelent kemény kritikámat a második kiadásnál mottoúl használta.

Schmerling úr a föndicsért urak munkálkodását azonnal igénybe vette. Kinevezett ugyanis egy bizottságot, melynek elnöke Gosztonyi, tagjai a nevezettek lettek, irányadó vezetője pedig a miniszterium részéről az ifju Sommaruga báró volt.

Ezek az urak a magyarországi „ideiglenesen” teendőkre nézve tanácsadói voltak nemcsak a miniszternek, hanem — a világosi katasztrófa után — a teljhatalmu császári királyi biztossá nevezett báró Gehringernek is, a kinek oldala mellett Privicz er, a legútóbbi pozsonyi országgyűlésen Fiume követje, és Cserghő, volt kanczelláriai udvari titkár, állottak. Az említett bizottsághoz járult még a pesti egyetem jogtanára Frank Márton is, a kit a magyar jognak megszűnte, s ennek folytán tanszékének elvesztése annyira mélabússá tett, hogy párheti Bécsben tartózkodása után valóságosan megőrülvén, a „Wandl”-féle szálloda udvarára leugrott, s azonnal szörnyet halt.

Ez a bizottság, s jelesen ennek lelke, Járý, a kinek kodifikáczióális ügyességét kiválólag igénybe vették, dolgozta ki ama rövidke „Procesz-Ordnung”-ot, melyet sárga táblája miatt az országban csak „sárgakönyv”-nek neveztek, de a mely egyszerű, rövid, olcsó és gyors — tehát a főnforgó viszonyok közt alkalmas igazságkiszolgáltatási normát tartalmazott. — „Provisorisch” volt ugyan, mert a német világban akkor mindent, még a pofonütéseket is provizorisch osztogották; de a szóbeli perekre nézve a

törvényszerű magyar váltóeljárást, az írásbeliekre a szinte magyar csődeljárást — a libellatórius perbeszédváltást — hozván be: elég jó sikerrel lett alkalmazva, s többet is ért a maga egyszerűségében igen sok későbbi cifra és drága, de rossz perrendtartásoknál. Ezzel az igazságnak tartozom, melylyel a német urak ellenünkben mindig adósak maradnak. —

Főlebbviteli forumúl öt főtörvényszék lett föllállítva Pesten, Kassán, Pozsonyban, Nagy-Váradon, Sopronban; a hatodikat a Bácska- és temesi bánságból alakított Szerb-wojwodina számára Temesvárott állították fel. Legfőbb forumul a bécsi legfőbb törvényszék ügynevezett magyar osztályát ordonánczozták. Azért mondom „ügynevezett“-nek, mert csak a czíme volt magyar, valósággal azonban a legtarkább nácziók üvegházi telepítvénye volt, beültetve az özszesz birodalom bürokratikus bűjtvényaival.

A nevezett bizottság tagjául néhány hó mulva Zsoldos Ignác, a váltófeltörvényszék alelnöke, Niczky János szemptemvir, Steinbach Ferencz, közalapítványi igazgató, azelőtt Pest városa hirhedt bírása, s Hengelmüller Mihály, pesti ügyvéd is fölhivattak. Ez utóbbit a később előfordult ügyvédi rendezésnél utilizálták; Zsoldos pedig az osztrák polgári törvénykönyv s több apróbb szabályrendelet fordításával, valamint a „Reichsgesetzblatt“ magyar fordításának reviziójával lett megbizva.

Ezalatt ő fölsége, Schmerling ajánlatára, Szerencsy István, volt személynököt, a

legfőbbtélőszéki magyar osztály önálló elnökeül nevezte ki.

„So lange die, durch die Reichsverfassung in Aussicht gestellte gemeinschaftliche Gesetzgebung nicht erzielt ist (azaz, hogy a majdan tartandó magyar országgyűlés hozza a maga törvényeithomogeneitásba a birodalom többi részeivel), wird die „ungarische Abtheilung des Obersten Gerichtshofes“ selbständig und blosz mit Richtern, die der ungarischen Gesetze kundig, ihr Amt handeln, und wird dem Präsidenten des Obersten Gerichtshofes nur formell unterordnet sein!“ Így szólott a miniszter föl hívása Szerencsyhez, mire ez a kinevezést elfogadta, s ily értelemben szólította föl hivatalvállalásra azokat, a kiket erre alkalmasoknak és — készeknek talált.

Hogy azok, a kik az ilyen önálló magyar bíróságra vállalkoztak, később német Hofrathok lettek, azt (igen csinnyán akarom magamat kifejezni) csakis az idő hatalmának, meg a bécsi levegő narkotikus befolyásának lehet vagy kell tulajdonítani. Drágán megfizették ök e dicsőséget (?). Hivataloskodásuk, mondjuk helyesebben szolgálatjuk folytonos küzdelem volt a kedves sógorokkal, a kik ritkán mulasztották el fölényüket magyar társaikkal a bástyaágyuk biztos árnyéka alatt éreztetni. Kárörvendve suhogtatá ez aranygalléru kaszta, itt is, az országban is, a kozák kegyelméből markába szorított kancsukát az elárvult nemzet fiai fölött, s, fájdalom, talált elég csatlóست is tulajdon véreink közt, a kik e dicső foglalatosságban vele

megosztottak, de ezeket nem a legfőbb törvényszék magyar birái, legalább nem ezek túlnyomó többsége közt kellett keresni! —

Február elején 1850-ben történt meg az első kinevezés „zur ungarischen Abtheilung des k. k. Obersten Gerichts- und Cassationshofes,“ s a volt szeptemvirek helyett deczemvireket szubsztituáltak. A kinevezettek voltak: Torkos Mihály, volt kancelláriai referendárius; gróf Cziráky János, volt királyi táblai báró; Vághy Ferencz szeptemvir; Remekházy Károly, volt referendárius; Széll Imre és Noszlopy Ignác szeptemvirek; Zsoldos Ignác, váltófeltörvényszéki alelnök; Markovics József, királyi táblai bíró, és Steinbach Ferencz, közalapítványi ügyek igazgatója. — Ezek közül ma (1880-ban) már csak kettő él: gróf Cziráky János, a ki az oktoberi diploma után báró Vay kancellársága alatt országbiróvá, és Zsoldos Ignác, ki a szeptemvirátus visszaállításakor hétszemélynökké, később a magyar királyi legfőbbtörvényszék tanácselnökévé lett kinevezve, s mint ilyen nyugalmazva él Veszprém-ben.

A hitet legelőször a Bécsben volt Vághy, Remekházy és Steinbach tették le — az őszi német ülésben. Remekházy kikérte azt a kedvezést, hogy „okulás végett“ benmaradhasson a „Plenársitzung“-ban, a mit Taaffe nagykegyesen megengedett. Jó ez érdemes úrnak nevét tudni, a ki magyar ember létére alig várhatta, hogy a német kompániába bele olvadjon. Meg is kapta érte később a — báróságot!

A többiek Taaffe ismételt unszolásai daczára sem engedték magokat oly könnyen beskatulyázni, s kinyilatkoztaták a becsületeslelkű államtitkár, báró Stelzhammer előtt, miszerint ők Schmerling iratához, a különállási biztatások, s a legfelsőbb kineveztetés tenorjához tartják magokat, s az özszes „Oberster Gerichtshof“-ba beolvadni nem fognak. Készebbek inkább hazamenni.

Az államtitkár azzal nyugtatá meg őket: „das wäre ja eine Perfidie gegen die Herren!“ s a miniszter odautasítá Taaffet, hogy hagyja külön a magyar osztályt.

Időközben e külön osztályt nagy csapás érte. Szerencsy István, tekintély- és közbecsülésben állott elnöke váratlanul meghalt (február 8-dikán), s az osztály pásztor nélküli nyáj lett. Ennek szomoru következményei csak hamar mutatkoztak. A mitől eddig csak tartani lehetett, az valósággal be is következett.

Az osztály első ülését april elején a magyar kancellária épületében Torkos elnökle alatt tartotta. Természetesen minden magyarul ment, s több tárgy lett ilyformán elintézve.

Másnap Torkos a következő „Präsidial-Eröffnung“-ot kapta Taaffetól: „Die hinter dem Rücken des Präsidenten des k. k. Obersten Gerichtshofes ohne sein Vorwissen gehaltene Sitzung der ungarischen Abtheilung des Obersten Gerichtshofes wird sammt ihren Beschlüsszen für null und nichtig erklärt. Taaffe.“ (Ezen u k á s z jellemzésére szükségesnek tartom megjegyezni,

hogy még Szerencsy életében Schmerling és Taaffe beleegyezésével elhatározottat, hogy a magyar szenátus üléseit a volt magyar kancellária helyiségeiben tartsa, melyek e végre újlag felszereltettek, s az első ülést megelőzőtt napon Torkosnak átadatva lettek !)

És mi történt rá? Tán valamennyi magyar (német) „Hofrath“ hazament? Dehogyan ment!

Néhány napig duzzogtak, s aztán átmentek szépen a kancellária épületéből a legfőbb törvényszék rendes helyiségeibe, a hol — miután számukat Czák, Kabos és Konrád erdélyi, s Miksics, Ozegovich és Busán horvátországi tagokkal szaporították, kikhez később még Thines-Csetneky, Hegyessy, Hánrich (pánszláv), Kovács, Lukács, Fábri, Luka, Lipovniczky, Nagy Lajos, Stoffer, Járý, Zádor, Zalay, s több érdemes hazánkfiak járultak — minden héten összeültek, s megkezdték a referálást magyar nyelven. — Szerencsy helyével a volt másodkancellár, Szögyényi László lón megkínálva, a ki azonban e kitüntetést szépen megköszönvén, a két tanácselnöki állomás „minuendo licitáció“ folytán Zarka és Torkos urakra szállt. Jóra való ember volt mind a kettő; ha nem tolhatták, nem is ártottak ügyünknek, a mit minden esetre érdemül kellett nekik fölróni oly időben, midőn minden ellenkező igyekezet fényes jutalomra számíthatott. Meg is kapták előlegesen a szentísvánrendet, melyet azonban, a míg éltek, mindig elfelejtettek gomblyukaikba tűzni.

Az ülésekben nem sokára megjelent Taaffe is azon kívánsággal, hogy a mi aprólékos, nem peres tárgy előkerül, a mihez tehát, mint szerényen megjegyzi, ő is ért, azt a maga elnöklése alatt — németül adják elő. A magyar szenátus ezt gyöngéd újmutatásnak vette, s megkezdette (csupa deferenciából) nemcsak az aprócseprő ügyeknek, hanem a nagyobb és jelentékenyebb pereknek előadását is — német nyelven.

A legelső táblai pernek németül előadását — Zalay Alajos kezdte meg. Még Taaffe is csudálkozva kérdezte tőle, mikép' fogja ő a hihetőleg magyarul szóló okiratokat és tanuvallomásokat megérteni? Miután azonban a buzgó előadó úr azt felelte, hogy ő azokat is („*propria diligentia*“) lefordította, erre egyszerű „*Bitte also fortzufahren*“ következett ugyan, de következett egyszersmind az is, hogy a német referáda mindinkább szaporodott, annál inkább, mert a kisegítőkül fölhívott „*Auszhilfsreferensek*“ egytől egyig, kivétel nélkül, ugyancsak igyekeztek német előadásaik által az udvari Hofrathokká leendő kineveztetést megérdemelni.

Igy történt meg aztán nem is lassankint, hanem hihetetlen rövid idő alatt a valóságos összeolvastás, s megejtették a márcsak névre magyar szenátuson azt az impertinenciát is, hogy üléseibe bizonyos számú német Hofrathokat — nem votánsokul, hanem — instruktorokul küldtek, a kiknek a német kaptafára huzott magyar törvények helyes alkalmazása fölött örködni, előforduló esetekben a magyar urak előadásait

rektifikálni kellett. Igaz, hogy az utóbbiak közül többen erőlyesen tiltakoztak e méltatlan bánásmód ellen, de — miután már rámentek a jégre, és segítették azt magok is megtörni — óvásuk számba sem vétetett, s kénytelenek voltak nemcsak németül referálni, hanem megtörni ezeket a hivatalos instruktorokat is, a kik nem ritkán mint nyelvmesterek is fungáltak, s szívós buzgalommal iparkodtak apáik gumpendorfi dialektusát szép magyar nyelvünkbe ójtani! —

Ez a bécsi legfőbb törvényszék magyar szenátusának dióhéjba szorított hű története. A mi következett, az csak logikai egymásutániségnek tekinthető.

II.

A bécsi magyar szenátus bírái közt egyedül Noszlopy Antalt nem lehetett sem édes, sem keserű szóval rávenni, hogy németül referáljon. A legegyszerűbb fölfolyamodványt is magyarul adta elő, s akárhányszor unszolta őt Taaffe a „par excellence“ kulturnyelv használatára, mindig csak azt felelte: „nix dájts!“ — Kijelenté ő — úgy mondá — midőn szó volt ki-neveztetéséről, ő felségének, hogy nem tud németül, s ő felsége ebben megnyugodott; a mi ellen pedig a fejedelemnek nincs kifogása, azt ő exczellenciája sem ellenezheti; vélekedett az öreg úr — nagyon helyesen.

A gróf elhallgatott, de háta mögé bújt az időközben Schmerling helyébe lépett igazságügyi

miniszternek, Krausz bárónak*), hogy utasítsa rendre a „renitens magyaromán“-t, kinek konok magaviselete eddig hallatlan volt a német bürokrácia annálisaiban!

Az igazságügyi miniszter kissé nyersmodoru, de különben igazságos és jószívü ember volt, ámbár a magyarokat ő sem szerette, a mi egyéb-iránt ezen uraknak már kronikus nyavalyája volt. — Kíváncsian várta mindenki az audiencia eredményét, melyre a miniszter Noszlopyt meghíttá, s képzelni lehet, mily hosszúra nyúltak az arcok, leghosszszabbra pedig Taaffe grófé, midőn megtudták, hogy Noszlopynek egyenes magaviselete annyira megtetszett a miniszternek, hogy a „dorgatorium“ helyett — te-tu-barátságot ajánlott neki. — Ezentúl nem háborgatták őt többé, s hagyták mindvégig magyarul referálni — még Nádasdy minisztersége alatt is, midőn a magyar előadást szigorúan betiltották. S így maradt aztán Noszlopy kollegái közt — a fehér holló!

Szintoly kevéssé mint a német előadással, tudott megbarátkozni Noszlopy az úgynevezett instruktorokkal is. Egyszer valami Müller nevű tanácsos, a kit Taaffe a magyar szenátusba

*) Öccse az akkori pénzügyi miniszternek Krausz Fülöp bárónak. Beszélük, hogy midőn kineveztetése a minisztertanácsban megtörtént, s ez alkalommal még egy miniszteri tárca betöltése fordult elő, ő felsége mosolyogva kérdé: „Köunte man diesen Posten nicht auch einem Krausz geben?“ — A bécsiek pedig azt a gonosz witzcet csinálták: „Das ganze Ministerium isz a Grausz!“

berendelt, oly ferde véleményt adott, s akart érvényre juttatni egy tabuláris perben, hogy Noszlopy nem állhatta meg szavába vágni: „Herr Hofrath, dasz versteh'n Sie nicht!“ Az öregúr ez alkalommal igen tisztán s érthetően beszélt németül, s a Hofrath úr, a ki meg nem foghatá, mikép vonhatja valaki kétségbe, hogy a német ne értsen mindenhez? igen zokon vette az aposztrofálást. Nem várta volna, úgymond, a magyarok ismert vendégszeretetétől ezt az udvariatlan bánásmódot. — „Ei was,“ replikázott rá Noszlopy szokott flegmájával, „der Ungar ist gastfreundlich, aber nur beim weiszszen, und nicht beim grünen Tisch!“ (A zöld posztóval bevont tanácsasztalt érté.)

Más alkalommal meg magát az elnöklő grófot oly finomul megtréfálta, hogy ennek elment hosszú időre a kedve, a magyar urakkal kötekedni.

Előre kell bocsájtanom, hogy Taaffe a forradalom előtt „Oberster Justizpräsident“, s szeretelen göggyéről ismeretes személyiség volt. Ő is úgy, mint Windischgrätz, azt tartá, hogy az ember a b á r ó n á l kezdődik, de annak a megfejtésével mindketten adósak maradtak, valjon a többi emberek a bárótól le-, vagy fölfele számítandók-e? — Mikor a forradalom kiütött, a gróf urat egy szép reggel az aulára idézték, hogy adjon számot sáfárkodásáról. Elgondolhatni, hogy nem nagy lélekbátorsággal jelent meg a színhelyen, a hol nem oly „kavaliermászig“ szokták az ügyeket elintézni, mint a „Juszticzpalaszt“-ban. Midőn aztán ő exczellenziáját

föltolták az emelvényre, s az ezer torokból fölhangzott „Hört! Hört!“ füleit érte, annyira megszeppent, hogy zavarodásában nem tudott egyebet (pro captanda benevolentia) előhozni, mint hogy sohasem szégyenlte magát jobban, mint most, hogy — gróffá született. — Dörgő vívatok követték e töredelmes nyilatkozatát, s szakaszták félbe további beszédjét. A gróf úr rehabilitálva lett a közvéleményben, s azóta senki sem háborítá őt többé.

Történt azután az ostromállapot ámábilis korszakában, hogy a legfőbb törvényszék egyik magyar ülésén, Taaffe elnöklete alatt, gróf Széchenyi Pálnak a fiai számára fölállítandó hitbizottmányra vonatkozó ügye tárgyalásra került. A hitbizottmányi öszveg hat millio forintra rugott; s a gróf gúnyosan jegyzé meg: mily kár volna azért a sok régi magyar családért, mely származási fáját még dédapjaig sem vezetheti, ha ily fényes biztosítások nélkül veszendőbe menne. Midőn aztán Nagy Lajos, az előadó, erre azt az észrevételt kockáztatta, miszerint csakugyan léteznek Magyar- és Erdélyországban elég régi családok; még olyanok is, a kik őseiket „a prima occupatione“ számítják, s hogy ezekhez tartoznak e legfőbb törvényszék igen érdemes tagjai, Kaboss és Noszlopy urak is: Taaffe félig fölemelkedett székéről s a nevezettekhez fordulván el nem titkolhatott ironiával mondá:

— Wirklich? da musz ich ja gratulieren!

— Ja, wirklich; vágott oda szárazon

Noszlopy: und ich habe mich noch nie geschämt, dasz ich ein Edelmann bin!

Tableau!

Azóta a gróf a régi magyar családoknak is békét hagyott. — —

Noszlopy, eltekintve azon gyöngéjétől, hogy a zsidókat nem igen szerette, s valahányszor az egyik vagy a másik elmarasztaltatott, mindig azt szokta mondani: „nem árt a zsidónak, mert hét bőre van“; a legjobb szívé, feddhetlen becsületes-ségű magyar ember volt. — Mint fogalmazó oldala mellé levén rendelve, majdnem mindennap megfordultam házánál, mely a patriárchális csend-élet valóságos mintaképe volt. — Vasárnaponként kirándultam vele Inzersdorfba régi jó barátja Nagy Pálhoz, a ki akkor már gyakran betegeskedett, s ideges volt a sok méltatlankodás miatt, melyet gróf Pálffy Ferencz halála után ennek fiától a zárgondnoksági számadások befejezésénél tapasztalnia kellett. E méltatlankodások annyira mentek, hogy Sopromegye egykori híres követe, s köztisztviselőben állott hazafi, a zárszámadásoknál fölmerült néhány ezerforintnyi differencia miatt — az adósok börtönébe került. Befolyásos barátjainak nagy nehezen sikerült a majdnem nyolczvanéves aggastyánt onnan kiszabadítani, hogy legalább békével halhaszon meg otthon.

A fiatal Pálffynak e kiméretlen bánásmódja nem a legjobb benyomást tette a bécsi főúri körökben, a kaszinóban, és jockey-klubban, s ennek tulajdonítják, hogy a gróf nemsokára

utazni ment, s hosszabb ideig tartózkodott külföldön. — Mire visszaszájött a kellemetlen „affaire“ felejtve volt. Annyi bizonyos, hogy az a tiz, tizenötezer forint, melylyel Nagy Pál a grófnak adósa maradt, ő méltóságának négyszázezer forintnyi évi jövedelmét nem igen csökkentette. —

Ez alkalommal sokat írhatnék, s pedig saját tapasztalásom után is, különös fogalmáról a háladatosságnak azon bizonyos körökben, hol embertársaik iránt csak addig szoktak nyájasak és leereszkedők (!) lenni, míg azokat utilizálhatják, s mitsem felejtenek el hamarább, mint a teljesített jó szolgálatot. Miután azonban e téma, példákkal illusztrálva, sok tért foglalna el, s különben is közönségesen ismert dolgokat tárgyalna, tehát igen kevés érdeket is gerjesztene, szívesen elállok e minden tekintetben hálátlan munkától. —

III.

Schmerling, a ki abban az időben, midőn a miniszterek majdnem minden hóban helyet cseréltek, az igazságügyi miniszterből a legfőbb törvényszék első tanácselnökévé lett, nem osztá, vagy legalább ügyesen tudta elrejteni az idegenkedést, melyet vérei a magyar elem iránt tápláltak. Szívesebben és gyakrabban társalgott ő osztályunk tagjaival, a mi finomabb nevelése- s miveltségénél fogva természetesen tetszett, mint a birodalom többi részeiből idegyülekezett paragrafusvitézekkel; megmosolyogta velők Taaffe túlzásait, a míg azok nyílt bántalmakká nem fajultak, s nem egyszer vállalta el a közvetítő szere-

pet, ha a viszálykodás mindkét részről lobra kezdett gyúlni. — A tanácselnök úr már akkor tanusítja azon példás türelmét, melyet később, midőn ismét miniszter lett, a történelmi nevezetességű három szóban: „Wir können warten!“ oly dicsőségesen megörökített.

Már husz esztendeje, hogy ő és hívei még mindig várnak!

A gyakori özszeütközéseket a magyar és német urak közt (tisztelet, becsület, de igazság is!) mindig az utóbbiak, s pedig nem ritkán hajuknál fogva idézték elő. Midőn Libényi átkos merényletének híre a tanácsterembe hatott, hol a magyar szenátus éppen akkor ülésezett, Peller tanácsos, egy különben jóra való német ember oda-szólt egyik magyar kollegámhoz (úgy gondolom, Ráth Gyuri volt), a ki a jegyzőkönyvet vitte:

— Na, Ihr Herren Magyaren, Ihr fñhrt's euch schön auf; könnt's halt eure Rebellenatur nicht verläugnen!

Mit lehetett volna az elszörnyedés első momentumában, a fölháborodott kedélyek ellenében, e gyöngédtelen megtámadásra védelmünkül fölhozni? ki hallgatott volna reánk, s kit okozhatunk volna, hogy ezt nem tette?

A merénylet végzetes következményeit elhárítja ugyan a gondviselés a fejedelem személyéről, de lázas izgatottságban tarták hetekig a fővárosi népséget, s gondoskodtak a rendőri közegek, hogy a felfokozott kedélyhangulat oly hamar le ne csillapuljon. — A még mindig teljes virágzásban levő ostromállapot megsúlyosbított; min-

den ház, melyben magyarok laktak, különös rendőri fölügyázat alatt állott; a vendéglőkben az idegeneket konskribálták, a Magyarországból érkezőket három napig letartóztatták; az egyideig megszűnt motozások újra s nagyobb szigorral folytak, s az akkori rendőrfőnök, starkenfelszi Weisz uram, ez alkalommal oly magyarfaló buzgalmat fejtett ki, hogy Kempen zsandártábornok úr méltán megelégedve lehetett „dienstgehor-samster“ csatlósával.

Nálam is bekopogtattak (csudáltam volna ha nem teszik; úgy megszokták, mint a profesz-szor a katalogus-olvasást), s az előszobában bevárva, míg vendégeim (Ruff ezredes, magyar-születésű kedves nejével, s mostohája, Villecz tábornok özvegye, Puszvált államtanácsos neje s két leánya, Stoffer udvari tanácsos és neje) távoztak, fölkutattak és kiszimatoltak mindent, még az ágyak és szekrények alatt is turkáltak, de egypár jelentéktelen magyar levelen, s egy megkezdett novellácskán kívül, melyet, miután magyarul nem tudtak, elvittek magukkal a — tolmács-hoz, mitsem találtak. Örölnöm kellett, hogy magukkal nem vittek engemet is; tán megváltoztatták szándékukat a nagyobbbrészt nőnek látogatására jött loyális érzelműeknek ismert vendégek láttára, vagy újabb instrukcióért mentek?! Elég az hozzá, hogy bántatlanul maradtam; de azért mégis kijutott valami a fekete levesből — kóstolólul.

Kibetűzték ugyanis Simoncsicsnak a Lagrange ügyében hozzám intézett, szinte konfiskált leveléből, melyben az öregúr engem „tiszteelt hazafi“-nak

nevez, a mi az akkori időben veszedelmes titulatura volt, miszerint oly egészen „tisztá“ ember mégsem vagyok, hogy tőlem jó módjával megszabadulni ne volna tanácsos; s néhány hétre rá a „Wiener Zeitung“-ban nem kis meglepetésemre azt olvastam: hogy a nagyváradí főtörvényszékhez segédhivatali igazgatónak vagyok kinevezve. — Krausz, kinél az általam nem keresett alkalmazás ellen remonstráltam, megint csak azzal állt elő, hogy kompromittált egyén vagyok; s hogy jobb nekem otthon, mint itt, a hol társaimmal együtt csak a malkontentusok sorát szaporítom, s rontjuk a bécsi levegőt, s a többi. Sok lótás-futásomba került, s befolyásos ismerőseim közbejárásának sikerült csak, hogy e degradációhoz hasonló kinevezés visszahuzatott, s „bis auf Weiteres“ megmaradtam Bécsben — megnyugtatóására a jámbor váradíaknak, a kik a kinevezett tisztviselők magyar hangzású neveik közt az e n y é m e t is olvasván fejcsoválva mondák: „tudtuk, hogy beszurnak egy n é m e t e t is!“

Itt történt Ferenczy barátommal, a ki mint a magyar legfőbbtélő törvényszék egyik igen érdemes bírása ez év elején halt meg Budapesten, hogy, midőn a megye egyik helységébe exekuczióra ment, a forspontos úgy megvetette neki az ülést a hátulsó tengelyen, hogy majdnem lelkét rázta ki a döcögős uton, melyet csak taval javítottak ki közköltiségen, s jobbra-balra kellett kapaszkodnia, hogy a kerekek alá ne kerüljön. Mikor aztán már nem bírta tovább kiállani, rákoppintott barátom a kocsis vállára, kivel eddig

még egy szót sem váltott s keserves képpel kérdezé: „Ugyan, földi, nem lehetne-e ezen az ülésen valamit igazítani: átkozott masinája van.“ A kocsis megállítá lovait, visszsanéz, kalapjához nyúl, s meghökkenve kérdé: „Hát m a g y a r a z ú r ?“ „Persze, hogy az vagyok!“ volt a kedvetlen válasz. „No akkor csak szálljon le, kérem áto-san, hisz' ezt az ülést — n é m e t n e k csináltam!“ —

Ez az egyszerű történetke mutatja, hogy ha a német urak nem szerettek bennünk odafent, mi sem szerettük ám őket idelent!

A kedélyek lassankint lecsillapultak, s fölébredt az eszme, hogy ő felségének szerencsés megmenekülése a gyilkos kezei alól valami monumentális emlék által volna megörökítendő.

Miksa főherczegnek terve a fogadási templom építésére nézve általános helyesléssel találkozott; a gyűjtések birodalomszerte azonnal meginditattak, s rövid idő alatt a több millióra számított költségnek nagyobb része födőzve volt. Az osztrák főváros alig huszonkét év leforgása alatt egy remek művel gazdagodott, s — Magyarországé a dicsőség, hogy annak létesítéséhez a legnagyobb kontingenssel járult. A legtöbbet adakozók magyarok voltak, legelől főpapjaink, a kik e tekintetben messzse túlhaladták lajtántuli kollegáikat, kiknek jövedelme pedig bátran mérközhetik azokéval, sőt, mint az olmczi és prágai érseké, azt fölül is mulja. —

Engedjék meg, hogy szem elől nem tévesztve

a szükséges kegyeletet, megemlékezzem ez időből egy nem annyira mulatságos, mint barokk epizódról, mely, ha rágondolok, még ma is jótékony mozgásba hozza ágyékhártyámat, s jóízűen megnevettegetett másokat is, a kiknek azt, mint akkori szem- és fültanu elbeszéltem.

Volt a bécsi ferencziek zárdájában, a hová egyideig Bémer bárót, a nagyvárad püspököt is internálták, egy magas, halványképű, szikár természetű barát, a ki drasztikus szónoklatai által némi kétes hirre jutott, s a belvárosi középosztályu nővilágnál különös kegyben állott. Rajongtak és bolondultak utánna, s mindegyik boldognak érezte magát, ha kamzsájának csucsat megérintheté. Félnapokig is elálltak a sötét folyosón, lesván az alkalmat, hogy vele szólhassanak, vagy kezét megcsókolhassák. A mily nyájasnak és irgalmasnak mutatkozott a gyóntató székben, oly kegyetlenül dühöngött, ha a szószéken állott. Épületes homiliáit közönségesen így kezdte: „Ja, meine geliebten, aber auch vom Teufel geliebten, von Gott gehaszten Kinder in Christo!“ s folytatta ily módon egész óra hosszáig, a mikor aztán megtörtént, hogy többen juhái közül vallási kergetésbe estek, s egypár valósággal meg is örült, a mi egyébiránt szónoki hírének legkisebb ártalmára sem szolgált.

E jámbor férfiú tehát egy vasárnap a fogadásitemplom megpendített tervét választá témául. A szokásos bevezetés után (l. fölebb), melyet ma még azzal a fenyegetéssel is megtoldott, hogy a vétkek fertőjében uszó szeretett híveinek bűnös

teste okvetlenül az ördög konyhájában fog darabkint megsütni (szóról szóra igaz), ha idején meg nem térnek, s vezeklésül a fogadásitemplom fölépítéséhez minél gazdagabb adakozásokkal nem járulnak, áttért azon körülményre, mely a főherczeg „fönséges agyá“-ban megteremté a gondolatot, mikép lehetne a birodalom öszszes népeinek háláját fölséges uralkodójuk megmentése fölöött legméltóbban megörökíteni? s a vajudas ezen perczeit ily drasztikus módon illusztrálta:

— Igenis, keresztény hallgatóim! sokáig, igen sokáig foglalatostkodtatá ő fenségét e nehéz probléma megoldása. Végre kifáradván a szokatlan munkától, csöndesen elaludt. S íme, álmában megnyílnak a menyország kapui, s az úristen az angyalok fényes kíséretében leszáll a földre, kezében tartván a fogadásitemplom aranyozott rá-mába foglalt tervrajzát, melyet az alvó főherczeg felé közeledvén e megszólítással nyújtott át neki: „Kaiszerliche Hoheit!“

A többbit már nem hallottam; megszöktem, hogy hangos hahotára ne fakadjak. Odakünn még egyszer megfordultam; megakartam győződni, hogy csakugyan a ferencziek templomában, s nem a — Karlszinházban voltam! —

A „Hof“-on ugyanezen időben dr. Veit prédikált, egy áttért zsidó. Midőn fölvetette magát a bécsi liguriánusok zárdájába, odaajándékozta nekik egész vagyonát, mire ezek őt főnökükké választották. — A negyvennyolczas évek előtt a legkedveltebb hitszónok, s a legkeresettebb gyóntatóatya volt. — A legelőkelőbb höl-

gyek, még az anyacsászárné is, fölkeresték őt szerény czellájában, s egyik ismerősöm ott találta egyszer lábainál S. herczegnőt könybelábadt szemekkel, s csókokkal borítván el a páter kezait. — A liguriánusok elüzetése után darab ideig visszavonultan élt öcscsénél, a bécsi állatgyógyintézet tanáránál, a ki több kitűnő munkát irt az állatgyógyászatról, később, mint homoeopátikus orvos igen jó nevet szerzett magának, s a mint tudom, még ma is él, s kilenczven évei daczára friss egészségnek örvend; de a gyógyítással fölhagyott. — Midőn az exliguriánus prior újra a szószerékre lépett, megelégedve tapasztalta, hogy híveinek száma nem csökkent, s inkább hallgatták őt, mint kollegáját, a fanatikus barátot, páter Klinikowströmt, a ki őt ugyanabban templomban minden második vásár- vagy ünnepnapon fölváltotta. — Utóbb a híres hítszónoknak inkább mély filozófiai mint vallásos szellemű beszédei mérvadó körökben a főuri gyomrokra nézve emészthetetlenek tartatván, ugyanaz Prágába internáltatott, hol, bár később szeme világát elveszté, folytonosan szellemi munkálatokkal foglalkozott, s két év előtt igen magas korban meghalt. — Rajta is megbozsulta magát Ferencz császár szelleme, mely az ötvenes években újra fölkelni látszott sirjából, jóakarólag figyelmeztetvén azokat, a kik nyugodtan akartak meghalni, hogy: „In capite sit nil, Austriaque capitum caput!”

IV.

„Ha az utazó egy szép, egy derült külsejű lak, egy kies vidék mellett megy el, s tekintete

egy pillanatig rajta megnyugszik, kevés, tán egy sem kérdezi magában, valjon e laknak hány halottja volt már, lakott-e fedezete alatt a búbanat, sirt-e eresze alatt a csüggedés, s a nyomor nem lépte-e át küszöbét, s a lak ablakán, melyre most a borág vagy a hajnalka fut fel, melynek függönye mögül egy vidám arcz tekint reánk, nem lopta-e be tekintetét az irigység, nem kuszott-e be a káröröm, s valjon a vidék smaragdszönyegét nem szaggatá-e föl többször az ár, s virágaira nem tört-e le a duló fergeteg? Így vagyunk sok emberrel, így vagyunk barátainkkal is! Mert sok ember, mert barátunk derült képpel közeledik felénk, mert vonásain a mosolyt szoktuk meg, nem kérjük magunkban: valjon volt-e, van-e a kebelnek halottja, lakott-e szívében a búbanat, ült-e e szemekben a könny, nem fogta-e el lelkét sokszor a tünődés, tán a csüggedés, s barátunk, kinek örömeink egyrészét köszönjük, kevés örömét, napjainak késő nyugalját nem vásárolta-e meg hosszú küzdelmen a sorssal és az emberekkel?“

E szép sorokat írta E r v i n (Pompéry) barátom 1851-ben bevezetésül a „Hölgyfutár“ azon évi január 8-dikán megjelent arczképemhez, s levonván a költői zománczot hiven jellemzé azokban a lelki állapotot, melyet mosolylyal ajkimon eltitkolni igyekeztem, nem akarván az emberekkel sejtetni, hogy homlokom derültsége egy gondos életnek csak rövid, boldog pillanata volt!

Jól tudta ő, mert hányszor mondtam el neki, a mindig türelmes hallgatónak, midőn bejártuk a

szép természetet, mely fölnyítja s közlékenyebbé teszi a sziveket, hogy mennyi jutott ki életemnek a fájdalomból, a bánatból? Gazdag osztályrész jutott ki neki is mindkettőből, s azért méltányolta a barát panaszait s viseltetett őszinte részvétellel mostoha sorsa iránt. Ő is, úgy mint én, küzdéssel élte le ifjúsága legszebb napjait, neki is, úgy mint nekem, tömérdek gátat vetett az elfogultság s türelmetlenség útjába, s azért értettük meg egymást mindjárt első találkozásunkkor; a rokonkeblek összeölelkeztek, s ha nem volt napéjjeles munkáknak egyéb pályabére, mint a további nélkülözés, ha lelkünk merészebb röptének hiányzott az elismerés, törekvéseinknek a buzdítás: megkönynyült szívünk, ha kipanaszolhattuk magunkat; legtöbb vigaszt és biztatást pedig abban találtunk, hogy lelkünk elég rugékonysággal bír, s azért a sorsnak még sok kemény csapását fogjuk elviselhetni, míg — özszerogyunk!

Ha együtt voltunk, felejtettem, hogy otthon az unalom boglyasfejű istenaszszonya ütötte föl tanyáját. Oly rosz kedvvel jöttem sokszor barátomhoz, mint a gyermek, kit tanítója a legszebb tavaszi napon oskolában tart, hogy fogjon legyeket, s mulasson a pókokkal. Oh, de hogy' is lett volna jó kedvem, midőn házi életem, Ninám halála után, oly szomorú volt, mint ha a legsivárabb pusztában élnék, s később, midőn újra megházasodtam, még szomorúbb lett; úgy, hogy mindenütt otthon voltam, csak otthon nem!

Lapokat tudnék e hét egész évig tartott gyászidőről írni; de minek a félig behegedt se-

bet föltépni, mely csak arra mutat, hogy a test még mindig beteg! Azonkívül még az által, hogy ez alkalommal kénytelen volnék személyemet, szokásom ellenére, jobban az előtérbe tolni, ki nem kerülhetném a szerénytelenség vádját, s ez ellen házi viszonyaimnak másokra nézve érdektelen voltánál fogva, még azzal sem menthetném magamat, hogy hisz' az én, és nem a mások élményeit irom. S azért ne bolygassuk az elmúlt keserű órák emlékét: amúgyis fölmerül az sokszor álmatlan éjjeleimben, s kopogtat be nálam, mint a kegyetlen hitelező, hogy lássa, ébren vagyok-e, s nem felejtkeztem-e meg, hogy adósa vagyok?!

„Olyan színe van az életemnek — irtam egyik barátomnak, a ki búfelejtésül a munkásságot ajánlotta — mint nagybőjtben az oláh faluk legrongyosbikának, midőn az elborult égről sűrű cseppekben hull alá az elhervadt mezőre az eső, s a szomszéd lombokon nincs csalogány, hogy szép emléket költsön föl a kebelben, hanem egy még le nem sodort ágon kuczorodva a szomorú ősz egyedüli énekese — a levélbéka brekeg, s a lélek tévedező költői eszméit üzi el egyhangu énekével, hogy aztán még az ábránd se enyhítse a pillanat fájdalmát, s bennünk szintúgy sírjon föl a bánat, mint fölsír a lombfosztott fák közt a szél, s zúgjon föl bennem az elégtelenség, mint megmegrázkódott ablakaimon keresztül zúgnak a medréből kiszorult „Wien“-nek iszapos hullámai!“ —

A délutánokat többnyire Ervin társaságában töltöttem. Ha együtt voltunk, kevesbé éreztem

magamat izolálva. Ámbár fiatalabb volt nálamnál, több praktikus életismerettel bírt, s tanácsát is szívesen fogadtam, csak hogy ez többnyire későn jött. Egy-egy szükségű híre, a mi hazánkból fölértkezett, elég anyagot nyújtott a véleménycserére, ha nem ingerelte is vágyunkat, többet hallani. Ott is úgy mint itt a levegő ábrándos alakokkal, rózsaszínű felhőkre festett reményekkel, s nyugoti és keleti szélvészek által fölhevített délibábokkal volt benépesítve. De mi egyéb pótolta volna is a lehullott — faleveleket? Szomorúan ásitottak ránk a száraz galyak; de volt elég dús képzeleterőnk, mely friss levelekkel ékesíté árva nemzetünk életfáját a közelgő télre. — No, kiteremtettük később — úgy a hogy — a gyümölcsöt is!

Nyáron elég és kellemes szórakozást találtunk a főváros gazdagságú vidékének bekalandozásában, télen meg a „Graben“- és „Kohlmarkt“-on tanulmányoztuk az emberek különféle fajait, s természettudományi ismeretünket azzal a tapasztalással gazdagítottuk, hogy a gyom és a dudva közt igen kevés a különbség.

Nyári kirándulásainknál társunk volt néha egy Meier nevű külföldi doktor is. Pompéry a „Concordia“-ban ismerkedett meg vele annak elnöke dr. Wittelshöfer, győri hazánkfiá révén, kihez ajánlólevele volt egyik magyar emigránstól. Igen szellemes ember, s rajongó természetbarát volt. Magyarországról csak a forradalom óta hallott valamit, s most odakészült, hogy azt közelebbről megismerje. Különösen érdeklődött an-

nak egyik népfaja iránt, melyet egy német tudós, Lipcsében megjelent „hires“ munkájában — „betyárok“-nak nevezett. Persze, hogy sokat nevetünk rajta, s siettünk ethnografikus ismereteit kijavítani; ámde mit mondtak volna drága vérei, ha Xántus hazánkfia, a ki akkor Amerikában bolyongott, azt írta volna, hogy az ottani őserdőkben, a vademberek és ragadozó állatokon kívül, még egy teuton származású néptörzsre is akadt, melyet — majmoknak neveznek? Pedig aligha jobban elvetette volna a sulykot Xántus barátunk, mint a német tudós; mert a ki bizonyos népnek utánzási ügyességét, s azon sajátságát ismeri, hogy minden égöv alatt úgy ászszimilálja magát azokhoz, a kik közt lakik, hogy egypár év múlva alig lehet a vendéget a gazdától megkülönböztetni, az Xántus tévedését szintoly természetesnek fogta volna találni, mint azt a sokféle élehetlenséget, melyet jóakaróink „intra et extra muros“ ránkfognak, hogy annál jobban megkedveltessék velünk a kultura malasztjait! —

*

— — A vándormadarakkal visszaérkeztek egyenkint azok is, a kiket az oktoberi események- s a későbbi szabadságharczban való részvételük miatt a korszellemen győzedelmeskedett erőszak egytől több évig tartó fogságra hurczolt, s kiknek ezáltal a történelem egyik legszebb lapjára igényük támadt. — A bécsiek seregestől töltöttek ki naponkint a nuszdorfi gőzhajóállomáshoz, vagy az éjszaki vaspályához, nem győzvén

bevárni, hogy régóta fájdalmasan nélkülözött rokonaikat és barátjaikat karjaik közé szoríthassák. Az emberséges rendőrség ezt az örömet is megkeseríté nekik: midőn alkalmatlan demonstrációkra okot szolgáltatni nem akarván, az illetőket változtatott marsrutával, s többnyire éjjeli időben szállította vissza hazájukba. —

Magam is több hétig hiában vártam Szontágh Pali barátomra Olmücből, hol kétévi fogását kitöltötte. A sors nem engedte meg, hogy találkozzunk, s Kempen csatlósai aligha meg nem előzték barátom kívánságát, midőn kikerültették vele azt a helyet, mely újra annyi kellemetlen érzést költhetett volna föl benne.

Helyette egy másik jó barátom nyitott be váratlanul szobámba: Szláv József, volt tisztársam a budai kamaránál. Őt is szinte két évig tartották fogva Olmücben, hol az osztrák urbánítás oly nehéz és lealázó munkákra szorítá őt, melyeket csak a súlyos büntettek miatt elítélt rabok szoktak elvégezni. Meg is látszott e kegyetlen bánásmód a szép és deli férfi alakján. Alig ismertem rá, midőn belépett, s csak az öröm viszonzlátásunk fölött okozta, hogy együttlétünk rövid perczeit éles rekriminációkkal meg nem keserítém.

Szeretném ma a magas állású államférfiut megkérdezni: nem folyt-e el hiába a sok könny, s még több vér e szomjas magyar földön, s elérte-e küzdelmünk, mely magára vonta egész Európa figyelmét, s a rokonszenv könnyét csillogtatá meg szemében, méltó jutalmát? elérkezett-e

az a reménylett jobb idő, az egyétömörült közakarat, a központosult bizalom új kora, s lehetőség-e, hogy a magyar valaha elégülten, békésen élhessen, hacsak egy óráig, egy perczig is?

Megvagyok győződve, hogy tudna, de nem merem hinni, hogy azt fogná rá felelni, a mi lelkében rejlik, s a mi rejlett akkor: midőn még nem tűntek el égővünkről a lelkesedés napjai, a nagy tervek kora: a történeti jogkövetelést kicaczagó aranyalmás ifjuság kora!

*

Ugyanazon időben jöttek haza Angol- és Franciaországból a magyar emigráció néhány kiválóbb tagjai is. Ezek közt voltak Kálóczy és Pázmándy Dénes, kikkel Pompérynél ismerkedtem meg, a kihez leutazásuk előtt Magyarországra rövid időre beköszöntöttek. Nem igen izlett nekik a számkivetés kenyege, s azt találták, hogy mindenütt jó, de legjobb otthon — ha gúzsba kötöttek is.

E jeles férfiak társaságában igen szép estéket töltöttem, melyek kiváló helyet foglalnak el emlékezetemben. Sok komoly és mulattató dolgok kerültek a szőnyegre, s ha az utóbbiaknak kissé keserű ize volt, ez a társalgás ingerét csak emelte, s az élvezetet pikántabbá tette.

Ezen estélyek egyikén jöttem először össze Baldácsi báróval is, a kit peresügyei néhány hétre Bécsbe szállítottak, s Pompéry egy csésze theára marasztalt. Még ma is látom a vaskos alakot, mint rázkódtatta meg kaczaja a findzsákat az

asztalon, midőn Kálóczy utánozhatlan humorral mesélte el neki Haynau tragikomikus esetét a londoni sörházban, melyért az osztrák nagyhatalom elfelejtett az angol kormánytól elégtételt kérni, az érdekllett fél pedig ezt azért nem tette, mert azzal vigasztalta magát: hogy nem ötet verték meg, hanem — az osztrák generálist, a ki a vereséghez már hozzászokott.

A tisztelt olvasó bizonyosan hallott arról, hogy Londonban, s a britt sziget egyéb nevezetesebb városaiban már régóta léteznek oly priváltársaságok, a hol özszejöveleteiknél a parlamentet utánozva beszédeket tartanak, a minisztereket ellenőrzik, az állambudgetet revideálják, indítványokat tesznek, s interpellációkat intéznek. Az ily egyletekből, melyek a „lángész képezdélé-“nek mondhatók, kerültek, s kerülnek ki tán ma is Anglia első emberei. Fox, Pitt, Canning, Palmerston ezen egyletek idejéből származtatják tehetségeik kifejlődését azon mértékben, a hogy' azokat pártjuk érdekében s céljaik kivitelére nézve több-kevesebb sikerrel fölhasználni tudták.

Ezen egyletek egyike azon időben, midőn a magyar emigráció Londonban időzött, az „Exeterhall-“ban ütötte föl sátorát. Itt tárgyalták s vitatták meg a napi eseményeket, s itt került szőnyegre a főnemlített botrányos ügy is, mely az egyletnek alkalmul szolgált osztrákellenes érzelmeinek tüntető kifejezést adni. E végett kebléből „jury-“t alakított, mely az osztrák generálist maga elé idézte, s az okozott botrányért

felelősségre vonta. Mint tanuk a serföző le-
gények, s több magánszemélyek fungáltak. Ma-
gától értetik, hogy a szereplők mindnyáján az egy-
let tagjaiból álltak, s megfélelőleg maszkírozva
voltak. A parodisztikus komolysággal vitt tárgya-
lás fölért a legsikerültebb farsangi „juksz“-szal, s
a közérdekeltséget két álló hétig ébren tartá.
Legzajosabb tetszést azon jelenet idézett elő,
midőn Haynau személyesítője kuszált bajuszszal,
s két méternyi hoszsú kardot csörtetvén maga
után, nagy lármával berohan a terembe, s az el-
nök által figyelmeztetik: hogy illedelmesen
viselje magát, s ne gondolja, hogy Ausztriá-
ban van! Dörgő „cheer“ek követték mindig e
rendreutasítást, s e jelenetet, mely a mulatság
tetőpontját képezte, mindenkor ismételni kellett.
A bemeneti díj egy shillingre volt szabva; a be-
vétel a szegényebb magyar emigránsok javára
fordíttatott. Akadtak ezek részére még több jö-
vedelmi források is; így a nyilvános felolvasások,
melyeket egyes jeles hazánkfiak az angol főváros-
ban Magyarország politikai s történelmi vi-
szonyairól tartottak, a nevezett célra szép ösz-
szeget eredményeztek. A részvét, melyet az
angolnép irántunk tanusított, különös ellentétet
képezett Palmerston közönbösségével, mely nem-
zetünket majdnem elveszni engedte!

Sok igen érdekes dolgot hallottam még
elbeszélni a londoni magyar emigránsok életé-
ből. Legnagyobb része alig fog a nagy közön-
ség tudomására jutni; én pedig legkevesbé ér-
zem magam hivatva, azokról a fátyolt levonni. —

Csak azok, a kik történetet csináltak, irhatják ahhoz a kommentárt is; ha nem teszik, elég kár; de a szerény napszámos nem avatkozhatik a mester munkájába! — —

Csudáltam volna, ha gyakori öszszejöveleink az atyáskodó policzáj figyelmét kikerülik. Midőn egy nap' Ervin barátomat meglátogatni akartam, háziaszszonya egy levelkét adott által, melyben tudatja velem, hogy Bécszet felsőbb utasítás következtében rögtön el kellett hagynia, s hogy a közelebbi körülményekről Pestről fog engem tudósítani. Várt levele bizonyosan valami policzájkommisszárius asztalfiókjába tévedt, miután annak soha egy sorát sem láttam.

1860-nak elején ismét Bécsbe jött néhány óra, hogy magát az életbiztosítás ágára képezze. Szó volt ekkor útijegyzetei átdolgozásáról is, mihez eddig sokféle foglalatosságai miatt nem juthatott. Tóth Lőrincz érdekes utitárczája mellett, mely a barátom által is beutazott országokat ismerteté, szinte élvezetes olvasmány lett volna annál inkább, mert, mint tőle hallám, ő annak írásánál egészen más szempontból és nézetekből indult ki, mint az „utitárcza“ írója. — Valjon meddig fogja még barátom e munkáját hevertetni? Nem tart-e attól, hogy a hosszu évek alatt sok kép elhalványulhat emléke előtt?!

Engedje meg a nyájas olvasó, hogy jelen czikemet, melyet Ervin barátom soraival kezdtem meg, ugyanannak a mult (1879-ik) év elején ötvenegy éves írói jubilaemom alkalmával hozzám intézett hasonló szépségű, őszinte meleg szívből

eredő soraival bevégezzem. Bocsásson meg e kis hiúságomért, s ne irigyelje az öreg embertől azt az örömet, melyet azok olvasásánál a fölött érzett, hogy a baráti frigy, melyet fiatal szíveink kötöttek, annyi számos éveken át változatlanul fönmaradt.

A levél, kevés kihagyással, így szól!

„Budapest, január 3-dikán 1879. Szeretett barátom! Megadta isten érned a napot, mely hasznos, de küzdésteljes pályádnak hozzád méltó határköre és legszebb jutalma. E napon is tapasztalni fogod, mennyien szeretnek, tisztelnek; érezni fogod, hogy élted nem folyt le nyomtalanul, hogy hasznos ember vagy. Vagyontalanul is gazdag vagy, édes barátom, mert mindig hazádnak éltél, mert nevedet a történetíró azon lapra írja fel, melyen azokéi ragyognak, kik nemesítői az emberi szívnek, uttörői a szépre jóra törekvőknek, áldott kezű küzdői a szabadság ügyének. Gazdag vagy, édes Adolfom, mert több a barátod, mint éveidnek száma; mert büszkén, a nemes önérzet megnyugtatóásával, a teljesített kötelesség kielégítő érzetével tekinthetsz vissza hoszszas és hasznos pályádra. — Fáj nekem, édes barátom, hogy jubilaumodon, midőn az a város, az a megye, mely bölcsőd volt, büszkén néz rád és ünnepel, midőn a távolból is annyian üdvözlnek, s onnan is meghozzák a hódolatot érdemeidnek, én, a te legjobb és legőszintébb barátod jelen nem lehetek. Tudom, ott kellene lennem, ki egykor mint „Yole“ és mint „Ervin“ oldalad mellet állottam azon szép

korban. midőn ideáloknak éltünk. Mennyi édes emlék! Ott kellene lennem! — Hisz' annak a kevés sikernek, mely törekvésem jutalma volt az irodalmi téren, legnagyobb, legszebb részét az „Életképek“ nyújták nekem. A te kezedből nyertem az első koszorút. Nem a beszélyemnek jutott pályadíjat értem, hanem azon néhány szép sort, melyekkel az Yole leveleinek íróját bemutatd. — — Azóta harmincznégy év telt el. És e hoszszu idő alatt, jó és rossz sorsunkban, nem szakadt el a barátság, mely bennünket öszszefűzött. Részvétellel, aggódva, szeretettel kísértük kölcsönösen az utat, melyen haladtunk. — Érzem, ott kellene lennem oldalad mellett most is. De családi bajaim lefognak. — Nem jöhetek! — Csak e levelemmel, csak jó kívánságaimmal csatlakozhatom azokhoz, kik e szép napon körülvesznek, hogy a magyar irodalom egyik legrégibb, egyik leghűbb és legérdemesebb munkásának adózzanak a tisztelet és méltánylás koszorújával. — Fogadd, kérlek, édes barátom, legőszintébb kíváнатimat. Tartson meg az ég sokáig erőben, egészségben, derült kedélyeddél, szerető sziveddel. — És bár meddig élsz, ha addig én is élek, légy, kérlek, mindig barátja változatlan hivednek Pompéry Jánosnak.“

V.

Az a tizenkét ideiglenes fogalmazó, a ki a bécsi legfőbb törvényszék magyar szenátusában a jegyzőkönyvet vitte, s a kikhez a királyi tábla mostani tanácselnöke Ráth György, s a semmítő-

szék bírása Vértessy (előbb Werner) Sándor is tartoztak, oly könnyen birta meg a munkát, hogy a szórakozásra (magyarán mondva henyélésre) mindegyiknek elég ideje maradt, s nem is késett egyik se azt a legkitelhetőbb mértékben fölhasználni. Ha egyik vagy másik kollegánk átvette szíveségből a jegyzőkönyv vezetését, mire csak minden második hétben került egyikünkre a sor, hónapokig élvezhettük szabadságunkat, a nélkül hogy erre különös engedelmet kellett volna kérnünk. Úgy gondolom, nem bánták volna, ha valamennyien elmaradunk, s részünkről szívesen megtettük volna nekik ezt az örömet, csak ne szorultunk volna ide, mint — Saul a próféták közé!

A dolgok ily állásánál fogva örömet engedtem Frank Márton ügyvéd-ismerősöm meghívásának, s lerándultam néhány napra Sopronba. Attól az időtől fogva, midőn a nagybátyámtól öröklött néhány ezer forinttal Czenkről Sopronba költöztem, s itt addig maradtam, míg pénzemet az utolsó fillérig elköltöttem, e városban, kivéve az éjjeli látogatást 1848-ban, melyről „Élményeim“ első kötetében megemlékeztem, meg nem fordultam. Annak pedig épen huszonnégyszáz éve volt, s nyolcznapra itt mulatásom alatt azt tapasztaltam, hogy kedves szülővárosom azóta keveset változott, s jellege csak oly merev és unalmas volt, a milyen minden kisebb városoké közönségesen lenni szokott. S e jellegét, bár lakosainak száma tetemesen szaporodott, s a nyárspolgári „kaszta-szellem“ elég lassan ugyan, de folytonosan apad, nagyrészt maig is föntartotta.

Azonban nagyon igazságtalan volnék, ha állításomat a város általános jellegéről annak magán köreire is kiterjeszteném. Vannak itt sok kedves, szeretetreméltó családok, s nekem, a ki tizenhárom év óta azok közt gyakrabban megfordulok, legkevesebb okom van azok feszessége s idegenkedése ellen panaszkodni.

Másrészt meg az is igaz, hogy a soproniak érzéke a háziasság iránt mindinkább fogyni kezd, s a mulatságot és szórakozást legtöbbször már nem négy falaik közt, hanem a házon kívül keresik. — Látogatóba csak a nők mennek egymáshoz egy csésze — emberszólásra; a férfiak a kávéházakban, a kaszinóban s a „társas kör“-ben találkoznak.

Hajdanta ez másképp' volt. A soproniak igen vendégszeretők voltak, szívesen láttak minden művelt és tisztességes embert, a ki házuknál megfordult, ha ennek nemzetségi fája nem terjedt is Ádám apánkig, vagy gyapjuzsákjait és cukorsüvegeit nem számítá is ezerével a raktárakban. Folytonos érintkezésük a vidékiekkel, a mi onnan eredt, hogy fi- vagy leánygyermeküket a magyar vagy német nyelv megtanulására cserébe adták egymáshoz, ismerettségük körét a vidéken is annyira megszorította, hogy kiválóbb ünnepélyek alkalmával, kivált farsangkor, a háznak helyiségei szükeknek mutatkoztak a meghívandó vendégek befogadására, s azért a kiszorultak kedvéért a mulatságot másod- vagy harmadnap ismételni kellett.

E pátriarchális élet akkor, midőn, mint fő-

lebb említém, örökségemnek mielőbbi nyakrahágása végett Sopronban mulattam, még javában tartott. Ottlétem alatt sok polgári házhoz voltam hivatalos, s mindegyikben igen otthonosnak éreztem magamat. Egész farsangon át le voltam úgymondván foglalva a házikörök különféle estélyeire, melyeken szerették a vendégekkel láttatni, mit képes a háziúr erszénye és ízlése előteremteni, s — megbírni?

A város, kivált a belváros régi házaiban, melyek még nem kerültek valami „zseniális“ építőmester restaurátori kezébe, s még nem nőtték ki magukat oly „monumentális“ szörnynyé, mint újabb időben az úgynevezett „kaszinóépület,“ ma is látni több egymásbanyiló teremnagyságu szobákat, melyek hajdan táncz- és éttermekké szolgáltak, s az úgynevezett „polgári crème“ gyűlhelyei voltak. Dicső faj volt ez a pátriczius kotteria! Magától fejlődött, nőtt és szaporodott. A szép jövedelemmel és kevés munkával járó magasabb hivatalokat egymás közt „atyafiságosan“ megosztá: s így mindig abban a kellemes helyzetben volt, hogy dologüres óráiban, melyek rendesen három negyedét foglalták el az istenadta napnak, több pénzt is költhetett szórakozására, mint e „zártkörön“ kívül álló ipar- és kézműves osztály. — Hogy mennyit költött és költhetett, a nélkül hogy a más zsebébe kellett nyulnia, erről egy kezembe került régi jegyzet tanúskodik, mely egy akkori „házi mulatság“ költségeit, a pincze- és csemegeboron kívül, netto ötszáz bankóforintra számítja; oly összeg, mely az akkori idöket te-

kintve fölér egy mostani báli ruha árával, melyet a gálánt férj hatszáz forint évi fizetéséből (vagy miből?) szeretetreméltó neje számára „kiteremt.“ — A mi pedig a dologüres órák mivoltát illeti, arra nézve az akkori tanácsülési jegyzőkönyvek bő fölvilágosítást nyújthatnának, ha valaki azok átlapozására fáradságát nem sajnálná. Mily hihetetlen rövid idő alatt végezték el abban a pátriárchális korszakban a legbonyolultabb ügyeket, melyek most éveket igényelnének, s legalább is két rizsma „stemplis“ papirosba kerülnének! A pereket többnyire szóbeli tárgyalás útján intézték el, s a „Herr Stadtrichter“ nem ritkán még kriminális esetekben is az „ámiká“-t szokta megpróbálni. Ennek aztán a sok árnyoldal mellett megvolt az a jó oldala is, hogy azon hivatalnokoknak, kik Themisz asszonyság mellett a műzsákat is kedvelték, mindig elég ideje maradt szépirodalmi vagy tudományos foglalkozásra, melynek nyomai nemcsak a régi levéltárban, hol ma holnap a molyok áldozatává lesznek, hanem leginkább az egyes családok rokoko-szekrényeiben fölthalálhatók lennének, s a kutatást mindenestre jobban megérdemelnék, mint az a sok, nemcsak általános, de még helyi érdekekkel sem bíró „lim lom,“ melyet avatatlan kezek a penészes csomagokból találomra kikotoráznak, s a szedődij és nyomdafesték élhetetlen pazarlásával napvilágra sikkasztanak. —

A mint szives házigazdámmal az utcákat bebarangoltam, szemeim önkénytelenül megakadtak egy régi pátricziusi házon nem messze az

apáczák templomától a belvárosban. Egy szivrázó történet volt ahhoz fűzve ifjusági éveimből, mely annak látásánál újra fölmerült emlékezetemben. Elmondtam azt menetközben kíséremnek, a kit az nagyon érdekelni látszott; s legyen szabad ezt a nyájas olvasó jó és könyörületos szivéről is föltennem, midőn azt újra elmondom.

Az 1833-iki farsangon egy „kis tánczvigalomra“ voltam ide meghiva. A házi család számos tagból, s még több atyafiból állott, a kik a vendégek nélkül is tekintélyes báli kontingenst képeztek. Minél ritkábban látogatták meg akkor a nyilvános tánczvigalmakat (a kaszinói szerdai báloknak csak egyszer-kétszer volt nagyobb közönsége), annál több részvétre számíthattak az úgynevezett „Hausz-Kränzchen“-ek és „bátyubál“-ok, hol táncz és játék, s a dúsan terített asztal élvei mellett mind élénkebben kifejtett a jó kedv, s tartotta világos-viradtig ébren a kedélyeket.

Az őszszejövetel ideje esti hét órára volt kitűzve. Táncz előtt, jó régi szokás szerint, ozsonnához ültünk. A mostani langyos thea, vékony sódar-szeletek s czukros nyalánkságok helyett jó tejeskávét ittunk, s otthon készült izletes süteményeket aprítottunk bele. Házi aszszonyaink akkor még ráérték a főzésre és sütésre, s ez alkalommal különös kegyben részesültek a széles tálakon fölkapozott farsangi fánkrok, ezen gömbölyű, apró, szellős jószágok, melyek, mielőtt a gyomor mélyébe tűntek, oly kápráztató s ingerlő látványt nyújtottak a szemnek, s a melyekhez

hasonlókat csak a legujabb időben ettem egyszer egy itteni úriháznál. A házi úrnő azok készítési mesteriségét anyjától örökölte.

Örege ifja derekasan hozzálátott a falatozás-hoz; öröm volt a sok egészséges gyomrot látni, melyet a franczia konyha, meg a rendetlen életmód meg nem rontott, s a mely a mai időben majdnem a ritkaságok közé tartozik. E mellett vigan folyt a társalgás; s bár az akkori apró napi események kevésbé pikáns themát nyújtottak a kisvárosi „medisance“-ra (magyarán mondva „tratsch“-ra), mint ma, hol a mindent nivelláló korszellem az enyim és tied, a férj és házibarát közti különbséget eltörölte: még sem hiányzottak a társaséletben mozzanatok, melyek lemorzsolásához, éppen egyszerű mivoltuknál fogva, sokkal több él és elevenség kívántatott, mint amennyivel a mai blazirt, unalommal száturált, szellemüres köreink rendelkeznek, ha a társalgó túlterjed a mindennapi pletyka határain. S mert a fiatal embert akkor nem csupán azért hívták meg a bálba, hogy tánczoljon, a kisaszszonyt meg azért, hogy szüntelen mosolyogjon, a hogy' arra a nőveldében tanították, a táncz csak kellemes félbenszakasztása volt a szellemi mulatságnak, s azért valóságos kedvtelés volt, midőn mai divatos estélyeinknél azt nem lehet egyébnek, mint egy finomabb faju robotnak nevezni. —

A vigalomban jelen volt W i g a n d O t t ó könyvtáros is, a lipcei jóhirű firmának nem éppen legérdemesebb társa. Eleven apró emberke, ki tizenöt évvel ezután, mint telivérű „Gutgesinn-

ter“ majdnem mindennap megfordult a hatalmas városi parancsnok, Kudriávszky tábornok előszobájában, élvén az alkalommal, a magyar vendégszeretet rovásán nagyra nőtt adósságait amúgy németesen leróhatni. Elhozott magával egy éppen akkor Lipcsében megjelent röpiratot, melyben egy féleszü német doktor bebizonyítani igyekezett, hogy „a nők nem férfiak!“ — A jelenvolt hölgyek a könyvtáros tapintatlansága miatt méltán megboszankodtak, s még inkább bántotta őket egy fanyarképű bécsi Hofrathnak, ki a háziúr sógora volt, s nejével látogatóba jött pár napra rokonaihoz, az az indiskrét eljárása, hogy a gúnyiratból néhány csipős mondatot kiböngészvén, azokat saját szarkasztikus jegyzeteivel megtoldotta, így kívánván ezt hihetőleg a bécsi finom tónus, s a tulajdon neje iránti gyöngédség. Leginkább fölingerültnek látszott e miatt a háziaszszony, egy igen eleven, jószívű teremtés, tüzes szemmel s hófehér vállakkal. Azzal iparkodtam őt megnyugtadni, hogy a szerző, midőn azt állítja, hogy a nők nem emberek, ezzel bizonyosan azt akarta mondani, hogy — a ngyalok, s ezt csak ügyetlenségből felejté megemlíteni, föltevén minden művelt olvasóról, hogy ezt a következtetést az előzményekből amúgyis levonni fogja. E gálánt megjegyzésemmel Wigand és a Hofrath úrnál csak olajat öntöttem a tüzre, különösen az elsőnél, a ki otromba kifakadásai által hihetőleg revanzsízrozni akarta magát a hölgyeken, hogy gnomszerű alakja iránt emberi érzelmeket nem táplálnak. Az idétlen szóvitát Leitner városbíró, egy sok-

olvasottságu s finom műveltségű férfit azzal szakítá félbe, hogy a kérdéses pámflet eredete igen régi, s szerzője azt csak azért írhatta, hogy a szoczinianusok tévedéseit helyreigazítsa, a kiknek érvelési módja mellett még azt is be lehetne bizonyítani, hogy a nők nem emberek! — E szellemes interpretáció csak félig tudta a fölingerelt kedélyeket lecsillapítani, s ha e perczen még nem zendülnek Kurzweil uramnak tánczra hívó zongorahangjai a mellékszobában, szóval sem mondom, hogy a közneheztelés nem készit érdemlett „autodafé“-t a kárhozatos röpirat számára.

De a zene, a békítő, a búoszlító megszólalt, s az egész társaság a szomszéd szobákba vonult, hol a fiatalság tánczra kerekedett, a korosabbak egy kis darokra vagy preferánczra a játékasztalhoz ültek, a „juste milieu“-höz tartozók pedig az ablakfülkékbe s szobasarkokba huzódtak vissza, onnan mustrálván a tánczosokat, s cserélvén ki ezek fölött kedvező vagy ellenkező észrevételeiket.

Magam is az utóbbiak közé tartozván, úgy vettem észre, hogy a vendégek szemei gyakran az ajtó felé voltak irányozva, s hallottam, hogy nyugtalanzkodva kérdezték egymást: „még most sem jön? ugyan sokáig várakoztat magára!“ — Kíváncsian fordultam szomszédomhoz s kérdeztem, kire várnak?

— Mondják, hogy Winterné aszszonyság maszkban fog megjelenni.

— Winterné? sohse' hallottam felőle.

— Nem is fordul meg sokat az emberek közt. Jó barátnéja a házi asszonynak, kivel együtt növekedett egy bécsi intézetben. Sok keserősége lehetett az életben, s azért kerüli az embereket. Vannak, a kik ezt csak különczkedésnek tartják.

E perczben megnyílik a középajtó, s két álarczos (férfi és nő) lép be a terembe.

— Der Herr Aehnel, der Herr Aehnel! hangzék mindenfelől.

— Án' Szumper, án' Szumper! kiáltott kórusban a vendégsereg.

A zene elhallgatott, a két maszkot körül fogták; nevettek és tapsoltak az eredeti ötletnek.

Ez a „Herr Aehnel“ (hiencz nyelven: „öregapó“), a kit az egyik álczás csalódásig híven ábrázolt, igen ismeretes, népszerű egyén volt Sopronban. Odavaló vagyonos polgári családból származott, s több év előtt lakatos mestersége folytatására külföldre költözött, honnan, ellenkezőleg a Magyarországra bevándorolt sógoroktól, a kik itt rövid idő alatt „Hausherr“-ek- és földesurakká lesznek, koldusan tért vissza. — Egész nap' az utcán volt látható; középtermetű, vaskos, jóképű alak, elmetompultságra mutató arczvonásokkal, melyekre a nehéz gondok el nem titkolható barázdákat húztak. Igen szerette a gyermekeket; mindenütt, a hol megfordult, ez apró seregtől volt körülvéve, mely nem nyugodott, míg mindegyiknek homlokára nem tipegett mutatóujjával, s nem dörzsölte meg tenyerével homlokát, mi közben azt a méhdongáshoz hasonló „szum szum“-ot mormogá, a mi a gyermekeknek

annyira tetszett (de mi nem tetszik ezeknek?), hogy a hol csak meglátták, odaszaladtak hozzá s kérték a „szum-szum“-ot tőle. Néha az öregapó fukarabb volt kegyosztogatásaival, s csak azokat részesíté azokban, a kik szorgalmuk vagy jóviseletük jutalmául kék vagy piros szalagon csüngő fényes érmet hordtak nyakukon, melylyel az akkori szokás szerint az elemi iskolákban a kiválóbb tanonczokat egy-egy délutánra fölczifrázták. Ilyenkor aztán szinte le lehetett olvasni a vidor gyermekarczokról büszke örömeiket e kitüntetés fölött, s hogy ezt még az aranyos éremnél is többre becsülik, mert ösztönül szolgált még az öregapó meglelégedése. Boldog gyermekek, a kiknek homlokát még keményebb „szumper“-ek nem érinték, mint azok voltak, melyeket a „Herr Aehnel“ osztogatott! Megesett, hogy ezüstgombos nádpálczáját — jobb idők ereklýéjét — néha a tolakodóbb és pajzánabb ficzkók ellen is kellett használnia, de ez csak ritkán fordult elő, miután a gyermekek annál az ösztönszerű tiszteletnél fogva, melylyel az öregek iránt viseltettek (ma már az ily hiábavalóságra sem otthon, sem az iskolában nem igen tanítják őket), az ilyen dévajkodókat kitaszították körükből, s nem engedték az öregapó közelébe jutni. — Nem tudom, mikor halt meg? csak annyit hallottam, hogy később a városi ápodába került: legalább végnapjaira mentve volt az éhenhalás ellen.

A vigalomban résztvevők közt, a törpe Wiggandot, meg a nagyképű Hofrathot kivéve, nem volt, kinek a leirt maszknak látásán a gyermek-

világ rózsabimbószaka egypár percze ne jutott volna eszébe. Körülvettük mindnyájan a „Herr Aehnel“-t, megdörzsöltettük vele homlokunkat, nevettük misztikus dongását, s mohón kapkodtunk a mézeslepények, malozsaszállók, czukrosgesztenyék s mondolák után, melyeket az üdvös intések és tanítások kíséretében köztünk bőkezűleg kiosztott.

Az első zaj lecsillapulta után kíváncsiak letünk, ki lappang tulajdonkép' az öregapó álczája alatt? miután azt, hogy a másik mászk, egy női dominó alatt Winterné asszonyosság rejlik, kétségtelennek tartottuk. A mellére tűzött fonnyadt fehér rózsát, meg eddigi némaságát csak különczködő szeszélyének tulajdonítottuk.

Mily nagy volt tehát meglepetésünk, midőn éjfélkor a táncz bevégeztével, kiki párjával az újra terített asztalhoz sietvén, ott a „Herr Aehnel“ mászkja alól — Winterné asszonyosságot láttuk kibontakozni. A „vivát“-ok és „brávó“-k újra kezdődtek, s ezek megszűntével a kíváncsiság most már a fehér dominó felé fordult; de Winterné asszonyosság kijelenté, hogy társnője álcázottan kíván maradni addig, míg a mászknak szellőztetését alkalomszerűnek nem találja. Képzeltetni, hogy e nyilatkozat az általános feszültséget még inkább növelte.

Az asztalnál az ismeretlen nő közelébe jutottam, a ki Winterné asszonyossággal éppen szemközt ült az „udvari tanácsos“ ural. A közfigyelem miatt, melyet a rejtélyes dominó felköltött, még a dúsan terített asztal csemegéi is jóformán

érintetlenül maradtak, nem nagy öröme a házaszszornak. Minden oldalról kíváncsi és kérdő tekintetek irányultak a női pár felé; mígnem az első toasztok elhangzása után, melyek egyike a „Herr Aehnel“ zseniális személyesítőjét éltette, Winterné aszszonyság a kitüntetést megköszönvén, egyúttal engedelmet kért, hogy a vendégek türelmét egy rövid, de épületes beszölykével, mely komoly, de érdekfeszítő voltánál fogva, úgy hiszi, nem fogja az általános vigságot megzavarni, igénybe veszi. — S midőn erre nézve helyeslé-sünkkel találkozott, beszédjét, mely alatt szemeit szüntelen a Hofrath úrra szögze, a mi ennek nem nagy gyönyörüséget látszott okozni, ekkép' folytatá :

— Mindenki ismeri, úgy hiszem, azt a szegény embert, a kit ma önök hizelgő állítása szerint, oly jól sikerült ábrázolnom. Viszontagságos életéről azonban eddig csak annyit tudtunk, hogy a külföldről a legmostohább állapotban tért vissza szülővárosába; de hogy e szerencsétlen embernek egy nővére is van, a ki szegényül, elhagyatottan, tört szive fájdalmával él e városban, azt magam is csak véletlenül tudtam meg e napokban, s ez az oka, hogy ma, a házaszszorn engedelmével, e díszes társaságban megjelentem. — E szegény leányt Luizának hívják. Külföldön utazott bátyja egy bécsi nőrokonánál hagyta, kinek kedvét jómagaviselete által annyira megnyerte, hogy mindenki a vagyonos néne örökösének tekinté őtet. — Abban az időben az én anyám is járatos volt a házhoz, s valahányszor

hazajött, nem győzte eléggé dicsérni a szelidlelkű leányt, a ki oly példás türelemmel ápolta beteg nénjét. Én akkor még igen kis leány voltam, de elevenen emlékezem azért anyám minden szavára. Sajnálataát fejezé ki sokszor a fölött, hogy a szegény Luizának ifjúsága teljes virágában oly elszigetelten kell élni a világtól, miután az öregaszszony, egypár aggkoru nőismerősén kívül, senkit sem fogad házánál; s nem egyszer említé, mily szerencsétlenség volna Luizára nézve, ha nagynénje nem gondolkodnék idején jövőjéről, s ha annak halála után kilöketnék a nagyvilágba, melyet a nagynéne s ennek ölebecskéje társaságában eddig még híréből is alig ismert. — Egypár év múlva anyám egy délután engem is elvitt a néne házához. Luiza fölszólítására tette, hogy az unalmas egyformaság nyájasabb képet váltson. A kisaszszony nekem azonnal megtetszett; oly kedves volt, hogy gyermekszivem a legmelegebb rokonszenvet érezte iránta, mialatt mogorva és barátságtalan nénjétől mindig illő távolságban maradtam. — Nem sokára aztán új vendég érkezett a házhoz; egy csinos, fiatal ember, az öregaszszonynak egyik rokona, a ki Linzből Bécsbe jött tanulmányait bevégezni. A jogi pályára készült, s most, miután atyja időközben meghalt, azt csekély vagyona miatt félbeszakítani s valami alsóbbrendű alkalmazás után látni kényszerült volna, ha Luiza, a szegény ifju sorsán megkönyörülven, az öregnénénél ki nem eszközli, hogy unokaöccse további kiképeztetéséről gondoskodják. Az ifju könnyes szemekkel köszönte meg Luizának

e jószívűséget, melyet — úgy mondá — sohasem fog elfelejteni. Engem e nemes tett még inkább Luizához vonzott; de anyámnak sok kifogása volt ellene. Azt mondá, hogy én azt nem értem; az ily fiatal embernek sok pénzre lesz szüksége a fővárosban, s e körülmény csak a nagynéne erőszényét fogja terhelni Luiza kárára, a ki amúgyis úgy él, mintha kolostorba zárták volna, s nélkülözéseért alig fog valaha illő kárpótlást nyerni.

Winterné aszszonyság itt rövid pár perczre megakasztá beszédjét, hogy elérzékenyültségét viszszafojtsa, s azután folytatá:

— Arthur — így hívták a fiatal embert — azalatt meglehetősen sikerrel folytatta tanulmányait. Miután azonban az ifju úr a felolvasásokon kívül egyéb multságokban is szeretett volna résztvenni, melyek, ha vagyonosabb társaival versenyezni akart, a nagynénje által számára kirendelt összegeknél sokkal több költségbe kerülnek, újra szomorkodni kezdett, s baját elpanaszolta Luizának. Ez természetesnek találván, hogy Arthurnak az elmét kifárasztó tanulmányok után szórakozásra van szüksége, szekrényéből kivett egy tekercs arany- és ezüstpénzt, melyet a nagynéne ajándékiból s a szükségleteire kivetett összegből megtakarított, s azt Arthurnak azzal kézbesíté, csak forduljon hozzá, ha valamire szüksége van, ő mindig kész lesz tehetsége szerint rajta segíteni. Arthur megcsókolta Luiza kezét, angyalának nevezte őt, s újra megesküdött, hogy e jószágát soha elfelejteni nem fogja, s alig várhatja az alkalmat, hogy azt kétszeresen viszonzhassa. — Ezután a kettőből —

szerelmes pár lett; a mi anyámnak ismét nem tetszett, mert Luiza jóval idősebb volt, mint Arthur. Meg is mondta ezt egyszer Luizának, s régi ismeretségük jogánál fogva figyelmeztette őt a következményekre. A leány erre csak azt felelte, hogy teljesen bízik Arthur becsületességében, s ennek hűségét sohasem fogja kétségbevonni. Anyám ezután természetesen elhallgatott. — —

— Ismét elmúlt egy év, s Arthur azt mondá egy nap' Luizának, hogy tanulmányait jó sikerrel bevégezte, s most Prágába készül, a hol egyik társának ott nagy befolyással bíró apjának pártfogása mellett kilátása nyílik egy jövedelmező államhivatal elnyerésére. El is indulna mindjárt, ha a nagynéne a szükséges útiköltséget megadná. — Luiza erről is gondoskodott, s midőn aztán Arthur másnap búcsút vett „rövid időre“ kedvesétől, ennek egy szép virágcsokrot adott át emlékül. Luiza nagyon megdöbbsent, mert a bokréta közepén egy fehér rózsát látott, ez pedig — mint mondá — halált jelent. Arthur ezt akkép' magyarázta, hogy ezentúl csak a halál fogja őket elválasztani.

— Erre az ifju elutazott. Irt eleinte két, három, vagy tán négy, öt levelet is Prágából, később egyet sem. Nem sokára rá meghalt az öregnéne; elfelejtett végrendeletet csinálni, s Luiza, a mitől anyám mindig tartott, kimaradt az örökségből. — Ez néhány napra a temetés után elhagyta eddigi lakását, s mert senkitől sem búcsuzott el, nem tudtuk, merre fordult? Arthur,

a kivel egyszer az utcán találkoztunk, azt mondá, hogy elköltözött Bécsből, s midőn anyám azt kérdezte tőle: mikor lesz a menyegző? vállat vonított, s azt felelte: „oh akkor még nagyon fiatal voltam, s Luiza hamar elvirult!”

A vendégek közül kivülem és Winterné aszszonyságon kívül alig vette valaki észre, hogy a Hofrath úr a beszély elejétől fogva bizonyos nyugtalanságot árult el, mely annak folyama alatt mindinkább fokozódott. Lesütött szemekkel s kipirult arczczal, mint a bűnös, a ki ítéletét várja, ült átellenünkben, és Winterné utolsó szavainál nevének valamit fülébe sugván, hirtelen fölkel az asztaltól, s a mellékszobába távozott. A vendégek figyelme másfelé levén irányozva, a Hofrath ur távozását kevesen vették észre, s ezek is csak azt gondolták, hogy a magyar ételektől aligha sokat nem evett, s azért ment ki, hogy kifűjja magát.

Winterné aszszonyság sietett az érdekes történetecskét bevégezni.

— Évek mulva — folytatá — az én jó anyám is meghalt, s én férjemmel ide Sopronba költöztem, a hol ezerede állomásozva volt. Férjem alig kétévi házasságunk után meghalt, s azóta egészen visszszavonultan élek; ismeretséget a mi kedves házaszszonyunkon kívül senkivel sem kötöttem, s nyilvános helyeken csak igen ritkán fordulok meg. Azok, kik érdeemesnek találják csekély személyemmel bibelődni, engem különcznek mondanak, én meg éppen nem érzek kedvet, e véleményt életmódom megváltoztatása által megczáfolni. — Néhány hó előtt, a mult őszi elején,

az utcán egy szegényül, de tisztességesen öltözött nő jött elém. Mindketten egyszerre megálltunk s ugyanabban a perczben egymásra ismertünk. A nő Luiza volt. Arczvonásaiba elég olvashatólag volt a lefolyt évek szomorú története bevésvé. Nem volt szükség, hogy azt újra elmondja. Meghíttam őt hozzám, s régi ismeretségünket megújítottuk. Ifjuságunk emlékezetében éltünk, s mert egyikünknek sincs oka a jelennek örülni, multunkban keresünk kárpótlást érte. Társaságunk az én lakásomon egy vidor pintyőke, a Luizaén egy angol szelindek, az egyetlen lény a világon, mely hozzá hű maradt.

— Tegnapelőtt barátnőm fölindulva toppant szobámba, s kért, hogy vigyem el magammal e mai estélyre. Nem hiszi, úgy mondá, hogy intim ismerettségemnél fogva a házaszszonynyal kívánsága akadályokba ütköznék. Elmondá egy-szersmind az okot is, a mi őt arra készteté, hogy az előtte egészen ismeretlen körben megjelenjen. Nem lehetett kérelmét megtagadnom, s miután erre nézve a szeretetreméltó házaszszony engedelmet megnyertem, elhatároztuk, hogy tervünk könnyebb kivitelére mászkban jelenünk meg, a mi által a tisztelt társaságnak is egy kis meglepetést reméltünk szerezhetni.

— A másik meglepetés, végzé Winterné aszszonyság mély megindulással beszédjét, a r r a vár, a kinek szegény barátném a mellére tűzött fehér rózsát e perczben azzal a nyilatkozattal adja vissza: hogy nem ő az oka, ha a tizenöt év óta

ráhullatott könyvek nem bírták azt az elvirulástól megmenteni.

Az általános részvét, melyel Winterné aszszonyosság elbeszélése találkozott, szükségtelennek tette mentegetését türelmünk igénybevétele miatt. — A „fehér dominó“-t, és a bécsi vendégeket nem láttuk többé.

A táncz újra kezdődött. Winterné távozni készült, s elfogadta kíséretemet.

Midőn a vigyázótorony közelébe értünk, egy régi házra mutatott.

— Itt lakik Luiza!

— Története igen szomorú; mondék. Nagysádé bizonyosan viderább volt.

— Ne hidje — vágott hirtelen szavamba a nő. — De íme itthon vagyok!

S ezzel megköszönvén kíséretemet, kinyitotta a kaput, s eltűnt a ház sötét belsejében.

Egyedül maradtam. A hó megezüstözte kékes világával a hóleplet, mely az utczákon elterült. A benczék templomtornya komolyan tekintett le reám, s úgy tetszett, mintha a nap- és fergeteg barnította ódon házak rácsos csúcsai több szomorú történetet tudnának még a régi időből elmesélni. Csak a lábaim alatt csikorgó hó emlékeztetett, hogy hideg van, s dideregve siettem szállásomra.

Sokáig nem bírtam elaludni. A szegény Luiza untalan foglalatostokdatá elmémet. — Istenem, ez a szegény emberi szív mily melegen buzog minden jóért és nemesért, s bízik teljes odaadásig, mert mindenkiről csak jót hisz; aztán

megcsalatik, és megszakad, mint a szegény Luizáé, mielőtt szép tulajdonai teljesen kifejlődtek volna; végre elzárkózik, mert senkisémet ismeri, senkisémet érti őt, s magával hordozza a sebet, melyet senkisémet akar látni, s melybe senkisémet önt balzsamot, míg az isten azt meg nem gyógyítja!

VI.

1855-dik évi december végén állították föl Bécsben a magyar legfőbb urbéri törvényszéket, élén gróf Nádasdy Ferencz czel, a pesti fő-törvényszék elnökével. Az előadók kontingensét a belügyi miniszterium s a legfőbb törvényszék kevésbé elfoglalt tanácsosai képezték. Elnöki titkárnak én lettem kinevezve. Mikor Krausz aláírta kinevezési okmányomat, azt mondta Bekének: „no, ez egyszer tán meg lesz velem elégedve!” Mézesmadzag akart lenni gyakori mellőztetésemért!

A „Matschakerhof“ egyik szobájában tákoltuk össze új főnökömmel a megnyitó elnöki beszédet magyarul, s még az nap este jött az vissza tetemes javítások- és kihagyásokkal Bach és Krausz miniszterek revíziójából — németül. Ezt kellett aztán Nádasdynak másnap az első ülésen fölolvasni. Úgy parancsolták rá; de azt meg Széll Imre tanácsos úrnak senkisémet parancsolt, hogy németül feleljen rá. Megtehetette volna ezt magyarul is, legalább nem ficzámította volna ki három hétre a nyelvét. —

Jó ideig pauzáltunk, míg a megindított perek az alsóbb forumoktól fölülvizsgálatra ide

fölrkeztek. Az üres órákat a büroban azzal töltöttük, hogy én — novellákat irtam, főnököm meg azt nézte a régi schematizmusokban (megvolt neki 1790-től fogva valamennyi), honnan fújta össze a szél (vagy micsoda?) azt a sok mindenféle rangu és rendű úri egyént, a kiket az abszolutisztikus német kormány Magyarországba dekretált nagyságos és méltóságos uraknak? Igen sokszor nem titkolhatott el egy malicziós mosolyt, midőn rámutatott azon „kedélyes“ népkupacz embereire, a kik, mint Aeneas társai, minden perczben készek családjuk- és háziisteneikkel elhagyni hazájukat, mely nemis annyira hazájuk, mint fészük, s nemcsak a Tisza virágos partjaira, hanem a pokolba is elmennek, ha ott az ördög kontójára pörköltek ehetnek.

A pesti és pozsonyi főtörvényszék elnökei, Umlauf (nomen et omen) és Streit urak közül az egyik Salzburból, a másik meg már nem tudom melyik Kreisz- vagy Bezirkszgerichtől szakadtle mint a jégeső a nevezett magyar városokba; a legtöbbnek nevét pedig épp' oly hiában kerestük a schematizmusban, mint némely nagyúrnak apját a góthai kalendáriomban. — Az tény, hogy a mikor a császár az ötvenes években beutazta Magyar- és Erdélyországnak egy részét, egy alföldi járásbíró a fejedelem kíséretében volt Kozma tanácsosnak magát mint báró Jósika Samu egykori — „Büchsenspanner“-jét mutatta be, s a tanácsos, ki a kanczellárnak gyakori asztalvendége volt, csakugyan ráismert hajdani — tányérváltójára!

Ily elemekből állott a „Bach-ármádia,“ melynek kedvéért kényszeríték a magyar embert a stockeraui teutonok zengzetes nyelvét megtanulni, hogy megértse édes, az az éhes vendégeit, ha zsandártolmácsok nélkül kérték (?) tőle utolsó falatját. A linczi, marburgi, csaszlaui s trop-pau kövezetet falkástól tiporták a magyar megyefőnöki kandidátusok, s minden német, morva és cseh anya már méhében hordta a szolgabírói embryokat!*)

A beállott munka után megszakadtak épületes tanulmányaink. — E legfőbb törvényszéknél is úgy mint a másiknál az előadások német nyelven folytak. Az ítéletek a magyarországi perekben magyarul és németül (ez utóbbi tekintetvén a hiteles szövegnek), a horvát, szerb-vojvodinai és erdélyi ügyekben csupán németül

*) E gyönyörűséges állapotot híven aposztrofálta egy kemenesaljai barátom a következő rigmusokban, melyeket a „Bolond Miska albumá“-ban kiadtam:

Akkor még nem kopott úgy meg
A világ vén tengelye;
De most régi járásának
Már se nyoma, se helye.
Hja, akkor még házától élt,
Úr volt a megyei tiszta,
Nem piacról került akkor
Bor, szalonna, búza, liszt.
Harmincz negyven vendége volt
Az asztalnál rendiben,
S nem keresett ennivalót
Ebédkor a „pinkli“-ben.

expediáltak ; rekurszuális s fölfolyamodványi tárgyak német „Bescheid“-dal döntettek el, a melyet aztán a csanádi vagy szabolcsi peresfelek otthon a pálinkás zsidó által magyaráztathattak meg maguknak. Eleinte ezek a határozatok is két nyelven adattak ki, mígnem a miniszterium az egyedül üdvözítő németet praeskribálta. De azért elcsúszott többször a magyar is, ha Reichenstein báró revíziója alá nem került, a ki a magyar szöveget „vorschriftsmäszsig“ kitörülte. Kitörülte volna e derék szász atyafi az egész magyar nemzetet is az élők sorából, ha ezt egy tollvonással megtehetette volna. Dühösebb magyarfalót, mint ő és Friedenfels barátja (szinte szász ember) volt, alig lehetett képzelni, s mert mind a ketten egyszersmind Bachnak intímusai voltak, Nádasdyt is terrorizálták. — A báró úr revideálta a magyar tudományos akadémia alapszabályait is, s azok első §-ából e két szót „magyar nyelven“, mely annak a tudományok terjesztésére vonatkozó tételében előfordul,

Még akkor a rossz úton is
 Öt lovat elvágatott,
 S „Habschaft“-jának gyertyás „Ferschlag“
 Garderobot nem adott.
 Kinek akkor az útfélen
 Egy rossz krajezárt vetettem,
 Most már azt kell süvegelnem,
 Mert ő ítél felettem.
 A ki akkor nyakán hordott
 Kéregető tarisznját,
 Most egyiránt kivagdossa
 A „Zrinyi“-t vagy harisznját.

minden további okadatolás nélkül kitörülte, s csak évek múlva sikerült (a mi Pápay udvari tanácsos érdeme) a régi szöveget rehabilitálni. — A provizorium alatt e jó urat másodkancellárrá nevezték ki az erdélyi udvari kancelláriához, s neki tulajdoníthatni, hogy e dikászteriumnál a legvadabb magyarsággal irtak. Meg is kapta érte a szentistvánrend keresztjét!

Nádasdyt igen bajos volt megítélni annak, a ki őt közelebbről nem ismerte. Én azon három vagy négy év alatt, hol személye körül voltam, őt ritka jószívűsége s feddhetlen becsületessége miatt tisztelni tanultam. Nem pazarolt, az igaz, de titokban sok jót tett, s tudnék akárhány esetet fölemlíteni, hol bőkezűleg segített egyesek és családok nyomorán. Anyja, a jótékonyságáról ismert „Coeur d' ange“ halála után (1856-ban) anyagi viszonyai kedvezőbb fordulatot nyervén, ő is szabadabban követhette jótékonysági hajlamát, s merem állítani, hogy büdzsetje sokkal hosszabb rubrikáját mutatja föl a mások fölsegélésére, mint a tulajdon szükségleteire fordított költségeknek. Hibája volt, hogy azt az ethikai tant: „a mit a jobb kezed ad, azt a bal ne tudja,“ nagyonis szigorúan követte; ellenkező esetben sokkal több elismerésre számíthatott volna.

Hogy az állam pénzével mily lelkiismeretesen gazdálkodott, bizonyítja az, hogy a legfőbb urbéri törvényszéknek rendkívüli kiadásokra beállított évi hármezer forintnak alig vette egy harmadát igénybe, s a szolgaszemélyzetet inkább a maga erszényéből, mint a kivetett pauscháléból

segélyezte. Hiába figyelmeztették, hogy e sürgős takarékoskodás által nehezen fog magának érdemeket szerezni, miután a maradvány-összeg minden további czerimónia nélkül a többi kormánysszékek szükségleteire fog fordíthatni: a gróf nem tárgyalt. Megmosolyogták őt, de — prozelitái nem akadtak!

Már e tekintetben a „provizorium“ alatt Pestmegye főispáni helytartója, Kapy ur, egészen másképp' gazdálkodott. Ő méltósága ugyanis a kormánytól azon összegből, melyeket a megyetisztviselők fizetéséből megtakarított, bizonyos illetéket kapott, a minek folytán aztán megtörtént, hogy a legtöbb hivataloknál, különösen a telckönyvnel napi díjnokok végeztek oly dolgokat, melyeket csakis rendes hivatalnokokra lett volna szabad bízni. Az ilyféle visszaélések akkor oly gyakoriak voltak, hogy komolyabb figyelembe nem is vétettek. De nem is szólalt föl azok ellen senki, mert csak magának szerzett volna kellemetlenséget, s azokon úgyse segített volna. Történtek ezeknél még sokkal nagyobb visszaélések, és sokkal magasabb rangú személyek által, mint Kapy uram volt; de hát minek lettek volna akkor az előleges cenzúra, meg a lefoglalások, ha azok oly könnyen napvilágra jöhettek volna. Ritkán került egy egy márkánabb eset, s ez is csak a bécsi újságok, nevezetesen a „Wanderer“ révén köztudomásra; megczáfolása az illetők részéről többnyire elmaradt, a mi éppen azért a közlött tény hitelessége mellett bizonyított. — A hatvanas évek közepé felé egypár

magasrangu hivatalnok (még ma is él mind a kettő) száz-százezer forintot vett kölcsön a közalapítványi pénztárból — jószágai arrondírozására, mint mondá. Ezt mások is tették, s föl se tűnt volna, ha a nevezett alap nem állott volna az illetők hatásága alatt, mely esetben a normatívák nem engedték meg azt igénybe venniök; s ha továbbá jószágaik másutt feküdtek volna, mint — a holdban. — Az újságok hallgattak róla, de a dolog azért titok nem maradt, s ekkor történt aztán, hogy midőn egy jó ötleteiről ismeretes vidéki úr a fővárosba vetődván egyikét az említett főurak közül meglátogatta, s ez azt kérdezte tőle, mitől hízott meg oly nagyon? azt felelte neki: „arrondíroztam magamat, kegyelmes uram!“ —

Voltak Nádasdynak is sok gyöngéi, mint minden embernek. Ezekhez tartozott a kevés erély s a szerfölötti engedékenység mások irányában, a kik őt e miatt önző céljaik kivitelére eszközül, vagy takaróul használták. Önállósága hiányát sokan gyöngé ügyismeretének tulajdonították, mely őt idegen támogatásra szorítá, s „a festett bábu“ szerepét játszátá vele. Tévedtek. Nádasdynak sok természetes esze volt, s hivataloskodása hosszu ideje alatt szerzett rutinja őt is csak oly alkalmas bürőfőnökké tette, mint többi kollegáit, kiknek a vizözön előtti időkben már születésükkor takarták be a pólyákba a „méltóságos“ és „excellenciás“ címekkel járó zsiros „szinekurá“-kat; de mivel rátartós nem volt, fejét nem hordta oly magasan, mint az üres

kalász, szóval, imponálni nem tudott, nem igen vették őt számba a mérvadó körökben, s meghagyták a magasabb politika járművében — ötödik keréknek. Lelépése szintoly kevés zajjal történt, mint hivataloskodása. Bekérték tőle a kulcsot, s mehetett — isten hírével.

Különben absztrahálva a grófnak politikai jelentékenységétől, a mije nem volt, emberségesebb főnököt nálánál még nem ismertem. Alárendeltjeivel sohasem érezteté fölényét, még hivatalos dolgokban sem, a mi egyébiránt hiba volt, s gyöngeségnek magyaráztatott. Azon finom, humánus modor, mely kitünteté őt a magánéletben, sajátja volt a hivatalos sfaerában is. Bürója a napnak minden órájában nyitva állt, mindenki beszélhetett vele első hivatalnokától kezdve le az utolsó szolgálig, s mindenkinek a számára volt egy nyájas, vagy biztató szava. A mit megígért, azt a legrövidebb idő alatt teljesíté; nem volt szüksége magát kimenteni, hogy adott szavát meg nem tarthatá, mert sohasem adta, ha nem volt meggyőződve, hogy annak ura is lehet.

Otthon a legnyájasabb háziúr volt. A vidékről jött hivatalnokokat, ha tisztelegtek nála, jó magyar szokás szerint ebédre marasztalta. Igen jó asztalt tartott; volt minden áldott nap öt-hat vendége, s ezek száma meghaladta gyakran a tizenkettőt is. Ebéd fölött igen élénk és fesztelen tónus uralkodott. Még vonzóbbá tette a társalgást, ha abban a grófnő is résztvett, kinek magas műveltsége annak különös ingert és érdeket kölcsönzött. — A politizálás ki volt zárva.

„Elrontja az étvágyat!“ szokta a gróf mondani. Annál kedveltebb tárgyat képeztek a napi események, melyeket jó húmorral s csipős szatírával előadva igen szeretett hallani. — Neki is voltak sokszor igen jó és talpraesett ötletei, melyeket nem csak „hivatalosan“ kellett megmosolyogni; ártalmatlan természetüeknek látszottak, a nélkül hogy a mediszáncznak pikáns fulánkját teljesen nélkülözték volna. — Midőn egyszer szó volt Járy tanácsosnak, a hirhedt „Xenien“ írójának legújabb költeményeiről (?), melyek egyike a fájdalmat nem létezőnek, s csak képzeltnek állítá, a gróf tréfásan jegyzé meg: „hja, csak egy órára adhatnám oda e jó úrnak — tyúkszemeimet!“ — Máskor meg Feuchtersleben élettana kerülván a szőnyegre, meg nem foghatá, hogy’ lehet az érzéki élvezek gyönyörét tagadni? mikor neki elég gyönyörűséget szerez, hogy hall, s nem kell Wildauer kisasszony énekét meghallgatnia! — Az új börzeépületben egy nagyszerű kávéházat nyitottak meg: „így az emberek, a mit a börzén el nem vesztenek, elveszhetik a kártyán!“ jegyzé meg a gróf; s midőn X. bankár megkeresztelkedett: azt mondta rá: „most már keresztény zsidó lett belőle!“ —

Hogy a gróf szép ember lett volna, azt az irigység sem mondhatta róla. A lichtensteini herczegséget kényelmesen átléphette fél lábával, s czipőit odakölcsönözhetette akármelyik kisded-óvó intézetnek — bölcsőnek. Hiusága nem volt akkora, hogy ne tudta volna, mily mostohán

bánt vele külsejére nézve a természet, s ő maga a legkiméletlenebbül wiczczelte ki többnyire magát. — Egyszer valami hivatalos ügyben elmentem vele gróf Mitrovszkyhoz az urak utcájába. Midőn végighaladtunk az elsőemeleti hoszsú folyosón, megnyilik egy ajtó, s azon két igen szép leány (a két comtesse volt) kandikált ki; mihelyest azonban Nádasdyt meglátták, hangos nevetéssel becsapták az ajtót; a mi minden esetre arra mutatott, hogy a grófkisaszszonyoknak — rossz guvernántjuk volt. A gróf hozzám fordult: „ezeknek a hölgyecskéknek nem látszik az arczom tetszeni,” mondá szokott flegmájával; „szeretném nekik azt felelni, a mit a híres Tauber egyszer a drezdai nagyhercegnek válaszolt, midőn ez azzal faggatá őtet, mikép’ lehet az embernek oly rút arcza, mint az övé? Nekem két arczom van, főséges uram, mint a Jánusnak, válaszolt a tudós: az egyik elől van, a másik hátul; a kinek az egyik nem tetszik, az nézze meg a másikat!” — Ha a gróf ugyanezt válaszolta volna az illetőknek, nem lett volna egyéb mint illő represzszália azok nevetlen viseletükért. — Az operaházban páholya éppen Elszler Fannié mellett volt. Ennek mindig igen sok látogatója szokott lenni, a kik néha oly hangosan konverzáltak, hogy a grófnak, a ki szenvedélyes operabarát volt, élvezetét boszantólag megzavarták. A páholynyitó figyelmeztetése nem sokat használt, a rendőrség meg nem avatta be magát, mert annak a főnöke szinte a „mennyei Fanni” vendégeihez tartozott, s a legnagyobb csevegő

volt. Ilyenkor aztán, ha a zaj már kiállhatlanná vált, a gróf áthajolt a páholyba, s elfintorított képe oly frappant hatást idézett elő, hogy a láрма egyidőre megszűnt: „míg ijedtükből arczom láttára fölocsudtak!“ jegyzé meg szarkasztikus mosolylyal. — Komolyabb órákban nem egyszer említé, mily helytelenül cselekesznek a szülők, ha gyermekeiknek szemükre vetik, a minnek nem ők, hanem a természet mostohasága az oka. „Az enyéme is, úgy mondá, azzal faggattak mindig, hogy éktelen külsőm van, és sok megaláztatást, méltatlankodást és mellőzést kellett e miatt tűrnöm. Engem senkisé szeretett, még szüleim se, s azért én se szeretek senkit; ezt az erzést már gyermekségemben belém oltották!“ A gróf igazságtalan volt maga iránt. Számos jótékony tette éppen az ellenkezőjét bizonyítá annak, a mit mondott, ámbár meg ellenei e nyilatkozatában találhatták volna föl „mentségére“ a politikai téren elkövetett hazafiatlan tettei legfőbb indító okát. „Meine Landsleute, Majestät, sind so wie die Kinder; wenn man ihnen den kleinen Finger zeigt, wollen sie gleich die ganze Hand!“ Ezt mondá, mint tulajdon szájából hallottam, a fejedelemnek, midőn szó volt arról, hogy nem ártana a magyar nemzetnek egypár konczessziót adni. — Akkor elmaradtak, később meghozta azokat — Szadova és Königrätz!

Midőn miniszternek kinevezték, annyira megijedt a felelősség terhétől, melyet magára vállalni kényszeríték, hogy jó ideig nem tudta magát elhatározni, mitevő legyen? A bepecsételt császári

kézirattal szobámba toppant; bontsam föl, úgy mond, mert neki nincs elég nyugalma e műtétet véghez vinni. — „Lieber Graf Nádasdy! Ich er-
 lenne Sie zu Meinem Justiczminiszter. Franz
 Jozef.“ E tizenegy szó egészen kihozta őt a
 sodrából. „Alszo doch!“ sóhajtott föl, s nejehez
 küldött, hogy tudósítsam ez eseményről. A gróf-
 nő mosolygott. „Nicht möglich!“ mondá, s ezzel
 a krízis szerencsésen elmúlt. —

Szerény hivatalszobám tán sohasem látott
 még annyi előkelő egyéniséget rondán tapeczi-
 rozott falai közt, mint mikor híre futamodott,
 hogy főnököm miniszter lett. — Az igazságügyi
 miniszterium valamennyi osztályfőnökei és ta-
 nácsosai valóságos búcsut jártak hozzám, a kit
 nem tudom, mi oknál fogva, én legalább soha-
 sem dicsekedtem s nem is dicsekedhettem vele,
 Nádasdy jobb kezének tartottak: hogy ezt a jobb
 kezét megszoríthassák, s ez alkalommal „ad ami-
 cas aures“ juttassák, a mit, természetesen a mi-
 niszter úrral is, de csak az én révemen, tudatni
 szerettek volna. — E rövid pár nap alatt több
 emberismeretet szereztem magamnak, mint majd-
 nem egész hoszszu életemen át, s főnököm pél-
 dája szerint kezdtem, úgy mint ő, az embereket
 utálni. — Mennyi titokba lettem önkénytelenül
 beavatva, s mily furcsa színben tűnt föl egy-
 szerre előttem a magasabb bürokracziái élet!
 Hány egymással homlokegyenest ellenkező ter-
 vet és javaslatot kellett volna főnököm „kegyes“
 vagy „legkegyesebb“ figyelmébe ajánlani, a ki
 kényekedve szerint válogathatott volna azokból,

mert mindegyike ezen uraknak a magáét a legjobbnak és legalkalomszerűbbnek tartá. — Csak aztán ne kívánták volna az én véleményemet is hallani, s ne várták volna, hogy — mint bizonyos édesszáju emberek, a kik mindenkinek tetszeni akarnak, s éppen azért senkinek se tetszenek — mindent helyesnek és kitűnőnek mondjak, a mi sem helyes, sem kitűnő, sőt még közép-szerű se volt! — Nem ám; mert szemben álltam a legmerevebb bürokratákkal, a haladás és üdvös reformok legorthodoxabb elleneivel, a kiknek legfőbb bálványa a hétcso-kros „czopf“, s a kik ennél fogva hiában erőlködtek belőlem prozelitát csinálni. — — Az alkotmányos kor még maig sem tudott e vaskalapos vitézekkel végezni; sok régi lomot vettett a zúgba, fölszínre juttatta a szabad gondolatot, bevitte a fölvilágosodást a legkisebb gunyhóba; csak ők nem változtak meg, csak ők nem transzigiáltak az emberiség követelményeivel, s — bizony isten — úgy tetszik néha, mintha megsza-porodtak, s még nagyobb hatalomra vergődtek volna, mint a vízözön előtt.

Midőn aztán Nádasdy nyolcz nap mulva átköltözött az igazságügyi miniszteriumba, s elfelejtett engem magával vinni, látogatóim is elmaradtak, s megszűntem szerepelni a — nagy komédiában!

VII.

1856-ban lerándultam egypár napra Balaton-Füredre. Megszöktem a nagyváros finom unalmai elől, s végig nyújtám a fesztelenség divánján

lelkem izmaít, melyek ott hon az önmeítagadás, a társaságban a színeskedés erőszakolása alatt már teljesen elbáígyadtak, s elveszték rugékonyságukat.

Győrig vasuton mentem. Itt Kovács Pál barátomnál egy egész napot töltöttem. Valódi magyar vendégszeretettel fogadott, s oly jól érzém magamat kedves családi körében, hogy igen szerettem volna még tovább maradni, ha ezt szűkre mért szabadsági időm engedi.

Füreden nyolcz napig voltam. Az ég mindig kék, az idő kellemes, a Balaton csöndes volt. Gyönyörködtem a kies vidék báíjain, a pompás heíglánczolon, mely egy kirándulás alkalmával a gőzöson Keszthelyig szemeim előtt elvonult; mulattam a tarka társaságon, mely szüntelen mozgás közt pihente ki az élet fáradalmaít; a table d'hôte udvarias vendégein, a kik a zupséisról rendesen leseperték az egész sült aúlagot, s minden ételből kiválogatták a legjavát; a fürdőorvos Orsovenszky barátom diaetetikáján, mely a betegnek is megengedte, hogy turóshaluskát egyék; a zsandárfőhadnagyon, a ki csak addig engedte meg a ferblit, míg ő nyert; a tetszelgést korán tökélyre vitt kisaszszonyokkal a legérdekesebb szemjáték kereszttüzét gyaíkorló reményteljes fiatalembereken; a szerelmes öregurakon; az örökííju mamákon két, három leánykájok társaságában, a kik, állításuk szerint, alig haladták meg a tizennégy évet, s csak „idő előtt“ fejlődtek oly melldomboruakká, hogy a legleleményesebb nőruhaszabó se lett volna képes

e különben irigyelendő tényállást elrejtteni: s mind-
ezt látván, tapasztalván, s megelégedvén a sok él-
vezetet (!) visszatértem Bécsbe; kirándulásomat
leirtam, s odaadtam Török Jancsinak, a ki akkor
a „Magyar sajtó“-t szerkesztette a német főváros-
ban, s cikkemet tizenöt forinttal honorálta,
éppen annyival, a mennyibe egy napi mulatásom
került Füreden.

A „Magyar sajtó“ szerkesztősége az Alszer-
Hauptstrassén Sommer L. nyomdájában ütötte
föl sátorát. Tagjai voltak: Székely Józsi;
Elefánti, a ki később Apponyi londoni követ
fia mellett volt nevelő, s ott is halt meg; Török
Sándor, Vajda Jancsi, Szini Károly, Gre-
guss Gyula (Ágostnak elhalt zseniális öccse),
Ágai Adolf, s még valami boldogtalan bújdosó
honvéd, a kinek a nevét már elfelejtettem. A szer-
kesztőségen kívüliekhez tartozott első sorban
Falk Miksa, a ki itt kezdte Fk. névjegy alatt
írni szenszáczionális vezércikkeit, melyeket aztán
a „Pesti napló“-ban, s később az általam szer-
kesztett „Magyarország és a nagyvilág“ mellék-
lapjában, a „Pesti hirlap“-ban folytatott; aztán
több nevesebb író, s végre az én csekély sze-
mélyem, a ki Ágai druzsámmal fölváltva irtuk
a tárczaczikkeket és napi újdonságokat. — A
honoráriummal nagyon takarékosan bánt János
bácsi. Engem sokszor azzal fizetett: érjem be, ha
kedvem szerint szidhatom lapjában a németet! *)

*) »Tenger bolondot irhatnék össze erről a kompániáról,«
mondá nekem egyszer Ágai Pesten, midőn szobahoztuk bécsi

Ágai val Falk Miksánál ismerkedtem meg, kihez őt János bácsi valami ügyben küldte. Falk akkor a józsefvárosi „Langegaszszé“-ban lakott, s boldog fiatal férj volt. Ágai roppantul bámulta Falkot, s végtelenül örült, hogy a mondott alkalommal közelebb férhetett hozzá, a mennyiben egy tizenkilencz éves síheder közelébb férhet egy kiforrott férfihoz. E látogatást később az akkori fiatal „Családikör“-ben két hoszszu cikkben megírta, a minek aztán azt a kitüntetést köszönhetette, hogy Falk őt velem együtt egy „repphendlis“ vacsorára meghívta, melyhez a házigazda maga kavarta meg a salátát. Pompás volt, s megérdemelné, hogy Porzó remek tolla valamikor megörökítené e vacsorát, valamint megörökítette a salátájának a mesterét is!

Nem sokára azután nálam is bekopogtatott Ágai. Egy beszélyemet fordította le németre a „Humoriszt“ számára, a mi hiuságomnak módnélkül hizelgett, ámbár sejtém, hogy a fiatal író azt inkább ismerkedhetési célból, mint azon meggyőződésből tette, hogy ez által a német közönségnek valami különös élvezetet szerez.

élményeinket. „Sina György halála alkalmából egy cikkben meg is emlékeztem János bácsiról, s néhány szóban e koloniáról. De egyszer szóvá teszem azt a kis vármegyét ott a Sommer nyomdájában minden részletében, mert érdemes rá!“ — Én meg azt mondom rá: úgy legyen; mert megvagyok győződve, hogy a közönség ezt szintoly érdekléssel és örömmel fogja olvasni, mint minden munkáját a zseniális írónak. — Szegény János bácsi! ha még annyi bogarad lett volna, ki ne bocsátotta volna meg szívesen azokat, s ne bocsátaná meg azokat másoknak is, ha mind oly jóra való magyar ember volna, mint te voltál!

Az én druszám, a kit rokonszenves egyéniségénél fogva csakhamar megszerettem, igen szorgalmas, dologszerető fiu volt. Azon kívül, hogy a „Magyar sajtó“-nak rendes dolgozótársa volt, számos tárczalevelet irt a „Hölgyfutár“-ba, melyet Nagy Ignác halála után Berecz Károly (az „Életképek“ hajdani munkatársa) szerkesztett, később a „Vasárnapi újság“-ba, a hol azok már méltó föltünést okoztak. Tömérdeteket fordított a „Donauzeitung“-ba Jókaitól; a „Wanderer“-ben megismertette Székely Józsi szellemdús „essay“-jét az akkoriban meghalt Vörösmarty Mihályról; ölszámra készítette a németből Kecskeméthy Aurél „Magyar nemzeti naptár“-ába az eredeti cikkeket, s magyarosított az öreg Hartleben „Külföldi regénycsarnok“-a számára egy rakás angol, francia, és német regényt. — Zajzoni Rab Pistával megírta Rózsa Sándor biográfiáját egy troppai német kalendáriumba, s ahhoz arczképet is küldött. Ez arczképnek mulatságos históriája volt. A „Vasárnapi újság“ ugyanis kiadta gróf Károlyi György egyik gulyásának a képét, a ki akkor a londoni vagy párizsi (nem tudom már melyik) köztárlaton őrizte a gazdája czímeres marháit. Ezt a képet Ágai lemásolta, a gatyája korczába beledugdosott vagy hat pisztolyt, a kezébe a karikás helyett duplacsövű puskát nyomott, s a becsületes Fodor Pista — vagy minek hitták — csakugyan mint a hirhedt magyar zsványfőnök jelent meg; a mit a troppai kiadó fényesen honorált is.

Akkor volt, hogy fiatal barátom több

„Humoristische Soloscené“-t irt névtelenül a Varryféle „Liederspielhalle“ számára. Egy kedves kis mókuska kedveért tette, a ki a társaság primadonnája volt. Irt ennek egy ábrándos monologust is, melynek a honoráriumát még ma is emlegeti. Midőn a minap Bécsben járt, s véletlenül találkoztunk az utcán, nevetve mondá el, mily nagy elégtételére szolgált, hogy tegnap valami „Liederspielhalle“-ban az ő hajdani „soloscená“-i egyikét: „Jancsi bácsi in Wien,“ nagy tetszés közt hallotta előadni. Roppantul megtapsolták. Nem állhatta, hogy a „Szoloszänger“-től meg ne kérdezte volna a halhatatlan mű szerzőjének a nevét. „Ui je, felelte ez, der isz jetzt gar a grosza Herr in Pesth; er isz Viczig'span, und hat Stuck a vier Urt'n (rendjel).“ „Wie heiszt er?“ kérdezte barátom tovább. „Baronn Agram!“ volt a válasz. — „Tehát még sem felejtették el egészen a szerző nevét; bár én akkor is tagadtam!“ jegyzé meg tréfásan a drusza.

A „Magyar sajtó“ nem sokára megszűnt. Sommer és első faktora, Falk Zsiga (Miksának öccse), addig tartották benne a lelket, a meddig lehetett, s az elsőnek, mint nem magyar embernek áldozatkészsége minden esetre dicséretet érdemel. Török Jancsi lement Pestre új szerencsét próbálni. Ágai bevégezte orvosi tanulmányait, s tudorrrá avattatván egyelőre Bécsben maradt, hol később, ha nem csatlakozom, Áldor Imrével együtt Kecskeméthy bécsi magyar lapjának segédszerkesztője lett. Utóbb e lap is a „Magyar sajtó“ sorsát osztván, személyzetének

egy része, közte Ágai is, szinte Pestre távozott. — Midőn a hatvanas évek vége felé rövid tartózkodásom alatt a magyar fővárosban a „Magyarország és a Nagyvilág,” s később az „1848”-nak szerkesztését átvettem, jeles munkatársaim (Greguss, Gyulai, Pulszky Ferencz és Ákos, Falk, Toldy Pista, Urváry, Berczik s a t.) közt volt Ágai barátom is, a kinek három év múlva meg én lettem a munkatársa a „Magyarország és a Nagyvilág”-nál, melyet az akkor már megindult „Borszemjankó”-val 1870-ben kezdett szerkeszteni. Írtam neki több tárczaczikket Németországból, különösen Boroszlóbból, az akkori porosz-francia háborús világból, melyek némi érdeket gerjesztettek, a mennyiben azokat nagyobb lapjaink szorgalmasan kiböngészték.

„Nem szívesen vettem át a lapot, írta nekem, mert meggyőződésem az, hogy jól szerkeszteni két lapot nem lehet; de miután én is „Miteigen-thümer” vagyok, s pár garasom benn van, nem hagyhattam tönkre jutni.” S a lap csakugyan újra lábra kapott; dicsőségesen kiállta a versenyt vagy három, négy illusztrált (komoly) hetilappal, s kiadó és szerkesztő oly sikeresen fáradoztak annak technikai s szellemi kiállításában, hogy nemcsak a megszületendőket fojtá el csirájában, hanem a meglevők alól is elrántotta a gyékényt, mint például a „Hazánk és Külföld”-del történt, melybe csak hálni járt a szusz, s melyet csak emberségből tartottak föl az athéneiek.

Sok kedélyes levelet váltottunk akkor, s váltunk még mai napság is egymással. Egy

egész kis irodalmi történetet foglalnak azok magukban, s meg vagyok győződve, hogy barátom levelei szintoly élvezetet szereztek volna az olvasónak, mint szereztek nekem, ha azokat közzé tehettem, s írójuk kívánsága szerint meg nem semmisítettem volna. „Én nem szoktam, nyilatkozott egyszer előttem, leveleimet olyan szándékosan írni, hogy egyszer tán mint poszthum-munka jelenjenek meg. Ily tudat ólomsulya alatt nem bugygyanhatna ki belőlem egy természetes szó, s nem tudnék úgy írni, wie mir der Schnabel gewachsen iszt. Fájdalom, jegyzé meg tréfásan, az is a „nagytság“ átkához tartozik már, hogy az ember a szabójának sem mer egy schlampert levelet írni, mert hátha később ellicsítálják tőle, s aztán ott kellene figurálnia az Aigner Lajos úr autogramm-gyűjteményében öt osztrák krajczárjával per darab.“ — Bizony, bizony; néha egy kis indiszkreccio nem ártana, ha tudjuk, hogy a közönség azt nagy köszönettel fogadná!

Ágaival, mint mondtam, közelebbről Falk Miksánál ismerkedtem meg, a ki később a Wiedenre az „Engelszgaszszé“-ba költözött, hol nagy és kényelmes lakában vásár- és ünnepnapokon oly szép és válogatott közönség szokott mindig összegyűlni, melyért az előkelőbb szalonok tulajdonosai is megirigyelhették volna a szerény házigazdát, kinek a neve akkor már általánosan ismert és tisztelt volt mind a két főváros írói világában.

„Emlékirataim“ második kötetében bővebben megemlékeztem e derék barátomról, kihez

Bécsben létem alatt engem tizenkét éven át a legőszintébb s legönzetlenebb barátság kötelékei fűztek. Ő akkor a bécsi takarékpénztár titkára volt. Pontosabb és szorgalmasabb hivatalnokot nálánál nem ismertem, s csak a rendkívüli könnyűségnek, melyel dolgozott, lehetett tulajdonítani, hogy a büro-jában halmozott foglalatosságok közt töltött hat, hét órán kívül még ideje és kedve maradt a „Pesti napló,“ a bécsi „Wanderer,“ s vagy négy, öt külföldi hirlap számára naponként egy egy vezérczikket vagy tárcza-levelet írni. Bámultam munkaerejét, s fölálodozó szeretetét családja iránt, melynek jólétéről folytonos tevékenysége által igazi atyai módon gondoskodott.

Nyaranta egypár hónapot Bécs közelében, Währiug-, Breitensee-, és Perchtoldsdorfbau töltött, a honnan minden áldott nap' kocsin vagy gyalog jött be a hivatalba, váltig állítván, mily jól esik neki e kis kommczio! Ilyenkor aztán én, Grasz, a „Wanderer“, szerkesztője, és Herr, takarékpénztári igazgató (a legbecsületesebb német ember, a kit valaha ismertem) együtt reggeliztünk vele az úgynevezett Taroni-kávéházban a „Graben“-en, mely alkalommal élénken megbeszéltük a napi-eseményeket, s csináltunk mint Falk tréfásan megjegyzé, politikát a kávé aljából. Beh szép kedélyes reggelek voltak ezek! Valjon ha a sors ma ismét öszszehozna bennünket ott a kis kerekasztalnál a „Habsburggasse“-ba nyiló ablakfülkében, vidámabb kedélylyel, s nagyobb bizalommal néznénk-e ma a jövőndöbe, mint

akkor, midőn e jövődő fölött majdnem kétségbe estünk?!

Az említett vásár- és ünnepnapi délestéken, melyek tulajdonképen Miksa barátom pihenő órái voltak, oly számosan gyűltünk nála mindig össze, hogy a tág helyiségek néha igenis szűkeknek mutatkoztak. Így volt ez falusi lakásán is, honnan nem ritkán három, négy omnibusz szállította éjféltkor haza a vendégeket. Nem volt e számos estélyek közt egy is, melyek mielőbbi ismétlését ne kívántuk volna; mindnyájan ez estélyeken látszottuk a hosszú hét fáradalmait és unalmait kipihenni; gazdag kárpótlást talált azokért a szellem, bő kielégítést a gyomor, s nem volt az a mindkét tekintetben annyira elkesyenesztetett inyencz, kinek ez összejövetelek a legfinomabb élvezetet ne szerezték volna.

Engedjék meg ennek illusztrációjául megemlékezni azokról, kik e vásárnapi multságokon résztvettek. Sokan voltak régi barátimon kívül ezek közt olyanok is, a kiket itt láttam először, s elszakadásom után Bécsből — utólszor is, a mi azonban emléküket lelkemben meg nem halványította.

Ezekhez tartoztak:

Ringelsheim báró, akkor még ezredes a tábori karban, most tábornoszernagy és katonai főparancsnok Brünben, kiről azt mondta egyszer Tisza a képviselőházban, miszerint szerencsét kívánhatnánk magunknak, ha Magyarországnak több oly igaz és őszinte barátja volna a hadseregben, mint a báró;

Kaisersheim b kapitány, most őrnagy;

igen mivel katoná, joviális társalgó, s az operák szorgalmas látogatója ;

Dániel püspök, a ki egyszer az asztal fölött oly hatalmas filippikát tartott a jézsuiták ellen, őket okozván a demokraczia tétlensége miatt fejét, mint az üres kalászkok, ismét magosan hordó ultramontán arisztokraczia dölőfösködéseieért, hogy Ferrynek, ha ez akkor miniszter, és Franciaország köztársaság lett volna, kedve tellett volna a fölvilágosodott főpapban, a kihez hasonló érzelműt, hál' isten, még eleget számít a magyar klérus ;

Hopf, Lonovics titkára, most kalocsai kanonok ; igen okos, értelmes, nyájas férfiú, az' időben a Széchenyi-conspirációnak, melyet Falk oly elmésen irt le a minap a derék „Pesti hirlap“-ban, egyik legkiválóbb feje ; *)

Falke, most osztályfőnök a külügyminis-
teriumban ; darab ideig a „Preszbüro“ főnöke, azelőtt meg helytartósági tanácsos Budán ;

*) E ligának egyik igen szerény tagja voltam én is, a nélkül hogy Széchenyivel döblingi tartózkodása alatt személyes érintkezésbe jöttem volna. Ez pedig sem szándékomon, sem akaratomon nem mult, ámbár a gróf nővére, Zichy Zsófia által figyelmeztetve lettem, hogy testvére lakása körül éjjel-nappal számos rendőrök czirkálnak, s jegyzik föl a ki- és bemenők neveit, s nekem mint égett gyermeknek leginkább kellett volna felnem a tüztől ; — hanem egyedül azon sajnos körülménynek volt tulajdonítható, hogy Kecskeméthy levelét, melyben engem a gróf nevében fölszólított, látogatnám meg őt döblingi magányában (?), csak akkor kaptam meg, midőn másfélheti husvéti kirándulásomból Czenkről és Horpácsról visszatértem Bécsbe — a grófnak temetésére.

a nem rég' meghalt Kádas kanonok;

a pazmanita Schmidt (Áldor Imre), kitűnő tehetségű, eleven papocska, a ki hét év múlva főmunkatársam lett a „Magyarország- és Nagyvilág“-nál;

a mostani főispán Ormos Zsiga; stb. stb.

Régibb ismerőseim s barátim közül ott voltak majdnem minden „jour fixe“-nél: Kecskeméthy, Pompéry, Török Jancsi, a ki Falknak legkisebb leányát Menczit, most Gaszner királyi jegyző nejét, ölében hordta, s bolondulásig szerette; az akkori udvari tanácsos Fiedler, jelenleg osztályfőnök az oktatásügyi miniszteriumban, e csöndes, gondolkozó fő, a kit egy ízben rávettünk, hogy négyest táncoljon, a mi nek a gyermekek, a kik eddig a komoly „Fiedler bácsi“ iránt borzasztó respektussal viseltettek, mód nélkül megőrültek. *) — Kemény, Eötvös és Tréfort, valahányszor Bécsbe jöttek, mindig meglátogatták Falkot otthon vagy büro-jában. Kemény kirándult velem gyakran annak falusi lakására is, a mikor aztán mindig fölségesen mulattunk Zsiga ügyetlenségén a kuglizásnál, a mit a tekeállító gyerek korántsem talált oly mulatságosnak, miután egyszer sem történt, hogy

*) E négyest táncolták: Fiedler a háziúrnak, Pápay udvari tanácsos Ringelsheim nejével, egy épp oly szép, mint szeretetreméltó magyarszületésű úrhölgygel, Kölbl számtanácsos, a háziúrnő bátyja, egy fiatal özvegy kapitánynéval (nevét már elfelejtettem), s én Falknak legidősb leányával, a korán elhunyt Lujzával. — Bizonyosan nem állíthatom, de aligha nem táncoltunk mi férfiak akkor — hattutáncunkat!

kijutott volna neki a „Herr Baron“-tól az „Alle-neun“-ért a garasos taksa. —

E barátságos özszejeveleteket igen kellemetlenül zavarta meg Gras és Falknak befogataása a hatvanas évek elején. Az elsőt egy a magyar udvari kancelláriát Schmerling uszályhordójának, s Forgáchot, az akkori kancellárt, annak bűnbakjának nevező cikkem miatt, melynek íróját azonban a derék szerkesztő minden faggatás daczára el nem árulta, nyolczhavi, főmunkatársát, Falkot, meg azért, hogy a kormány korifaeusait Magyarország irányában követett ferde rendszerükért keményen megostorozta, de kéziratát a szedő vigyázatlanságból fiókjában hagyta, a honnan azt az államügyészi mameluk szerencsésen (!) kikotorázta, félévi börtönre ítélték — par ordre de Mufti-Schmerling. Gras végig kiállotta nyolczhavi fogságát, szigorúan megtiltván övéinek, bármi szín alatt kegyelemért kunyorálni; Fálkét, számos családját tekintve, hat hétre deválválták, érintetlenül hagyván osztrák-salamoni bölcsességükben az ítéletamarszét, mely őt a „doktor“-czím további használatától eltiltá. Mintha bizony az embert attól, a mit szellemi tehetségei által szerzett, amúgy „san façon“ meg lehetne fosztani, s egypár élhetetlen paragrafus által az észet és a tudományt kidekretálni a főkből, s ezek tulajdonosait, mint a birkanyájja dreszszirozott phaeakok tömegét, szellemi táp helyett a „Wiener Zeitung“ szénázü kosztjára szorítani!

Hasonló sorsban részesült ugyanakkor a volt

vasmegyei főispán, Ernust Kálmán fivére által kiadott „Neueste Nachrichten“ című napilap szerkesztője, Friedmann Bernát is, a kinek a magyarok iránti meleg rokonszenvét háromhavi börtönnel siettek lehűteni; — s még egy rakás kisebb-nagyobb író és szerkesztő, kiket a „Judenplatz“- és „Spengler“-útczai államorvosok az efféle lázas rohamok miatt hosszabb vagy kevesebb ideig tartó üdvös „kura“ alá fogtak, s félig vagy egészen meggyógyítva szoktak a „Kriminálgebäude“ dohos celláiból elbocsátani. —

Falkot a hathéti fogság jóformán megtörte, s megrontá a tétlenséghez nem szokott férfinak egészségét. A hosszabb utazás, melyet azon évben (1862) Németországba tett, meghozta erejét és kedvét a munkához, s beálltak ismét a kedélyes esték, melyeken a régi barátok meg nem fogyott számban újra találkoztak. — Néhány év múlva Miksa dolgozótársam lett a „Magyarország és a Nagyvilág“-nak „Pesti hirlap“ című melléklapjánál, míg 1868-ban Wahrmann fölszolitására ő maga is lement Pestre, s átvette a „Pesther Lloyd“ szerkesztését, melyet majdnem tizenkét évig oly fényes sikerrel folytat, hogy méltán megirigyelhetik őt magyar kollegái a magyar fővárosban! —

VIII.

Az októberi diploma nem sokat lendített hazánk lét és nemlét közt tengő nyomorult állapotán. Az ausztriai katonai abszolutizmus szuronyaira támaszkodva virrasztott fölöttünk a hazai

patriarchális abszolutizmus. El voltunk zárva a külvilágtól, s befogták szemünket, hogy ne lássunk, fülünket, hogy ne halljunk, szájunkat, hogy ne szólhassunk. A sötétségnek adták kezébe a fölvilágosodás fölötti öröködést; választó vízzel keresztelték meg az eszmét, mielőtt világba léptették: Herodeseket tettek a kisdedek gyámjává.

Schmerling, ki a majna-frankfurti „Reichstag“-on majdnem belefűlt a szabadelvű frázisokba, 1862-ben feketesárga fátyolt borított a multakra, s irtóháborut üzent a szabad szónak. A bécsiek eleinte közömbösen vették miniszterré lett kineveztetését, a mi az akkoriban a miniszterekre gyártott pasquillus következő soraiból is kitetszett:

Zwischen Gut und Schlecht ein Mittelding
Dasz iszt der Ritter von Schmereling;

később azonban nagyonis érezték a túlnyomó befolyást, melyet a lovag úr többi kollegái fölött gyakorolt. Legkivált a sajtó emberei sokáig fogják ő exczellenciáját emlegetni, ha működésük leggyászosabb napjaira gondolnak vissza.

S hogy a bécsieknek ne legyen mit irigyelniök magyar testvéreiktől, a perbefogatások s elzáratások otthon is napirenden voltak — ugyanakkor, midőn a magyar udvari kanczellária újra föltámadt, s élén oly általánosan tisztelt férfiak, mint V a j M i k l ó s és S z ö g y é n y i L á s z l ó, állottak. — Az a kis tér, melyet a zsurnalisztika eleinte nyerni látszott, mert ha megkötötték is a kezét, de szólhatott, s ha befogták is a száját,

megmutathatta az utat, mely az ígélet földjére vezet, hiába biztatott, hogy a napok jobbra fordulnak. Nem változott a rendszer, megmaradt az alak, meg az irány, s az idő nem volt oly hatalmas, hogy azt alá ássa. Részünkön volt a korszellem, de idegeinket nem aczélozta meg annyira, hogy az ellene emelt karokat ellankaszhatta volna. A zsenge életet, melyet a három oldalról hazánkba berontott tenger elfojtott árjaiban, a lefolyt áradás után iszapban akarták előlni. Megjött a nyugalom; a pusztulás nyugalma. S most e nyugalomból kötöttek hurkot nyakunkra. Életben akartak hagyni, de úgy, hogy ne legyünk méltók az életre. Kínáltak jóléttel, ha lemondunk magunkról. Nem testileg, hanem erkölcsileg akartak bennünket megsemmisíteni. Mint embernek életet kínáltak, mint nemzetnek irtó harczot izentek.

Ez volt a provizorium hétsoványesztendős nyomorult kora!

Kiálltuk ezt is; szenvedtünk; de el nem adtuk magunkat.

És a szenvedés e hősiességében nagy része volt azon sajtónak, mely új életre ébresztett, mely lelkünkbe oltá az újkor nemes eszméit, s mely, midőn a sors meglátogatott, példaképp' járt előttünk, s megtanított méltósággal szenvedni.

Sajtónk inkább akart első lenni az áldozatok közt, mintsem a kegyelem asztalánál ülve, annak jólétét élvezni. Hű tükre volt nemzetünknek erényeiben úgy, mint hibáiban, mert ügyét sohasem választá el a nemzet ügyétől. Lehetett

nehézkes, néha ügyetlen, de mindig nemzeti maradt. Voltak hibái, de volt jelleme. Hazafiúi kötelességet teljesített, nem volt üzlet. Élete esz-
köz volt, nem cél; küzdelem, nem mesterség; nem vette föl az aranyos álarczot, hogy zsoldért csalja a világot. Nem vált meg a közvéleménytől, és szülöttje volt annak mindig. Létele öntudatos vala; volt célja, s azt nem veszté el szem elől. Örömben és szenvedésben, küzdelemben és diadalban hű bajtársa volt a nemzetnek. —

A bécsi sajtónak, mely mint említém, a hatvanas évek első felében leggyászosabb napjait élte, s melynek létele, kivált azé, mely a magyarokkal rokonszenvezett, a mi akkoriban a hét főbűnök nyolczadikához tartozott, nem egyszer komolyan veszélyeztetve volt, éppen nem volt oka irigyelni a magyar hirlapírók sorát, a kik mindeddig nem ismert mérvben érezték az önkény és zsarnokság sötét uralmát, s türték azt tizennyolcz éven keresztül a szenvedés zseniálításával, a közel diadal reményével.

Pompéryt, a „Magyarország“ szerkesztőjét négyhavi fogságra vitték Jozefstadtba. Oly szoros fölügyázat alatt volt, hogy senkivel sem beszélhetett a várparancsnok engedelve nélkül, melyet e keresztény pasa nem szokott oly pazarul osztogatni, mint a „Rebellen“, meg a „Federevieh“ czimeket, a hogy' t. i. a „rosz érzelműek“-et általánosan, az újságírókat pedig „különösen“ czímezni kegyeskedett. — Októberben bezárták Tóth Kálmánt szinte négy hónapra; s rá Jókait; aztán gróf Zichy Nándort, s így

tovább a legszebb rendben; úgy hogy a valamirevaló író szinte restelte, ha az egyik vagy másik kaszárnjának egypár hétre vagy hónapra vendége nem lehetett.

Hogy az illető haditörvényszékek oly eljárás által, a milyent például Jókainál és Zichynél követtek, midőn ezeket első ízben fölmenték, utóbb egy hatalmas „putzer“ kíséretében fölülről érkezett újabb „instrukció“ nyomán elítélendőknek találtak, amúgyis kétes reputációjukat nem igen emelték, ez szintoly természetes, mint bizonyos volt az, hogy az efféle inspirált elítélések az érdeklettek nimbuszát a közvéleményben mindinkább nevelték, s nevüket a mártírság dicsfényével övezték körül. — Annyi azonban igaz, hogy a pesti foglyok sokkal emberségesebb bánásmódban részesültek, mint a bécsiek, kiket a csirketolvajok- és zsebmetszőkkel egy ketreczbe zártak, s a kikre a „Hauszordnung“ komisz szabályait egyenlően alkalmazták.

Falk Miksa tán ma is bírja még péppapírból készített mintáját ama sötét, dohos lyuknak, mely neki és Grasznak börtönül szolgált, s a honnan, ha fogsága egész idejét kellett volna abban kitöltenie, amúgyis megviselt egészsége tökéletes megrongálása nélkül alig szabadult volna ki. A kommentárt megírta hozzá keserű humorral a „Wanderer“ egyik számában, s midőn pár nappal azután a „Matsakerhof“-ban, hová a derék csornai prépost, Simon Vincze, ebédre hítt meg bennünket, azt, a mit czikkjében az államügyész iránti respektusból elhallgatott,

élő szóval kipótolta, figyelmesen hallgatták őt a mellékasztalnál ülő „liberális Reichszrath“-ok: Rechbauer, Gleispach és Wázer urak is, s résztvevén később társalgásunkban nem a legkiméletesebb módon nyilatkoztak a kormány „brutalitásai“ fölött: mire az étteremben hasonlóképen jelen volt Wickenburg miniszter, félbeszakasztván frugális „menue“-jét, csöndesen kiosont az ajtón. *)

Képzeltetni, mily kedvet érezhettem ily körülmények közt a „Bolond Miska naptára“ írásához, mely akkoriban már ötödik évfolyamát érte. Csak a vak bizalom bolond szerencsémbe, mely eddig orrotlanul hagyta legmerészebb kifakadásaimat a kormányrendszer s ennek képviselői ellen, magyarázhatta meg e vakmerőséget. Pedig elítéltetésemnek reám nézve sokkal kellemtlenebb következményei lettek volna, mint voltak független állásu kollegáimnál; mert hivatalom elvesztése korom és családos létemnél fogva bizonyosan érzékenyebben sújtott volna, mintha az husz év előtt történik, a mikor egészen más szempontból tekintém a világot, az életet, és ennek szükségait.

Annyi bizonyos, hogy pesti kollegáim

*) Ez a miniszter úr különben igen jámbor, misejáró ember volt. Páratlan naivitással beszélte el étkezés közben a vendéglősnek, vagy a „Zahlkellner“-nek, vagy annak, a ki éppen keze ügyébe esett: mit végeztek az nap' a minisztertanácsban? minő új rendszabályok vannak készülöben? stb. A magyarokat nem szerette, a mit nem lehetett nagy szerencsétlenségnek mondani, miután ő exczellencziája igen ártalmatlan ellenség volt.

nagyban irigyelték tőlem a bécsi „cenzurá“-t, s Jókai barátom keserédes húmorral énekelte meg a „Kakas Márton“-ban szerencsémét, melyet a mondott körülmények közt, s behúnyt szemü revizorom engedékenysége mellett csakugyan v a k-nak lehetett nevezni.

IX.

Junius közepe felé volt 1857-ben, midőn boldogult barátom, Heckenaszt Gusztáv, kinek kiadásában jelentek meg e tájban „Sirvavigadók,“ és „Zsibvásár“ című humorisztikus novelláim és elmeséltatásaim két két kötetben, azzal köszöntött be hozzám, nem volna-e kedvem és időm egy humorisztiko-szatirikus naptár írására, melynek azonban még ez év vége felé kellene megjelennie. Nyomtatását, nagyobb kényelemem okáért, Bécsben fogná eszközölni, s gondoskodott, úgymond, egy ügyes fametszőről is.

Gusztai barátom akkor már kiadta Pesten a „Kakas Márton naptárá“-t, melynek igen szép kelete volt; de mivel ismertem azt a sajtóságiós pászsióját, hogy, ha mások nem tettek, ő maga csinált magának konkurrencziát, s különben is, ha én nem, elfogadja egy másik az ajánlatot, nem akartam megrontani gusztusát, s még azon órában megegyeztünk a naptár kiállítási formája, s a tiszteletdíj fölött, melyet ő maga egyelőre nyolcz ívért háromszázhusz forintban állapított meg.

Hozzá járult az a kedvező körülmény, hogy Kecske méthy Aurél ugyanazon időben a bécsi rendőrségnél alkalmazást nyervén, s egyszersmind

a magyar munkák revíziójával levén megbizva, késznek nyilatkozott, cikkeimet kéziratban át-olvasni, s ha kell — rektifikálni, hogy mind magát, mind engem a további kellemetlenségektől megkíméljen.

Három hó múlva (október elején) megjelent az 1858-ra szóló „Bolond Miska naptára“-nak első évi folyama. Az olvasó meg lehetett vele elégedve, ha nem volt nagyon válogató, s szeretett minden áron nevetni. A lapok, egynek kivételével, kedvezően nyilatkoztak felőle, s találgatták, ki írta? *) Több nevet említettek, csak az enyimet nem. Az az egy lap, pedig melynek szerkesztője jó barátom volt, oly kegyetlenül lerántotta e legújabb művemet, hogy majdnem magam is elhittem, miszerint kár volt annak írására az időt vesztegetni. Szerencsére a közönség más véleményben látszott lenni, mint irgalmatlan

*) Még egy év múlva sem tudták a valódi szerzőjét kitálatálni. Történt egyszer, hogy főnököm, gróf Török Bálint (Nádasdynak utódja a legfőbb urbéri törvényszéknél), kinél éppen Szögyényi László és gróf Zichy Edmund látogatóban voltak, s előhozták, hogy szeretnék a „Bolond Miska naptára“-t olvasni, de drága pénzért sem juthatnak hozzá, felszólított engem, nem tudnék-e nekik, bármily áron, abból egypár példányt szerezni? Egy óra múlva átadtam neki öt példányt a közönséges árért, s midőn csudálkozva kérdezett, kitől vettem? azt feleltem, a szerzőtől. „Micsoda? mondá, s az itt lakik Bécsben, s nem fél, hogy bezárják?“ „Ugy látszik, nem!“ „Ugyan nem lehetne-e megtudni a nevét, kedves barátom? kérdezett kíváncsian a gróf; nem árulom el senkinek,“ „Van szerencsém azt méltóságodnak esekélyszemélyemben bemutatni!“ felelék illő komolysággal. — Tábló!

kritikusom, mert új évig az első kiadás egészen elfogyott, s husvétig a másodikat is tökéletesen elkapkodták. Az eladott példányok száma (nem mondok mesét) meghaladta a tízezeret, s Heckenaszt, a ki az írók irányában nem szokott éppen túlságig bőkezű lenni, tiszteletdíjamat a másik évben önként ezer forintra emelte, s fizette azt egész hét évig. A nyolcadik folyam kiadását, Falk barátom közbenjárására, ugyanazon föltételek mellett Hartleben vállalta el; további folytatása Pestre költözködésem alkalmából (1866-ban) elmaradt.

Az említett lapszerkesztő, a ki oly kegyetlenül bánt el e naptárral, mint a vajkai aszszony a lisztel, megtudván később, hogy azt én irtam, szememre vetette, miért nem mondtam meg neki ezt előbb? mikor ő azt gondolta, hogy — Jókai irta. Azon „klikk“-hez tartozott ő is akkor Pesten, melynek egyáltalában semmisem tetszett, a mit Jókai irt, s olvasatlanul lerántott mindent, a mi tőle eredt. Persze, mert oly bővében voltunk a jeles íróknak, hogy azokat nem kellett teljes érdemük szerint megbecsülnünk!

A naptárnak remény-, hogy ne mondjam érdemfölötti sikere nem hagyta nyugodni Guszti barátom spekulatívus szellemét. Miért ne lehetne, úgy kalkulált, egy újabb vállalatnál szintoly nagy közönséget teremteni, mint a naptárral? s megindítottuk ugyanazon évi novemberben a „Bolond Miska albumá“-t havi füzetekben, a naptáréhoz hasonló tartalommal.

Ezt is jól fogadta a közönség. Nem sokat

nézte, művész- vagy kontárkezekből került-e ki, a mi figyelmét egy rövid időre igénybe vette? mi meg nem számítottunk hiában köszönetére, midőn a füzetek kelete mindinkább növekedett. Úgy látszott, hogy sokkal nagyobb volt azok száma, a kik búfelejtésül e füzeteket olvasták, mint azoké, a kik a Dunába ugrottak, mielőtt úszni tanultak volna. Hál' isten, elég nevetségest találtam mások megnevettetésére, s a közönség elég háladatosnak mutatkozott, hogy az akkori drága időben ily olcsó mulatságot szereztem neki.

Midőn az „Album“ első füzetének kéziratát, megbeszélésünk folytán, Aurélnak előleges áttekintés végett átadtam, ő azt másnap, annak majdnem egy harmadát kitörölve, a következő sorok kíséretében küldte vissza:

„Kedves barátom! Csudálom merészségedet! te pedig csudálod szigoromat! De nem szigor, csak az egyszerű eszély parancsolja, hogy az általam megjelölt helyek kimaradjanak. Az ilyen politikai élczek az egész vállalatot politikai tendenzia gyanujába hoznák; és akkor megtörténék, hogy — ha én itt megjelenni engedem is — a lap nem élné meg harmadik számát; te pedig alkalmasint drágán fizetnéd meg az árát. Meglehetsz győződve, hogy a mostani konstellációk alatt egész állásodat teszed kockára, tán velem együtt, ha a legkevesb ü r ü g y ö t, mert ü r ü g y is elég, adnál azon panaszra, hogy a kormányrendszert gúnytárgyává teszed. — A P e t ő f i-

parodia *) az egyetlen, melyet még meghagyhatni benn'; de csak azon föltétel alatt, hogy több politikai czélzás nem lesz benne. — Csinálj, lelkem barátom, más élczeket, értesz te ahhoz. Legkivált az első számokban ne mutasd ki fogad fehérét; a későbbiekbe aztán majd könnyebb lesz becsempészni még a szolgabíró-sehonnai-féle adomát is — illusztrálva.**) Isten áldjon! Október 23-dikán 1858. Aurél."

*) A nevezett parodia Petőfi „Megy a juhász számaron” című románczára így hangzott:

Vigan uszik lefelé	Fölpattan, és köcsögét
A Dunán Januska:	A fejére csapta; —
Hosszsu a legény, de még	De későn jött, a kövér
Hosszszabb a kaputja.	Falatot más kapta.
Otthon krumplit lapátolt	Elkeseredésében
A pince torkában,	„Zatraczeni”-t mondott:
És meghallja, hogy egy hely	Beugrott a Dunába.
Megürült Khinában.	S — visszafelé úszott.

**) Kölcsönös kapacitáció folytán a parodiával együtt ugyanabban a füzetben jelent meg e cím alatt: „Az apa hogy tanítja fiacskáját emberségre?” A kép egy magyar parasztot ábrázolt, a ki háza előtt áll fiával, s ennek, az arramenő német szolgabíróra mutatván, lecsapja kalapját e szavakkal: „Nem látod-e amott a tekintetes szolgabíró urat? hát miért nem mondd neki: szerencsés jónapot kívánok, te sehonnai?”

Irtam akkor még egy parodiát Vörösmarty „A bújdosó” című gyönyörű költeményére, mely a legközelebbi „naptár”-ban megjelent, s melyre nézve Rellinek szigorát kevesbé csudálatosnak találtam volna, mint az előbbi apróságoknál, miután az oly fizikók bemutatása, kiket akkor legioszámra küldött nyakunkra a német kormány, ennek egész rendszerét csakugyan a legcsipősebb gúnytárgyává tette. — Engedje meg a nyájás olvasó, hogy e parodiát, azon elvből indulván ki, hogy némely dolgokat nem árt minél gyakrabban ismételni, itt is közölhessem:

Nem is volt azután több bajunk egymással, hanem szerezték azt mások, vagy inkább akartak szerezni, a mi, szerencsémre, nem sikerült nekik. Csak az a különös volt benne, hogy ez a baj nem a németektől, hanem tulajdon édes véreinktől származott.

Igy a nemzeti muzcum képtári őre, Kiss Bálint úr, egy tréfás ötletem miatt, t. i. hogy

A s e h o n n a i .

Rongyos bugyogóban ki jársz,	Vagy tán barátid hagytak el,
S üres zsebet morogva társz	S nem találtál senkit, kivel
Éh'-szomjas idegen?	Búdat megoszthatád?
Ki vagy te inség embere,	„Nem volt terített asztalom,
Minő uton jöttél ide:	Más prédájára vagyonom:
Vizen vagy tengelyen?	S így se társ, se barát!”
„Hagyj bolyganom ide s tova	Te tűrsz; bár kinod súlya nagy:
Megvert engem a Jehova . . .	Tán a becsület rabja vagy,
Messze földről jövök,	S neved gyalázva meg?
Hol, a merre tekint a szem,	„A természet oly bőrt adott,
Száz mérföldre misem terem:	Hogy azon még misem fogott:
Csak sóska, krumpli, tök!”	Szégycet nem ismerek.”
Tán dús valál és pénzedet,	Hah, számkivetve vagy tehát;
Nem találván biztos helyet,	Elhagyni kellett a hazát;
A bőrzedre vitted?	S ez, a mi téged nyom?
„Ha lett volna, mint volt soha,	„Warum nicht gar! én reám
Ki az, a ki oly ostoba,	Ily csekélység nem hat: hazám
S vesz még — „Credit“-eket?”	Ott van, hol jól lakom.”
Hű feleséged volt talán,	Ki vagy tehát, szegény pribék?
Kit ifju korban a kaján	Beh szívesen segítenék,
Sors töled elrabolt?	Ha bajod hallanám!
„Csűf szatyor volt, verje a vész,	„Mit kérdezed? nem látod-e
Elszökteté egy közvitéz:	Már pofámon, hogy nekem se
Menkö gusztusa volt.”	Istenem, se hazám?!”

„az isten minden embert a maga képére terem-
tett, kivévén azokat, a kiket Kiss Bálint festett,“
a bécsi törvényszéknél bectelenítési pert indí-
tott ellenem, azt adván elő, hogy őt kenyérke-
resetétől akarom megfosztani. Midőn aztán erre
azt replikáztam, hogy e jelen esetben csak kép-
zelt kenyérkeresetről lehet a szó, miután, hitem
szerint, alig fog találkozni valaki, a ki magát
panaszló által lefestesse, ha csak az oly gyanus
hírű egyén nem, a ki a rendőrséggel rossz lábon
áll, s érdekében fekszik, hogy, ha elszökik, a
nyomzólevelet Kiss Bálint úr által festett képe
után készítsék, bizonyos levén, hogy erről senki-
sem fog ráismerni: a vizsgáló bíró elnevette ma-
gát, s a panaszt szépen leszállította. S ez a
dolog komikus oldala volt, mely sokkal ko-
molyabbá válhatott volna, ha a törvényszék pa-
naszlónak azon további denunciációját, hogy
naptáramban nemcsak egyesek, hanem a magas
kormány ellen is fordulnak elő számos invekti-
vák, azon egyszerű nyilatkozattal nem utasítja
vissza, hogy ahhoz Kiss Bálint uramnak semmi
köze. — Hasonlóan járt valami Pulcz úr is, a
bécsi rendőrség egyik érdemes tagja (később, ha
jól emlékezem, levitték Pestre — eszmehóhérnak),
a kinek naptáram, Kecskeméthy hon nem létében,
revíziója alá került. Egész temetőt csinált be-
lőle, úgy össze vissza keresztezte azt, s adta
át ily állapotban a bécsi törvényszéknek további
eljárás végett. Ez azonban sokkal okosabb volt
Pulcz uramnál, s a markírozott helyeket (számra
hetvenkettő volt) nem tartván oly főbenjáró

szörnyeknek, mint a milyeneknek azokat a kommisszárius úr denigrálta, a naptárt egypár jelentéktelen változtatással szabadon bocsátá.

Sokat használt a naptár terjedésének az is, hogy hazánk több városában (így Sopronban is) azt megjelenése után azonnal konfiskálták. A tiltott áru kapósabb lett s még kapósabbá tette a kritikát; nem az a kritika, melynek képviselői alapos készségük által szerzett írói tekintélyük-nél fogva méltó helyet foglalnak el a magyar irodalom áreopágjában, s a kiknek ítéletére minden valamirevaló író szíven hajlik, mert elismeri arra nézve a bíráló jogosultságát; hanem azok a gubacsténtába mártott tollal intézett megtámadások, melyek olyanoktól eredtek, a kik jónak látták, névtelenek maradni, természetesen, mert névtelenül sokat el lehet mondani büntetlenül, s legrosszabb esetben a kritikus odatartja köpenyét: hadd csapjanak rája. Ez az utálatos faj, melynek mint a fattyugyermeknek nincs becsületes neve, s úgy cselekszik, mint az utczai sihederek, a kik a háznak kapuja alól sárral hajgálják meg az arra menőket, elkövetett a következő években mindent, még rágalmakhoz s föladásokhoz is folyamodott, hogy az én és kiadóm kedvét megrontsa s vállalatunkat megbuktassa: de mivel e szándéka nagyonis kirivó volt, senkisémet hallgatott reá, s a közönség éppen azt, a mit legjobban gyalázott, legjobban vette. —

Egyébiránt tisztelet becsület, de igazság is; senkisémet volt jobban tisztában magával a „Bolland Miska“ valódi értéke felül, mint én. S mert

az voltam, nem álmított el annak sem sikere, sem legyalázása. Azon szempontból indulván ki, hogy komoly időben jól esik a nevetés — ha tulajdon rovásunkra is, s ha közel jár is az néha a siráshoz, miután kevesen állhatják meg, hogy ne könnyezzenek, ha reszelt tormát dugnak az orruk alá: vigan csörtettem a sipkát, s szórtam jobbra balra sikerült és nem sikerült élceimet, melyektől csak az kapott hasrágást, a kinek német gyomra volt. Igaz, hogy némelyiket közülök sokáig hajhásztam, míg elfogtam, s egypár ötlet az árkon, sövényen és karámokon keresztül nyakát is szegte; de ha meglátszott is több witzzen, hogy szilaj természetét valami idomító intézetben hagyta, nem nagy baj volt: legalább nem kellett utánuk eresztetni a — kopókat!

*

Január vége felé 1860-ban Tóth Kálmán, a „Hölgyfutár“ és a „Zöld ördög“ naptár akkori szerkesztője, „ajtóstól rohant be“ — a mint hozzá-
m intézett levelében magát kifejezte — azon hírrel, hogy ápril elejétől kezdve Emich kiadása mellett egy karikaturai lapot akar szerkeszteni — „Bolond Miska“ cím alatt, s hogy nekem a „becses firma, és még becsesebb közreműködés“-emért hajlandó volna bizonyos (nem megvetendő) honoráriumot fizetni. Azt hiszi, irta tovább, hogy e munkatársaságot s a Heckenasztali naptárt könnyen össze lehetne egyeztetni, s a lap szelleme- s vezetésére nézve sem fogok nyugtalanságot táplálni; s azért fölkér,

nyilatkoznám határozottan: igen, vagy nem? Az utolsó esetben maga is bele váгна, mert az ő naptára is négyezernél több példányban kel el, s reméli, hogy ő sem bukik meg.

Heckenaszt, a kivel a levelet közöltem, s a kihez engem Tóth Kálmán mint jó barátjához utasított, a ki, mint tréfásan megjegyzé, éppen akkor bukott meg őszszes versei kiadásával, a dolgot kissé különösnek találta, s azt a vele nem éppen barátságos lábon állott Emich intrikájának nevezte. — Megirtam ezt Kálmán öcsémnek, a ki szokott lovagiasságánál fogva azonnal késznek nyilatkozott, a lap címét egy másikkal, például: „Zöld ördög“, „Omnibusz“, „Ludas Matyi“, vagy akármi mással fölcserélni; de Emich jogot (?) tartván a firmához, melyre időközben az engedélyt is megkapta, s ragaszkodván a szerződéshez, melyet Kálmánnal, mint a qua-„Bolond Miská“-val kötött, az ügyet, további izetlenkedések elkerülése végett, barátságosan kiegyenlítettük, a mi, mint a tapasztalás később mutatta, egyikünknek sem vált kárára. — A közönség a „Bolond Miska“ lapban egy kitűnő élczlapot nyert, melynek tömeges pártolása mellett (egy év alatt négyezer előfizetője lett) az én naptárom iránt is mindvégig szokatlan részvétet tanusított.

A „konczeszszio“eleinte nem látszott Kálmán barátomra valami nagyon kedvező hatást gyakorolni. „Nem nagyon örülök rajta, irta következő levelében, mert két sajtóperem is van, és a cenzura szigorúsága napról napra nagyobb,

mi által a „Bolond Miska“ abba a dilemmába jöhet, hogy vagy a publikumnak nem tetszik, vagy a cenzurának nem fog kelleni. Megvallom, hogy öt éves szerkesztő-létemre úgy érzem magam egy új humorisztikus lap vezetése eszméjénél, mint a leány, a kit először visznek a bálba.“

Egy harmadik levelében már nagyobb önbizalommal ír: „L' appetit vient en mangeant! Biz' igaz az; mióta naponkint készülődöm, kezdek én is kedvet kapni az egész dologhoz. Elvégre annyi haszna van belőle előlegesen is az embernek, hogy nollevelle jókedvű. — Apróságom is van már egy csomó a tárczában, meg egy humoreszk e fatális cím alatt: Milyen jó az, ha a lapot lefoglalják! Annál boldogabb leszek, ha majd te is fogsz valamit küldeni; szeretném, ha az első számba is adhatnál egy humoreszket az igazi Bolond Miskától. Én most már nagyon bizom a lap sorsában. Olyant csak csinálunk, mint az „Üstökös“; ott a versek a legjobbak, s ha nálunk nem lesznek jók, csak én, a poeta, leszek az oka.“

Fölötte sajnáltam, hogy barátom gyakori felszólításának a közremunkálásra meg nem felelhettem. Tulajdon naptáram, és az „Album“ írása, meg tetemesen szaporodott hivatalos teendőim az újonnan föltámadt magyar udvari kanczelláriánál azt teljesen lehetetlenné tették. Hozzájárult még folytonos betegeskedésem s családi bajaim, melyek leverőleg hatottak kedélyemre, s munkakedvemet elrontották. Friss,

üde erő, mint az övé volt, kellett barátomnak, hogy a közreműködés kívánatossá, s vállalatának előnyére váljék. A barátság kedvéért azonban szívesen magamra vállaltam a lap technikai kiállítására vonatkozó megbízásokat, gondoskodtam a képek elkészítéséről Waldheim műhelyében, a külföldi torzlapok használható fametszvényeinek megszerzéséről, stb.; igyekeztem a lap számára Falkot is megnyerni, a kinek a sok politikai szemleírás közt elég élczes gondolat jött tollhegyére, mely komoly lapba nem illett, de a „Bolond Miská“-ban ázsíóval elkelt; szóval megtettem mindent, a mit az akkori körülmények közt tehettem, s a mit egy jó kollega a másiktól várhatott.

Később, midőn Kálmán barátom Rohnban egy ügyes rajzoló, Szokolyi Viktorban egy kitűnő segédszerkesztőt talált, a „Hölgyfutár“-t pedig teljes megnyugvással adhatta át Vadnay Károlynak, az én közreműködésemet könnyen nélkülözhetette.

Nem sokára azután a főnebb említett okoknál fogva kénytelen voltam az „Album“ írásával is fölthagyni, s csak a naptárét folytattam addig, míg, mint már mondtam, Pestre mentem, a hol annak kiadhatási jogát Emichnek illő ár mellett eladván, naptárírói oktenniumomat bevégeztem.

X.

Szerencsétlensége volt az hazánknak, mely viszontagságos történelmében már többször ismét-

lődött, hogy, midőn az ország már azon volt, hogy egy jótékony belforradalom által újjá teremtsé magát, ellenséges, s nem mindig kultúradások meggátolták a regeneráczió végbemenetelét, megzavarták az államfejlődés rendes menetét.

Az 1860-iki októberi diploma meghozta novemberre a magyar udvari kanczelláriát. Föltámadt tizenkétéves hoszsú álmából újra sírjából. Azt hitte az ember, hogy a provizorium szemrontó homályát ezentúl az alkotmányos szabadság napsütése fogja fölvaltani, s hogy a tízévi magyarnyelv- és nemzetiség-írtó boldogságos korszaknak azt a sok gyönyörű mákvirágát, melyekre ha rágondol, még ma is nagyokat tűszszent a magyar ember, oda septe a forgószelel, hol minden mákszeméből tenyésztője számára egyegy pokoltornác terem jutalmul: pedig dehogy septe; virágzott az még teljes nyolcz évig, mint egy alkotmánykertbe illő szép „semperflorens“-rózsa; beröpködött az ablakon, s oly jól és biztosan érzé magát, mint akár 1851-ben, a kétfejű sas védő szárnyai alatt.

Azt mondják, hogy „palma sub pondere crescit!“ Hja, ha ez igaz volna, mily óriási magosságra nőhetett volna Magyarország a provizorium alatt! A folytonos nyomás, s az annyiféle alakban éreztetett igazságtalanság elég nagy teher volt, melyet eltűrni csak a nemzet szenvedőlegesség magatartása tudott. Hét hoszsú évnek kellett lefolynia, míg a hatalom addig követett merev tagadásával föl hagyott, s a látszatos alkotmányosság leple alatt működött abszolút

kormányt a cselekvésben felelős nemzeti kormány váltotta föl. A nemzet jobban ragaszkodott az elnyomatás éveitől ahhoz, a mit az idegen abszolutizmusz mindenképp' megakart semmisíteni, s midőn alkalma nyílt fölemelni szavát, mindenek előtt annak védelmére kelt, a mitől őt megfosztani akarták.

Az új életre ébresztett kancellária, melynek élén Vay Miklós és Szögyényi László köztisztelő hazánkiai álltak, némi biztosítékot látszott a nemzetnek nyújtani: hogy nem azért fog ez élni, mint eddig élt, hogy csak a genealogiai összeköttetést tartsa föl az ország múltja és jövője közt.

Azonban ha a kezdet keveset ígért, még kevebb volt az, a mit a jövőtől remélhattünk.

Idegen házban kellett fölütni a sátozt, mert a kancellária régi épületét a „Staatsrath“ foglalta el, s ennek hatalmas feje, Rájner főherczeg, nem mutatkozott hajlandónak, a kényelmesen berendezett s pompásan bútorozott lakhelyiségeket oly könnyen átengedni a háziúrnak.

Bekvártéloztuk tehát magunkat, úgy a hogy, a szomszédházban, a hol előbb a zsandártábornok pasáskodott. Szűkre mérték a lakást, mint kénytelenségből megtürt alkalmatlan vendégnél szokták. Mindegyik szobából kocsirudunk kifelé állott.

Az én büröm egy elvirágzott kora, mód nélkül szemérmeskedő „Stiftsdame“ által bérbe adott hónapos szoba volt, hová csak a konyhán keresztül lehetett bejutni, mely egyszersmind a

kisaszszony fürdő kabinetje volt. Megtörtént sokszor, hogy, ha „toiletet csinált,” egy negyed-óráig is várakoztatott, míg kinyitotta az ajtót. Későbbi reklamációmra egy spanyolfallal rekeszté el a konyhának az eleuzini titkok kultuszának szentelt egyik részét; de meg kellett neki ígérnem, hogy kíváncsiságomat megfékezni s a diszkrétio határait átlépni nem fogom. Könnyen tehettem, bár nem kellett volna a szép Zsuzsánna bámulóinak sorsától tartanom.

Többi kollégáim: Eckstein, Markovich, Fischer, Lukács, Kendelényi, Apor, Mérei szinte ily ketreczféle alacson boltozatu, kisablaku lyukakban dolgoztak; az udvari tanácsosok helyszűke miatt otthon hivataloskodtak.

A tanácsterem, s a kancellárok fogadótermei (?) valamivel nagyobbak voltak a közönséges lakszobáknál, s oly nyomorultan felszerelve, hogy ezért a „Hauszinspektor“-t a legutolsó német koncipista is butorostól együtt kidobta volna az ajtón.

Itt székelt aztán majdnem két évig az ország legelső dikászteriuma! Létezett, hogy neve legyen; a formák megvoltak, de lényege elveszett. Az abszolutizmus az alkotmányosság ruganyos keretébe tolta be arczát, hogy kevesbé ijesztő legyen.

A „felség privátirodájá“-nak, mint az országban nevezték, még azt a régi jogát sem hagyták meg, hogy urával direkt érintkezésben állhasson. Fölterjesztései a „Staatsrath“ kezain mentek keresztül, s Rájner főherczeg ellenjegyzése mellett

jutottak csak a fejedelem elé, s innen ugyanazon az úton vissza a kancelláriához. A mi útközben elveszett, azt hiában kerestük volna.

A két kancellár hamar belefáradt a sikertelen harczba ez alárendeltség ellen, s beadták Zsedényivel együtt lemondásukat, mely egyszerűen elfogadtatott. — A többiek folytatták a harczot, mely az akkori körülmények közt csak tehetetlen vergődés volt, s inkább kézzelfogható eredménynyel nem bíró gimnasztikai produkciókhoz hasonlított. —

A lelépett kancellárok helyét gróf Forgách Antal, csehországi helytartó, és Károlyi László foglalták el. Forgách új hivatala elfogadását azon feltételhez kötö, hogy a kancelláriai épület előbbi rendeltetésének adassék vissza, s az érintkezés ő felségével a régtől fogva szokásban volt úton történjék. A gróf véletlenül „grata persona“ volt akkor az udvarnál, s e kedvező körülménynek köszönhető, hogy kívánságának egyik része, a kancelláriai épületet illetőleg, még abban a hóban teljesedésbe ment, míg ezt a másakra nézve hivataloskodása egész ideje alatt hiában várta.

Ugyanakkor költözött be a szinte restituált erdélyi udvari kancellária a német igazságügyi miniszterium által elfoglalt helyiségeibe. —

Az új kancellár az ügyrend megállapítása után bizalmának különös jelével vélt engem megtisztelni, midőn a kéthavi szabadságidővel Wartenbergbe távozott Pápay udvaritanácsos helyett a „sajtóügyek“ előadását rámruházta.

Ezeket akkoriban elnökileg tárgyalták, s csak igen ritkán kerültek a tanács „plenum“-a elé. Nem mondhatnám, hogy e bizalom által magamat különösen megtisztelve éreztem volna, de azzal menteni magamat, hogy „nem értek hozzá,“ írói minőségemnél fogva kissé ügyetlen kifogásnak tetszhetett volna. S aztán becstelen dolgot nem kívántak tőlem, sőt alkalmam nyílt, akkori nyomorult sajtóviszonyainkon, melyek a fölülről gyakorlott nyomás alatt, s az alárendelt közegek hihetetlenségig menő szervilizmusa miatt a pangás és tespedés legalsóbb fokáig sülyedtek, csekély tehetségem, s ideiglenes befolyásom által valamicskét lendíthetni. Fölbátorítottak erre Falk és Jókai barátim is, kikkel a dolgot közöltem. Ez utóbbi ugyanakkor Bécsben mulatott, a „Hon“ ügyét szorgalmazandó. Sok tragikomikus esetet beszélt el a pesti írói világból, s elmondta körülményesebben azt a csínt is, melyet bizonyos furfangos kiadó a szabadelvű párt ellen elkövetni készül, ha ez huszezer forint jövedelmet nem siet biztosítani számára, a minek most Jókai lapjával eleje vétetnék.

Átvettem tehát isten nevében Pápay bíróját, s a kéthavi interregnumot a legszélsőbb lehetőségig iparkodtam irodalmunk s annak képviselői érdekében fölhasználni.

Pompéry kiszabadult börtönéből, s lapjának szerkesztését, annak tulajdoni jogával együtt, daczára annak, hogy a budavári Geszler, Coronini tábornagy, egy nyershangu „Praezidiálnote“-ban kinyilatkoztatá, miszerint a lapnak

megjelenését a „hatalmában levő minden eszköz-
zel“ akadályozni fogja (bizony furcsa dolog lett
volna, a szegény Pompéry ellen egy egész ár-
mádiát kirukkoltatni), újra átvette;

Jókai, a ki férfias nyíltsággal vallá be a
kancellárnak, hogy lapja határozott ellenzéki
lesz, nyolcz nap mulva válaszul megkapta rá az
engedélyt;

Toldy Ferencznek a már két ízben si-
kertelenül szorgalmazott „királyi tanácsos“-i cí-
met, érdemeinek általam történt bővebb elő-
sorolása folytán, díj nélkül megadták;

Horváth Mihály „Huszonöt év története“
című munkáját, melyet a rendőrség majdnem
másfél évig letartóztatott, szabadon bocsátották; *)

Hugo Károlynak, a szerencsétlen költő-
nek hatszáz forintnyi nyugdíj lön utalványozva; **)

dr. Schnirch hazánkfiának, a magyar-

*) E könyvnek olvasásánál találta egyszer Falk barátom
a királynét is, a kinél, mint tudva van, magyar előadásokat tar-
tott a hazai történelem- és irodalomból. „Csak kíváncsi voltam,
el fog-e nekem ön mindent mondani, a mi e könyvben áll?“
szólt kegyes mosolylyal a felséges aszszony; s Falk, mert nem
merte kérdezni, tán maig sem tudja, hogy' jutott a tiltott
munka a királyné kezeibe?

**) E nyugdíjat később a magyar miniszterium nem akarta
kifizetni. Egyik miniszteriumból a másikba küldték a szegény
embert, mert seholsem volt „alap“, melyből nyugdíját utal-
ványozhatták volna. A lapok nem tartották a magyar kormány-
hoz méltónak, megfosztani egy jeles tehetséget azon csekély se-
gélytől, melyre őt még az „idegen kormány“ is érdemesnek ta-
lálta. Végre Deák közbenjárására az „alap“ mégis valahonnan
előkerült, s Hugo a hatszáz forintot élete fogytaig megkapta.

országi elmebetegek érdekében teendő utazásra ezer, s Nádas k a y özvegyének háromszáz forint évi nyugdíj engedélyeztetett.

Ez időben pendítették meg először a nemzeti színház segélyezését is, mely eleinte évi százezer forintra volt tervezve, később azonban jó barátaink által a „Reichskanzlei“-ban, a kik különös virtuozitást fejtettek ki a kezük ügyébe eső magyar dolgok megrostálásában, mindenféle megszorítások és záradékok mellett felére deváltatott, midőn ugyanazon időben a német színház igazgatójának, Winternek, mintegy harmincz ezer forintra rugó deficitjét kifizették, s öt huszezer forint évi segélyezésben részesítették.

Távrolról sem akarom kötelességem egyszerű teljesítését magamnak érdemül felróni. Szerény állásomban még azt a csekély eredményt sem lettem volna képes elérni, ha ama nagy befolyásnál fogva, melyel főnököm eleinte az udvarnál birt, s ennek rovására többet koczkáztathatott, mint azt más körülmények közt a német „klikk“ ellenében tehette volna, biztos sikerre nem számíthatok.

*

Megtörténik közönségesen az emberi életben, hogy minél kevesebb eszközökkel birunk, létünket kellemessé s fényessé tenni, annál hajlandóbbak vagyunk a rólunk való gondoskodást az égre bízni, s a valóság eseteire számítani, hol a teljesedés akaratumk határain túlfekszik. Mily hamar foly szét a siker lehetősége, s mily kétszeresen fáj aztán a csalódás!

Én egész életemben e boldog valószínűség eseteire vártam; s mi lett az örökös küzdelem és izgatottság eredménye? örömtelen aggkor, s sivár magánosság!

— — Az év vége felé a kancellár egy provizorius sajtótörvény kidolgozásával bizott meg engem. Véget szeretett volna vetni, mint mondá, annak az örökös zaklatásnak, melynek az írók és szerkesztők folyvást kitéve vannak, s melynek orvoslása nem mindig a kancellária hatalmától függ.

Őszintén megvallva, nem mertem volna a magam emberségéből e kényes munkába kapni, ha Falk barátom segítségére nem számíthatok, a ki tömérdek elfoglaltsága daczára erre késznek ajánlkozott.

Alapul az 1848-ki sajtótörvény szolgált; kidolgozása a lehető legszabadabb szellemben történt.

A kancelláriai bizottmány, melynek tagjai, Károlyi másodkancellár elnöksége alatt, Beke, Pápay, Rohonczy és Sztojákovits voltak, a dolgozatot „en blocque“ elfogadta, s leküldte véleményadás végett gróf Pálffy Mór és gróf Apponyi György uraknak, a kiknek retortáiból aztán fél-év múlva oly tönkresilányított állapotban került vissza, hogy Forgách azt a maga kompromissziója nélkül a minisztertanácsnak be nem terjeszthette. —

Nem sokára azután Pálffy gróf, Magyarország akkori helytartója, elnökileg szólította föl a kancellárt, küldjön le engem oldala mellé — sajtóügy-vezetőnek.

— Mit mond ön hozzá? kérdezett Forgách.

— Azt, hogy exczellenciád engedelmével itt maradok.

— Szép; de hát kit küldjek le Budára ön helyett?

— Egy ifjabb, jelesebb erőt, a kinek e díszes hivatalhoz elég kedve és — önmegtagadása van.

— Nos, nem kényszeríthetem önt; csak azt csudálom, hogy a kedvező alkalmat nem akarja fölhasználni; pedig valahol olvastam:

„Dasz Glück hift Dem, der selbst zu helfen sich versteht:
Kommt's nicht zu Dir, so hasch' es, wenn's vorübergeht.“

S ezzel az audienciának egyelőre vége volt. —

Ha a kanczellár mélyebben ereszkedik e témába, tán megmondtam volna neki, mit tartok én az oly emberekről, a kik a kormánynak csak fejükkel szolgálnak, és azokról, a kik annak meggyőződésüket is eladják? Ennek elmondására pedig annál inkább indítva éreztem volna magamat, mert a gróf, úgy látszott, engem is az írók azon kategóriájához számított, a kik nem látták szükségesnek azon elvek meggyőződésétől áthatva lenni, melyeket nyíltan hirdetnek, s igenis összeférőnek találták, egyszer a provizorium sajtóhivatalában szolgálni, másszor meg a legszélsőbb baloldali nézeteket tolmácsolni. Magam is ismertem egy különben igen jeles író és publicistát, a ki hat különféle nyelvű és irányu lapnak névtelen dolgozótársa volt, s azokban tulajdon cikkei fölött a legélesebb polémiát

folytatta önmagával; s ismertem olyanokat is, a kik az akkori átmeneti stádiumban, inkább az arany fűzér, mint a hervadhatlan babér utáni vágytól indítatva, becsületüket megóvhatni hitték, ha, mint a zsoldos csapatok a középkorban, híven kiszolgálják a kapituláció idejét, s csak annak leteltével keresnek előnyösebb, s ha lehet, tisztességesebb szolgálatot. — Hogy az ily egyének a szélrózsa mindenféle iránya felé imbolygó elveiknél fogva a lenyügzött sajtó porkolábjainak nem nagy hasznót tettek, bizonyítja azok szüntelen kapkodása újabb — gyűrmák után, melyekből, mint az olasz figurino, tetszésük szerinti bábukát alkothassanak. — Az ily hajtóvadászat után néha a legkomikusabb jeleneteket idézte elő, melyekről egy egész kis kortörténetet írhatnék, ha e lapok tere engedné, s általában azok keretébe illenék. Úgy cselekedtek ezen hatalmas urak, a kik annyira szerették volna szóval és írással a magyar nemzetnek nyakát a februári hurokba húzni, mint az ügyetlen hajótulajdonos, a ki az árboczkosárba oly egyéneket ültet föl, a kik nem egyszer ott jelzék a biztos révpartot, a hol a legveszélyesebb zátonyok fenyegettek; s így méltán ellehetett róluk mondani, hogy azok, a kiket ők fölültettek, legtöbbnyire őket ültették föl. —

XI.

Egypár hét múlva a kancellár engem újra hivatott.

A fogadóteremben gróf Pálffy Mór ő

exczellenciájával, Magyarország hirhedthirű kormányzójával találkoztam.

— Mondja meg, miért nem akar ön lejönni Budára? kérdé azon rikácsoló hangon, mely, ha nagyobb dimenziókat nyert, hatalmasan imponált annak, a ki könnyen megijedt.

Kérdésére eleinte könnyű vállvonítással feleltem, s midőn azt hangosabban ismételte, a következő nem annyira mulatságos, mint épületes párbeszéd folyt köztünk:

Én: Megengedi-e exczellenciád, hogy nyíltan kifejezhessen magamat?

Ő: (összseránczolt szemöldökkel): Nur zu!

Én: Tehát azon okból, kegyelmes uram, mert a nekem szánt hivatal kedvem és hivatásom ellenére van.

Ő: (sajátságos mosolylyal): Ohó! hát a szubordináció?

Én: Alázatos véleményem szerint nem terjeszkedhetik túl a lehetőség határain.

Ő: Érti is ön, mi az a szubordináció, s mit nem lehet az által mindent lehetővé tenni? Hát itt nem vezette ön a sajtóügyeket?

Én: Csak referáltam, kegyelmes uram. A különbséget e kettő közt exczellenciád bölcsesége könnyen kifogja találni.

Ő: Minek vesződjem vele? Hát a helytartósági tanácsosi czímet, mely e hivatallal jár, el méltóztatik-e fogadni; wasz?

Én: Ezt is kénytelen volnék megköszönni, úgy mint a másik kitüntetést.

Ö: Szápperment! hát mi akar lenni? tán Magyarország helytartója?

Én: Ments' isten; igényeim sokkal szerényebbek. Különben, kegyelmes uram, elértem a kort, hol nem várok többé sem jót, sem roszt a szerencse isten-aszszonyától; egész életem csupa küzdés volt a sorsnak makacssága ellen, s végre hozzászoktam, megelégedni azon kevés jóval, a mit tőle hoszszu tusák után kicsikarhattam.

Ö: Szép; de ha önnek volnék, mégis megtenném a próbát?

Én: És ha nem sikerülne?

Ö: Akkor visszamennék megint Bécsbe . .

Én: Az az visszaszégyenkedhetném mint egy megbukott komédiás . . .

Ö: Ei wasz; ha azt mondja ön, hogy nem tudott velem kijönni, mindenki elhiszi önnek.

Én: S mit nyertem volna egy csalódásnál többet?

Ö: Ja, wer nichts wagt, gewinnt auch nichts.

Én: Aber verliert auch nichts!

A kancellár bejött a mellékszobából, s kegyes mosolylyal kérdé: megtörtént-e már az alku?

— Még nem vagyunk odáig; szólt gúnyos arczkifejezéssel a helytartó. Az udvari titkár úr nem akarja önállóságát fölláldozni, és félni látszik tőlem; pedig nem oly fekete ám a mór, mint a milyennek festik.

Ez utóbbi mondattal ő exczellenciája tulajdon keresztnevére (Mór) célzott, s nekem ez elmés szójátékot „pflichtschuldigst“ megmosolyognom

kellett. De arra, hogy tréfát üzzön az önállóságából, a kinek arról oly kóbor fogalmai voltak, hogy egypár év múlva magas állását oly könnyen cserélte föl egy szárnysegédi tisztséggel a brünni katonai parancsnokságnál, mintha csak uniformisát váltotta volna, őt általában jogosítottnak nem tarthattam. Hogy' tudta volna másnál becsülni azt, a mit önmagánál sem tudott méltányolni? Nevette a hivatalnokot, a ki önállóságát szolgálai kötelessége teljesítése mellett is föntartani kívánta; pedig tehettem volna-e ezt, ha tapasztalataim nem edzetek volna meg engem a hiuság csábjai, s a nagyravágyás nyugtalan-sága ellen, s ha különös szerencsének tartottam volna a hatalom bitorlói által akkoriban véka-számra osztogatott czímek- és kitüntetésekben részesülni.

Számtalan adoma, igaz és költött, k ringett annak idejében e hatalmas úrról a hirlapokban. Legtöbbet és leghitelesebbeket Kecskeméthy irhatott volna róla, a ki hosszabb ideig sürgött személye körül, s a kitől azért szeretett volna megmenekülni, mint nekem mondá: „weil er mir zu pffiffig ist!“ Hogy ő exczellenciája épp engem szemelt ki annak utódjául, ezt e szavainál fogva reám nézve nem nagy bóknak tekinthetém.

Hatalmas úr volt ő exczellenciája, szigorú, hatalmas nagyúr; azonfölül tetőtől talpig katona, az irodában úgy mint a fogadási teremben. — Ha haragudott, özszeránczolta szemöldökét, s oly mord tekintetet vágott, mintha az embert úgy, mint rossz trafik-szivarát, özszermorzsolni

akarta volna. Még rémitőbb volt, ha nevetett, mert ez a mosoly oly sajátságos volt, hogy környezete sohasem tudta bizonyosan, jó vagy rossz kedve van-e, s hány lépésre lehet ilyenkor hozzá közelíteni, vagy kelljen tőle távozni? —

Azt hitte, hogy a magyar konzervatív párt-hoz tartozik; hogy mit hitt ez róla? azt bajos megmondani. Míg ő volt a helytartó sokan tolongtak termeiben; később sokan tagadták, hogy barátai voltak. Egyszer Fényes Eleknek azt demonstrálta, hogy a magyaroknak el lehet menni a „Reichsrath“-ba. Fényes erről egy cikket irt a „Sürgöny“-be. A konzervatívok meghökkenetek, fölmondták Pálffynak a barátságot, s a vége az volt, hogy Fényest fölmentették a szerkesztéstől, mely a szabadelvűek táborában őt örök időre kompromittálta.

A legharagosabban a gróf urat akkor láttam, midőn a kancellária egyik titkos ülésében, melyben ő is résztvett, bizonyos piszkos dolgok merültek föl, melyek folytán több helytartósági tanácsos ellen vizsgálat rendeltetett. Oly indulatos volt, hogy akár „statáriáliter“ bánt el volna velök, ha lehetett volna. Módnélkül röstelte, hogy ez az ő kormánya alatt történhetett, a ki a rendet és pontosságot a — gorombaságig szerette, s annak ellenkezőjét szintűgy gyűlölte, mint gyűlölt sok mindenféle más dolgot is, s ezek közt — a népszinházat is. E gyűlöletben valóságos Káto volt!

Ma már ő exczellenciája hihetőleg valami

felsőmagyarországi jószágán arról gondolkodik :
 hogy' tűnnek az idők, s velők az emberek !

XII.

Már február közepe felé 1863-ban rebesgették, hogy Forgách helyett gróf Nádasdy Ferencz lesz Schmerling úrnak magyar kancellárja. A hír pár hétig tartott, aztán elnémult, később újra és gyakrabban fölmerült.

Márczius 14-dikén igen éles cikk jelent meg a „Wanderer“-ben gróf Forgách ellen, és Schmerling mellett, a kit a valóságos kháosz á bonyolult magyar ügyek rendbehozatalára még legalkalmasabbnak találtak, s azért, mint mondani szokás, az ördögnek is gyertyát gyújtottak.

Furcsa kommentárul szolgált ehhez Giskra nyilatkozata, a ki ugyanaz nap reggel előmbé jöven a „Graben“-on, a tökéletes kiegyezkedést Magyarországgal úgy vélte csak létesíthetőnek, ha Schmerlinget mielőbb megugrasztják, a mihez ő is kész volna tehetsége szerint járulni. — Volt aztán, midőn e „pán germán“-t Schmerling helyébe ültették a miniszteri „bársony fauteil“-be, a magyar embernek elég alkalma, azon közmondáson kívül : „adtál uram esőt,“ még arra a másokra is emlékezni, mely két egyenlő faj, s csak névre különböző állatra vonatkozik. —

Ezalatt Forgách biztosabbnak tartotta állását, mint valaha. Résztvett a császári vadászatokon, s gyakori vendég volt az udvari asztalnál. Ő felsége többször meglátogatta, midőn beteg volt, s elküldte udvari orvosát a konzultációkra.

Mindez nem hagyta neki látni és hallani, a mi körülötte történt, vagy a mi ellene készülöben volt. Elkábította őt az udvari levegő; s Schmerling növekedő hatalmát csak akkor kezdte észrevenni, midőn az már senki előtt nem volt titok többé.

E kellemetlen fölfödözés a magyar ügyek előmozdításában dicséretes buzgalommal folytatott törekvéseit, melyeknek a többi közt a „magyar földhitelintézet“ is köszönhető létesítését, kissé megakasztá. De bár mind jobban tágitott, s engedte az alkotmányféle bábról a lazán rajta lógó foszlányokat egyenkint letépní, nem birta többé a feje fölött öszszecsoportosuló fürgeteget elhárítani. Eszembe jutott az a bizonyos háziúr, a ki lakóján nagyon szeretett volna kiadni, s azért lakbérét kétszer annyira fölemelte, s midőn ez annak a megfizetésére is késznek nyilatkozott, azzal állt elő: hogy a lakást semmi áron sem engedheti át, miután abba — ő maga akar beköltözni. —

Márczius 19-dikén 1863-ban mutatta be a tanácsülésben Korizmics püspök a nemzeti színház szubvencziójára vonatkozó iratokat azzal a megjegyzéssel, hogy — noha nem tudja, mily különös „qui pro quo“-ból jutott ő ahhoz a szerencséhez, hogy neki, mint püspöknek s tökéletes laikusnak a művészetben, ily nagyon is világi csecsebecséssel kell vesződnie — a „kegyes“ megbízatásnak azon ismeretes közmondásnál fogva, hogy „a hivatal teszi az embert,“ mégis megfélemleni kívánván, az előadást elvállalta ugyan, de

előre kijelenti, hogy e tárgyban kifejtendő nézeteihez egyáltalában nem ragaszkodik, hanem kész azokat sokkal avatottabb kollegái becses véleményének alárendelni. — S a püspök úr csakugyan megkezdte az előadást szokott zseniális fölületességével, s annak bevégeztével teljesen meggyőzte a tanács tagjait, hogy bevezető szavait nem az álszerénység mondatta vele. Rövid véleménycsere után a kancellár úr a nevezett ügyet „kimerítőbb előadás“ végett csekély személyemre bízta, a minék én sokkal kevesbé örültem meg, mint a püspök, a ki e terhes munkától ily szép szerével megmenekülhetett.

Nyolcz nap mulva az ügyiratok ő felségének terjesztettek alá legfelsőbb elhatározás végett. Nem sokára azután a nemzeti színháznak egy évre hatvanezer forintnyi évi segély (beszámítván tízezer forintot a színi tanodára), diszitményekre huszezer, s a deficit letisztázására 32,512 forint lett utalványozva — egyszer mindenkorra. — Hogy a „jährliche Szubvenczion“ helyett a kancelláriai javaslat ellenére a „Szubvenczion auf ein Jahr“ csuszott be, ennek oka azon ismeretes „titkos büró“ furfangja volt, hol a magyar ügyeket kellőleg megrostálni, s sokszor annyira megnyirbálni szokták, hogy alig lehetett eredeti formájukra ismerni.

Az említett legfelsőbb határozat odautasítá egyszersmind a kancelláriát, hogy tekintve a nemzeti színház „zilált“ állapotát, mielőbb intézkedjék egy szakértő, ügyes, és erélyes igazgató kinevezéséről, s általában oly rendszabályok

hozataláról, melyek a színházat egy országos intézethez méltó, s a nemzet igényeinek megfelelő művészi fokra emeljék.

Szegény boldogult Radnóthfáy! hogy' haragudott rám, midőn ez tudomására jutott. Sem akkor, sem később nem lehetett vele elhitetni, hogy szándékolt mellőztetése nem az én indítványom, hanem a „színházi komité“-nak az ügyiratokhoz csatolt memorándumának kifolyása volt. Eddig gróf Pálffy hatalmas protekciója alatt állása, melyhez, úgy mint ő, még senkisem ragaszkodott a magáéhoz, oly szilárdnak mutatkozott, hogy magát kimozdíthatatlannak tartotta. De hogy' is lehetett volna neki a nevezett komité tagjairól, kikkel mindennap este a kaszinóban whisztezett, s különben is a legbizalmasabb lábon állott, föltenni, hogy őt ily „alattomos módon“ elejteni akarnák.

Pedig úgy volt! A komité tagjai: Károlyi György, Ráday, Ürményi József, Szapáry, Mikes stb. rég' megvoltak győződve játszóársuk képzelenségéről a nemzeti színház vezetésére nézve, s még a memorándum fölterjesztése előtt föl-szólították Hamburgban lakó győri hazánkiát Wurda Józsefet, a ki egykor Wilt és Breittinggel Németország híres tenorista-triászát képezte, hogy vegye át a színház igazgatóságát; s csak akkor, midőn Wurdának a „sokfejú“ kormányzat ellen többféle kifogásai voltak, s különben is, mint vagyonos embernek nem igen látszott kedve lenni, kényelmes helyzetét egy bizonytalan sikernek fölláldozni, kerestek legfelsőbb

helyen Radnóthfáy és Festetich Leo elmozdításával orvoslást azon bajok ellen, melyeket a ferde igazgatás és rossz gazdálkodás a nemzeti színháznak okozott.

A Radnóthfáyval egy időben kontumácziroztatni szándéklott gróf Festetich Leo a nemzeti színház legvirágzóbb deficit-korszakában annak hírneves intendánsa volt, s jelenleg a színházi konzervatórium tanárkodó igazgatója. Több évek előtt „a művészet és a nemzeti színház érdekében“ néhány szót bocsátott közre röpiratformában, mely a sajtóban és az illetékes körökben nagy föltűnést okozott, nem azért, mintha a művészet és színház érdekében oly eszméket, elveket és szervezeti javaslatokat tartalmazott volna, melyek csak pillanatra is képesek lettek volna lekötni a gondolkodó, s főleg a hazai irodalom és művészet érdekeit szíven viselő hazafi figyelmét, hanem mert annyira tele volt utópiák, fonák fel fogások, vizözön-előtti művészeti elvek, s más egyéb arisztokratikus furcsaságokkal, hogy, mint „unikum“ a maga nemében, „splee“-nes kedélyeknek igen ajánlható alkalmi olvasmányul szolgálhatott. — A nemes gróf intencziója szerint a nemzeti színház ezentúl nem a mívelt magyar közönség gyűlhelye, hanem a mágnás urak „kedvesen keresett szalon“-ja lett volna, a mennyiben a páholyokat csupán azok számára kívánta föntartani, s fiúról fiúra szállítani, mint a majorátust, vagy az örökös főispánságot; a mi oly gyönyörűséges demokratikus, a mai korhoz illő szabad elvű alapokra mutatott, melyek sokkal jobban

arczul ütötték a negyvennyolczas társadalmi vívmányokat, mintha ő méltósága „cum gloria” helyre akarta volna állítani az ősiségi százesztendőös pereket.

Szerencsére több okos embernek volt szólója az ügghöz, nem csak a páholyok és erkélyszékek urainak, a kik még ma is kelletlenül többet belebeszélnek a színház művezetésébe, de nem praejudikálhatnak már oly kiáltó módon azoknak, a kik aranyaikat nem kilencz águ koronás portmonében hordják.

*

Lesznek tán tisztelt olvasóim közt olyanok, a kik emlékezni fognak azon különféle cikkekre, melyek a magyar lapokban a nemzeti színház érdekében eleinte szórványosan, később mind sürűbben megjelentek, s a közönségnél több kevesebb figyelmet gerjesztettek. Nevezetesen a „Fővárosi lapok” volt, mely szakavatottan s kellő részrehajlatlansággal szólalt föl először ez ügyben, s tartotta folyvást ébren a közérdekeltséget iránta. Ugyancsak V a d n a y K á r o l y jelölt ki engem először a nemzeti színház igazgatóságára, s követték őt utóbb a többi lapok szerkesztői, részint barátságos indulatból személyem iránt, részint azon rám nézve nem éppen hízegő föltevésből, hogy Radnóthfáynál jobb igazgatót akár minden borkorban lehet találni.

Lassankint az igazgatói kérdés mind ege-többé vált, s megoldásának még a budai pasa sem látszott ellentállhatni.

Juliusban egy gróf Forgách által bejelentett küldöttség gyors segélyért folyamodott ő felségénél. Sokan ezt rossz néven vették neki az országban, attól tartván, hogy ez által a kormány nagyobb befolyást fog nyerni a színház ügyeire nézve, mely ennek nemzeti jellegét is könnyen áterálhatja.

A „Pesti napló“ határozott nyilatkozatra szólította föl báró Podmániczky Frigyes, Beniczky Ödönt, gróf Ráday Gedeont, és az én csekély személyemet: hajlandók volnánk-e a nemzeti színház igazgatóságát átvenni, ha a közvélemény azzal egyikünket megtisztelné? Igenlő esetben programmunk közzétételére szívesen ajánlkozott. — A fölszólítottak közül az első három mélyen hallgatott; én meg Falk barátommal egy magyar hirlap kiadását tervezvén Bécsben, a hol a sajtóviszonyok türhetőbbek kezdtek lenni mint nálunk, nem éreztem semmi kedvet a konkurzusra. Midőn aztán e tervünkkel fölhagytunk, az az aggály támadván bennünk, hogy a lapot hivatalnoki minőségemnél, s Falknak sem egészen független állásánál fogva a már bukófélben levő Forgáchnak, vagy a népszerűtlen kancellária közlönyének tekinthetnék, s előfizetőinkkel hoppon maradhatnánk: már többen, s egészen új emberek jelentkeztek a kurrentált igazgatóságra, ezek közt Stéger hazánkfia is, a ki a nemzeti színházat, negyvenezer forint káuczió mellett, azon kötelezettséggel ajánlkozott átvenni, miszerint azon esetben, ha nem sikerülne neki, azt három év leforgása alatt a külföldi elsőrangú

színházak színvonalára emelni, kész annak javára a nevezett biztosítékot átengedni. Így írták akkor a lapok; de a ki Stéger takarékoságát ismerte, aligha nagyítást nem látott a dolgan.

Azalatt az izgatás Radnóthfáy ellen folyton nőtt, s mind nagyobb mérveket öltött. A lapokon kívül még a színészek is ellene fordultak, a kik pedig egypár hónap előtt százharminczhat aláírással ellátott bizalmi nyilatkozattal s nagy-szerű éji zenével tisztelték meg az igazgató, vagy, mint jobban szerette hallani, „intendáns“ urat. Pálffy gróf újabb ukázt bocsátott ki, melyben a sajtó - de t e k t i v e k e t (új elnevezés, melyet Bécsben találtak ki a „spiczli“-k helyett) oda utasítá, töröljenek ki mindent, a mit a lapok Radnóthfáy ellen írnak. Woráfka és Pulcz *) uraknak ezt nem kellett kétszer parancsolni; kitörülték volna ezek a lapnak még a címét is. —

Folyt tehát a gyönyörűséges gazdálkodás annak rendes rendetlensége szerint. A helytartótanács (sub alis Pálffyánis) a kanczellária sürgős leiratait tisztelettel ignorálta, az annyi-szor szorgalmazott számadásokat a leghiányosabb

*) Ez az utóbbi 1868-ban befolyásos állást nyert a — magyar miniszterium sajtóosztályában. Nagyön alkotmányos érzelmű honpolgár válhatott e jó úrból, a mit előbb nem igen tanusított. Úgy annyira üldözte e szót: alkotmány, hogy egy szaklapot egyszer csak azért konfiskált, mert levelezője bizonyos egyént „volt alkotmányos főbíró“-nak nevezett. De azért Brutus azt mondhatná: „Antonius derék, becsületes és igazságos ember!“

alakban terjeszté föl; utóbb ezzel is fölhagyott, s kezdett a két dikászterium közt e tekintetben oly szépséges anarchia kifejlteni, melynél szebbet azok, a kik a zavarosban halászni akartak, nem is kívánhattak. *)

XIII.

Úgy deczember közepe felé lehetett, midőn a kancellár fogadótermeiben gróf Dessewffy

*) Legyen szabad az akkori színházi gazdálkodásról kuriozum gyanánt egypár adatot közölni, melyek hitelességét az e tárgyra vonatkozó kancelláriai akták 1863- s 64-ből bőven tanúsítják. — Az öreg Kirchlehner, volt zenekari tag följelentése szerint a hangjegyek összfűzésére használt vastagabb czérnáért két év alatt 7, mondd hétézer forintot számítottak föl, s nem sokkal kevesebb összeget az olajért és — gyufákért! — E „kuriozum“-nál az volt a legkuriozumabb, hogy e nagyoni szembeötlő pozícióra nézve, daczára a több ízben szigorúan megrendelt vizsgálatnak, sohasem lehetett tisztába jönni, miután a részletes számadásokat, mind főlebb emlitém, hiában sürgette a kancellária; mindig akadt valami nehézség, mely azoknak fölterjesztését gátolta. — A „Fauszt“-opera kiállítási költségeit egyszer hat, egyszer tizezer forintra tették (persze „pauschaliter“, mert a részletes kimutatás itt is hiányzott), s becsusztak az akták közé „tévedésből“ olyan számlák is, melyek kétszer lettek kifizetve. — Megtörtént az is akárhányszor (maga Radnóthfáy panaszolta el nekem), hogy a kedveltebb darabok előadásánál a napi bevétel egyformán megtelt házaknál két és háromszáz forint közt differált; stb. stb. — Mindez, s még több ilyféle — furcsaságok köztudomású dolgok voltak; elbeszélte azokat egyik a másiknak, s eljutottak, mert a hírlapoknak hallgatni kellett, tradíció útján azon mérvadó körökbe is, melyek az ily fonák gazdálkodásnak könnyen elejét vehették volna, ha elég erélyvel és akarattal bírnak, a gordiusi csomót egy csapással szétvágni.

Emil, báró Eötvös József és Berczy Károlylyal találkoztam. Mindhárman tudakozódtak, mennyire haladt már a színházi ügy, s mikorra lehet az intézet rekonstrukcióját remélni? s mindhárman, különösen gróf Desseffy, a ki igen élesen kelt ki az ottani visszaélések ellen, rábeszélni igyekeztek, vállalnám el addig, míg az ország arról ismét szabadon rendelkezhetik, ideiglenesen a színház vezetését. Hasonló értelemben nyilatkozott két héttel később Szlávy is, midőn engem bürómban fölkeresett, s beszélgetés közben a nemzeti színház dezolált állapota is szőnyegre került.

Őszintén megvallva, nem biztam magamban; mert a hajlamot és a kedvet egy ily nehéz s annyi felelősséggel járó állás elfoglalására elégségesnek nem találtam; becsvágyam meg legkevesbé érhette be azzal, hogy legkedvezőbb esetben valamivel jobb igazgatónak mondjanak Radnóthfáynál. Nem bátorított arra még azon kedvező körülmény sem, hogy közönségünk egészséges izlése annyi kemény megpróbáltatás után sem romlott meg annyira, hogy azt irányadólag művelni ne lehetne, s hogy az igazgató a nemzet áldozatkészsége mellett nem kénytelen az üzérkedés azon irányát követni, mely csak az anyagi haszonra néz, hanem lehetővé teszi neki a gazdálkodás azt az eszélyes módját gyakorolni, mely idején helyén a költséget nem kiméli, mert bő kamatokkal szokott az mindig visszakerülni. — Más ember kell ide a gátra! gondolám magamban, s kinyilatkoztattam egy hosszabb levélben

Vadnay barátomnak, miszerint ellenére a sokféle híreknek legkevesbé sem vágyódom a nemzeti színház igazgatósága után, a melyre, mint egyik népszerű írónk tréfásan megjegyzé, ugyis csak a halálra ítéleteket szokták megkegyelmezni.

Azonban „szegény ember szándékát boldog isten birja.“ Ezuttal az isten szerepét a — kan-czellár uszurpálta.

Rövid idő múlva ezután gróf Forgách engem magához hivatott, s értésemre adá, miszerint legfelsőbb helyen engem igazgatóul akar ajánlani. Fölszólított, készítsem el mielőbb az illető „promemoriá“-t, s rövid szavakkal körvonalozta a pontokat, melyeket abban érintetni akart. Szerinte a nemzeti színház főbaja a „vis inertiae,“ mely annak helyzetében feneklik s eddigi lételével szoros kapcsolatban áll. Az emlékirat főadata tehát az lenne, kimutatni a hiányokat, melyek eddig a végrehajtás egyes ágazataiban s az elvek alkalmazásában előfordultak, s kijelölni egyzersmind a módot, mikép lehetne e nemzeti intézetet a fejedelmi subvenczió, a rendes országos segélyezés, s a színház napi jövedelmei mellett nemcsak régiebb színvonalára, hanem ennél még sokkal fényesebb állásra emelni, hogy rendeltetésének teljesen megfeleljen? „Reméllem, mondá a gróf, hogy az önről szerzett információim s az időszaki sajtó kedvező nyilatkozatai után, ajánlatommal nem fogok szégyent vallani, sem azzal cserben maradni, miután a helytartó ur is megváltoztatta e tekintetben előbbi nézeteit, s nem fogja többé ellenezni, ha a színház ideiglenes ve-

zetése más kezekre bízatik, s a türhetetlen hullámzásoknak sajtó, közönség és kormány közt valahára vége szakad.“

Azt természetesen egyikünk sem sejtette, hogy az igen tisztelt helytartó ur időközben újra Radnóthfáy részére hajlott, s hogy erre őt ugyanazon urak birták, a kik csak néhány hó előtt ellene peticzionáltak legfelsőbb helyen. Ez pedig azért történt, mert a dolog egészen más fordulatot látszott venni, mint a hogy' ők gondolták, s méltán tartottak attól, hogy Radnóthfáynek bukása megingathatta volna az ő állásukat is, miután az új igazgató alig alacsonyította volna le magát a méltóságos komité engedelmes szolgáljává, s tette volna magát függővé annak és a kaszinó urai kegyes szemhunyorításától. Igyekeztek tehát Pálffy közbenjárása által odahatni, hogy a nemzeti színház igazgatósága továbbra is annak kezei közt maradjon, a kit erre az illető „szegénységi bizonyítvány“ kiállítása mellett rövid idő előtt alkalmatlannak nyilatkoztattak. — Szóval, én sehogysem illettem az ő kombinációjukba, s különben is erre nézve két igen szükséges kellék hiányával voltam, t. i. sem méltóságos úr, sem bankrót nagyság nem voltam!

— — A „promemória“ négy nap alatt elkészült. Isten látja a lelkemet, hogy nem akartam vele egyebet elérni, mint a kanczellár föl-szólításának eleget tenni; mert oly tökéletlen és fölületes rendszer mellett, mint a milyen a nemzeti színháznál uralkodott, a legjobb akarattal sem lehetett valami kitűnő sikerre számítani a

művészet emelése vagy fölvirágzása körül, s ember kellett a gátra, mint említém, hoszszu keresés, s nem a véletlen által teremtvé, olyan, a ki átélte színházunk történeti s átalakulási minden korszakát, s megismervén annak árny- és fényoldalait, alapos készütséggel bír annak okszerű vezetésére, s azonfölül elég erélylyel és önállósággal, hogy magát az idegen befolyástól s a működését megszorító körülményektől idejénkorán emánczipálja.

Mindezt a kancellár, úgy látszott, figyelembe nem vette, midőn személyem iránti jó indulatától vezéreltetve engem is csak azon „Protekcziions-Kinderek“ közé sorozott, kikről azt tartja a latin közmondás: „fac me talem, talis ero!“

A legközelebbi tanácsülésben Pápay udvari tanácsos, Forgáchnak legmeghittebb embere, a ki annak bizalmát és barátságát soha önző czélokra nem használta, s befolyását körén túl soha ki nem terjesztette, a mit ritkán lehet az ugynevezett kegyenczeknél tapasztalni, egy czédulát dobott át az asztalon, melyre e pár rövid, de sokat jelentő szó volt írva: „éljen a nemzeti színház jövőndő igazgatója!“ — Ülés után aztán kommentárul közölte velem, hogy emlékiratom a kancellár helyeslésével találkozott, s ő, t. i. Pápay, a fölterjesztést már oly értelemben el is készíté, hogy a nemzeti színház igazgatósága „addig, míg az országgyűlés e tárgyban törvényszerűleg intézkedni fog,“ ideiglenesen room ruháztassék. — Még csak Forgách gróf aláírása hiányzott.

Az én jóakaró barátomnak, Korizmics püs-

pöknek sehogy sem tetszett a dolog. „Sárba fogsz nyülni, kedves öcsém, s sárosan viszsza-jönni,” mondá; csakhogy kissé drasztikusabb kifejezést használva. „Egyébiránt aligha el nem kés-tetek;” folytatá baljóslatu mosolylyal: „mert annak a becsületes úrnak odalent (a kanczellárra célzott, a ki egy emelettel alább lakott) már nemcsak napjai, hanem órái is megvannak számítva, s azért jó lesz, nem igen sokat építeni arra, a minek teljesítése már nem az ő akaratától függ.”

Mire Pápay azzal replikázott, hogy a fő-kanczellár állása ma sokkal szilárdabb mint valaha volt; a püspök pedig duplika helyett azt mondta rá: „adja isten egészségére!”

Másnap, ápril 22-én 1864-ben, kilencz órákor reggel gróf Forgáchcsal a lépcsőkön találkoztam. Tudtomra adá, hogy az illető fölterjesztést már aláírta.

— Reméllem, hogy nem késünk el vele! jegyzé meg célzással a kósza hírekre, melyek felőle keringtek, s neki is tudomására jutottak.

— Tíz órákor (egy órával később) be-kopogtatott nála B e k e Kálmán, udvari tanácsos, s Rájner főherczeg meghagyásából fölszólítá a grófot: a d n á b e l e m o n d á s á t!

A kanczellár, a ki éppen udvari vadászatra készült, eleinte rossz tréfának vette a dolgot, utóbb bővebb értesülés után annak komoly voltát kétségbe nem vonhatván, méltó indignációval fakadt ki a „gyöngédtelen modor” ellen, mely által magát mind személyében, mind állásában mélyen megsértve érzé.

— Ha nem tekinteném, hogy barátom — voltál, förmedt Bekére, ajtót mutatnék az ily méltatlan miszszio elfogadásaért.

Később nyugodtabb lett; elkerítette jó magyarosan a változó légjáratot az udvari körökben, s délfelé átküldte lemondását a kapus által Roschmannak, a kihez ugyanazon időben gróf Eszterházy Mórnak miniszteri lemondása is beérkezett.

Képzeltetni, mily mozgásba hozta e szokatlan eljárásnak híre az egész kancelláriát. Az emberismerő érdekes tanulmányokat tehetett a nagyurak gondatlan elbizakodása, s a körülöttük forgó szélkakasok jelleme fölött.

— Úgy kell a muszkavezetőnek; sohasem volt jó hazafi; már rég' elkellett volna őt csapni! Fakadt ki egy potrohos egyén, a ki a gróf jószágának köszönheté csak, hogy őt nem csapták el régen példátlan restsége miatt. Követ dobált az után, a ki kenyeret adott neki.

Midőn aztán őt megtréfálni akarván egy órával később azon hírrel nyitottam bebürójába, hogy a kancellár akciói kedvezőbben állnak, s lemondását ő felsége, mint hallik, el nem fogadta, kövér kezeit hasa fölött összekulcsolván kenetteljesen dümmögött:

— Helyesen; hiszen becsületes úriember; kár lett volna érte; az isten éltesse!

Igaza volt szegény apámnak, hogy a ki hatvanéves korában nem tanulta meg az embereket megvetni, az nem érdemli meg, hogy oly öreg lett. —

Két óraker magához hivatott az exkancelár. Midőn beléptem, kezét nyújtá, s egy oldaltekintettel az asztalon fekvő fölterjesztésre, rám és magára mutatván, savanyu mosolylyal mondá;

— Két megbukott nagyság!

XIV.

Következett az udvari kancelláriának legszomorubb időszaka: a Zichy-Hermann féle kormány, az alkotmányos abszolutizmus provizoriuma.

Szerencsére nem tartott sokáig; de jóllaktunk vele a csömörletig. Kevés szó fér az egész pünkösdi királysághoz; a melyről azonban nem lehetett úgy mint a nőkről elmondani, hogy annál jobbak, minél kevesebbet beszélnek róluk!

Az új kancellár (Schmerling kegyelméből) azzal instállálta magát, hogy egy nagy — ebédet adott, melyre az udvari tanácsosok és titkárok német meghívók által fekete frakkban, és fekete nadrágban, fehér mellényben és fehér nyakkendőben utasítottak (man erscheint) megjelenni. — Ez volt ő exczellenciájának egyetlen emlékeztetes tette. — Nekem ez az ebéd harminczöt forintomba került; ennyit fizettem a frakkért, hogy szalonképesen jelenhessek meg egy magyar főur asztalánál. Azóta sem használtam többé.

Kevés napok mulva e diplomatikus ebéd után fölhasználni kívánván a még gróf Forgách által búfelejtésül, mint tréfásan megjegyző, engedélyezett kéthavi szabadságidőt, útra indultam — Nagy-Németországba. Bejártam

annak nagyobb részét; legtöbb időt Boroszlóban töltvén, a hol öt év alatt kétszer, egyszer szórakozásból, másszor meg bizonyos családi ügyek rendezése végett fordultam meg. — Sok figyelemreméltót láttam, hallottam és tapasztaltam e kétszeri hosszabb kirándulásoknál, s úgy hiszem, hogy nem kockáztatom a kegyes olvasó türelmét, ha e külföldi tartózkodásomról vezetett naplóm-ból vele néhány töredéket közlök. Nem minden érdek nélküliek; nagyobbbat azoknak csak avatottabb toll adhatna az enyimnél; de ily formában is futó olvasásra méltó képeket nyújtanak e par excellence „Kulturvolk“ társadalmi s nyilvános életéről, finom urbanitásáról, irántunk táplált jóindulatáról, s még sok egyébről, mely annak, a ki fáradságát nem sajnálja, elég alkalmat szolgáltatathat épületes párhuzamot vonni köztünk s hatalmas szomszédaink közt, kiknek barátságát hirneves politikusaink újabb időben oly üdvösnek és kívánatosnak találják. — Nem érzek magamban hivatást, a mire különben is gyarló politikus létemre amúgy sem volnék képes, e tévhitüket megczáfolni, s csak annyit akarok megjegyezni, hogy, a mit Boroszlóban láttam és tapasztaltam, azt Poroszország minden nagyobb és kisebb városában látni és tapasztalni lehet. Úgy van az ember vele, mint Paul de Kock regényeivel, vagy a francia házasságtörő színdarabokkal: a ki az egyiket olvasta vagy látta, valamennyit ismeri.

Boroszló, július 15-dikén 1865. Itt vagyok alig tízórai utazás után a gyorsvonattal Porosz-Szilezia fővárosában, legkeletibb részén a német császári birodalomnak in spe, melynek népe éppen most egy nagy darab történetet készül írni Klio vastag könyvébe, melyért a honoráriumot mások fogják zsebre rakni.

A Gálisch-hôtelbe szálltam, a város egyik legnevesebb vendéglőjébe. A „Tauenzienplatz“-on fekszik, az újváros elején, s ennek legelőkelőbb részében, csupán palotaszerű épületektől környezve. Nem tudom, elhiszik-e Pesten vagy Bécsben, hogy ez elsőrangú hotelben egy fényesen bútorzott, szalonnagyságu szobáért a második emeletben naponkint tizenhat ezüst garast (nálunk egy osztrák forint) fizetek, melyért a nevezett fővárosok szállodáiban alkalmasint egy padlásszobát sem kapnék.

A hoteltől alig ötven lépésre fekvő sétaterén, mely mint egy nagyszerű park övedzi körül az ó várost, s százéves tölgy- és szilfái örökös árnyában, az itt amott tóvá szélesedő, kies szigetekkel berakott Oder és Ohle partján, oly rekkenő hőségben, mint a mai volt, üde menhelyet nyújt, egy vasúti ismerősömmel találkozom, kivel Oderbergtől idáig együtt utaztam. Idevaló ügynök, s igen beszédes ember, a mi a boroszlói, mint azt egyik barátomtól, a ki több ideig itt mulatott, hallottam, nem igen szokott lenni. Szavával ép' úgy fukarkodik, mint pénzével. Hainauer úr, így híjják utitársamat, kivételt képez mind a két tekintetben; inkább osztrák,

mint porosz vér foly ereiben. Minden esetre nagy köszönettel tartozom neki, hogy útközben csevegése által a sivár zsomlápokon át végtelenig nyúló vonalnak unalmasságát elűzte.

Útban volt az úgynevezett „schweidniczi Keller“ felé, a hol, mint monda, a legjobb sert mérik. Magával hitt, hogy állítása igazságáról meggyőződjem, s erre kétségkívül a legilletéke-sebb szakértőt választá, miután egész életemben még egy csöpp sert se ittam.

Karöltve mentünk végig a szép „Schweidniczer Strasse“-n, Boroszló „Kohlmarkt“-ján, s aztán balra tartva, a góth sztilben épült, történeti nevezetességű régi városház közelében, tiz-tizen-két lépcsőn le a nevezett pincze torkolata előtt állunk.

— Csak utánnam, biztatott vezetőm; hallom már Orpheus hangjait, a ki ez egyszer nem sópánkodik a szép Eurydice után, hanem ott ül vele a bemenetelnél, s mulattatja az alvilág isteneit.

S a mélységből csakugyan hárfa- és fuvola-hangok hangzottak föl, s közben egy kissé elvászott, de jóformán erős női hang Abtnak „szerenád“-ját éneklé.

Az ajtónál új ismerősöm tájékozásul fülembé sugta: hogy e „tartarus“ a középosztály találkozási helye, s hogy itt nem a bűnök nagysága, sem a gonosz cselekedetek vagy vétkes gondolatok száma, hanem egyedül az embernek éhszomja s pénzeserszénye vétetik tekintetbe.

— Ha ön, folytatá, Ugolino éhtornyával

megismerkedni akar, csak tárczáját kell otthon felejténie; ha Tantalus kínjára kíván jutni, nyilatkoztassa ki, hogy a felvilágon egy obulust sem dugtak a zsebébe: s ha néhány éjet, mert napok itt nincsenek, e sötétségben hajlandó tölteni, fejezze ki sajnálatát, hogy azt, a mit evett és ivott, nem tudja megfizetni; addig fogják önt itt viszzatartani, míg a felvilág a temetési költséget meg nem téríti.

Kalauzom kezemnél fogott, mert a sötétség eleinte oly nagynak tetszett, hogy alig tudtam jobb lábamat a baltól megkülönböztetni. Minél tovább haladtunk, annál világosabb lett, s kezdtem már vezetőmet a szürkületben megismerni. Majd egyes árnyakat láttam az üreg mélyében ide oda lebegni, s megpillanték néhányat, a kik, mert a mythosz azt tartja, hogy minden ember átviszi magával halála után legkedvesebb hajlamait az alvilágba, szivar- és pipa-füst közt iddogálták serüket, közönséges nyelvükön kívül még a szív nyelvét is beszéltették, ha szerelmük tárgyát rávehették, hogy itt a föld gyomrában velők egypár óráig lélegzetet szíjjon.

S mentünk tovább. Alig tettünk azonban egypár lépést, midőn egy nagy asztalba botlottunk, mely seres kancsókkal, s néhány idetévedni látszott boros üveggel volt megrakva. Azonnal egy csinos lányka simult mellém, s tiszta német-séggel, melyért őt nálunk minden szalonhölgy megirigyelhette volna, kérdezte: mit parancsolunk?

— Ez Proszerpina leánya! magyarázá el-ménczkedő kísérom. Pluto, a ki az anyját az

Oder-külvárosból hozta ide, nem találhatta meg a boldog házasság melodiáját, s meghalt. Mert az, hogy a régi istenek halhatatlanok volnának, csak a költők agyrémének tekintendő. Azóta Proserpina teljhatalommal uralkodik ez alvilágban, s országa sokkal jobban virágzik, mint Pluto alatt, a ki a seres kancsók közt keveset gondolt a kormányzással. Proserpinának anyja, a vén Ceres, még mindig az élők közt mozog, s mióta Pluto meghalt, leányát mindennap meglátogatja. Csendes nyári estén az „orkus“ bemenetelénél ül, és harisnyát köt.

E genealogiai dedukcio alatt, mely hűségre nézve aligha föl nem mulja a góthai kalendáriumét, megbirkóztunk egy pohár „Moszel“-nak keresztelt lórével, s leültünk vacsorálni. Ha nem is vártuk, hogy gyomrunkat lukullusi falatokkal fogjuk megterhelni, követeléseinket mégis a legszerényebb mértékig kellett devalválni, hogy azt, mit a körülöttünk sürgő Charonok, a felvilágon pinczereknek nevezik őket, föltáldaltak, megemésztetőnek találjuk. Nem akarok e boroszlói „delicatessé“-k részletezésébe bocsátkozni, próbálja meg más is; de fogadni mernék, hogy, ha nálunk a legutolsó falusi korcsmában ily izetlen, vékony lével föleresztett, pörkölt borju- vagy disznóhús-nak elnevezett, kőkemény szeleteket raknának a vendég elé, s ehhez oly spongyabélű zsemlyével szolgáltatnának neki, melyhez képest a turóczi zabkenyér is valóságos debreczeni cipónak tetszik, az egész szobát gazdástól együtt kilódítaná az ablakon. Azt a közmondást: „In der Noth frisst

der Teufel auch Fliegen!“ csak a német találta föl, a ki az ily „koszt“-hoz hozzá szokott.

Asztalunkat lassankint különféle emberek ülték körül. Nagyban fogyott a „Schmor“- és „Lammsbraten“, s én a sógoroknak nem annyira étvágyokat mint fogákat csudáltam. Hainauer majdnem minden vendéget ismert, s míg én egy perzselt kérgű őzszombbal kinlódtam, elmondá, a mit mindenkiről hallott és tudott, s ezzel egyszersmind egy kis tükördarabot is adott az itteni (soit disant) társaséletről.

— Ez asztalnál találkoznak, mondá, minden színi előadás után a színházi habitués-k, műbarátok, az „aesthetikai klub“- néhány tagjai, másodrendű írók, művészek, kritikusok, bel- és külföldi lapok levelezői, a kik a boroszlói „areopág“-ot képezik, mely itéletet mond Thália és Melpomene papjai s papnői fölött, s a melyre ezek hivatkozni szoktak, ha a közönség néha erősebben érezteti velök szeszélyét. Mindegyik a magával hozott újságban addig lapozgat, míg a pinczér a megrendelt adagot elibe rakja; gonosz nyelvek azt állítják, hogy kiki csak a maga cikkjét olvassa, oly élvezet, melyben kivüle gyakran csak a szedő és javitnok szokott még részesülni. — A többi asztalokat egészen más fajú vendégek foglalják el. Orvosok, a kik betegeikről mulatnak, s egymást e vagy ama gyógy mód kisebb vagy nagyobb hasznáról igyekeznek kapacztatni; hátuk mögött egypár „Justizrath“ (a hogy' az ügyvédeknek nevezik), a kik a legújabb jelzőlog-rendszert kommentálják; kissé távolabb tőlük azok

a hajlott orru, vaskos arczu börziánerek, a kik pirított ludmáj mellett a bécsi és pesti bukáásokat emlegetik, melyek a boroszlói piacot persze érintetlenül hagyják, miután az itteni üzleti világ — jegyzé meg malicziózus mosolylyal Hainauer ur — rég megszűnt a „bankrot szomszéd“-nak Oderbergen túl hitelt vagy kölcsönt adni; még meszszebb az a pár reményteljes boltugri, a kik a mellettük ülő hölgynek, a ki félórával ezelőtt tüt és czérnát vett a „Laden“-ban, élethalálra csapják a leveit, s szerelmes fohászaikkal a sernek habját a kancsók széléről lefűjják; végre ott az utolsó kerekasztalok körül azok a vastagnyaku, kipirult arczu filiszterek, a kik az est unalmát házfalaik közt egypár obulussal megváltván, idejönnek „préference“-ot vagy „darokk“-ot játszani. — Mindezen uraságok csak a helyet változtatják, de nem gondolkozásmódjukat; kiki azt a mesterséget folytatja itten, melyet otthon félbeszakasztott, s azért meg is látszik fanyar képükön, hogy szintoly kevés szórakozást találnak itt, mint napi foglalkozásaik alatt, melyektől magokat kipihenni idejöttek.

Mily mozgás egyszerre az asztalok körül!

Az ajtón egy beretvált képü, vézna természetű férfialak vitorlázott be hátracsapott kalappal, melyet csak az egyik asztal közelében kapott le fejéről s dobott oda a pinczérnek, hogy akaszsa föl egyik üres falkampóra, s ha tetszik magát (t. i. a pinczért) is melléje, mint nagyon elmésen megjegyzé. Egy sereg nagy és apró léhűtő követte őt, s foglalt zajosan helyet az asztalnál.

Ismerősöm e szeleburdi kamaszt mint férjét mutatta be egy itteni kedvelt énekesnőnek, a kivel ő gyakran ide betekinteni szokott, ha t. i. a „divá“-nak kedve tartja, hangja és szépsége bájait másféle világításnál is bámultatni, mint a színpad lámpáinál. — Ma neje nélkül jelent meg, mint történi szokott oly előadások után, melyeknek fáradalmaiból otthon kipiheenni kellett. Lekötelező mosolylyal rakja zsebre mindazon hódoló nyilatkozatok morzsáit, melyekkel a tapsonczok serege rövid idő előtt az „est királynéja“-t elárasztotta. Mulatságos volt nézni, hogy' dörgölöztek e „neje férje“-hez, mint ezt a német e szavakkal: „Der Mann seiner Frau,“ oly jellemzőleg szokta kifejezni, olyanok is, a kik e jámbor urat más körülmények közt alig méltatták volna figyelemre; hogy' fonogattak felesége koszorújából a közép-szerű színész számára is egypár rükeresztet, s hogy szorították egymás után laposra buczkóit, s koczczantották össze poharaikat a „jeles tragikus“ egészségére, kinek a boroszlói közönség annyi mulatságos estét köszön! Az ünnepelt szubstitutus alig győzte a sok hajlongást jobbra-balra, drágalátos személye kézről-kézre járt, s majd egy spongea képű, vaskos kartonkereskedőt, majd egy sárgahaju germán ifjút kellett nyakáról leráznia, hogy lélegzethez jusson. Nem tudom, volt-e oly ostoba, hogy ezen ovációkat komolyan vette? de annyi bizonyos, hogy ily és hasonló példányokat, kiknek minden érdemük abban áll, hogy — „feleségük férjei,“ más színházaknál is lehet találni — csakhogy többnyire

nem tragikus, hanem nagyonis komikus szerepet játszanak.

— És most, ha úgy tetszik, mehetünk! — mondá szomszédom. Bevezetésül, úgy gondolom elég lesz ennyi a boroszlói nyilvános életből.

A kimenetnél egy futó pillantást vetettem Proszerpina aszszony büroájába, hol a tănári Junó emelkedettebb helyen űlve, az asztalon fekvő nagy könyvbe valamit beírni látszott.

— Bizonyosan a mai bevételt számítja össze; jegyzém meg.

— Warum nicht gar! mondá társam. Ezt a prózai foglalkozást a főpinczérre bizza, mialatt ő, mint tagja az itteni kékharisnyás egyletnek, vázlatokat készít egy nem sokára megjelenendő szépirodalmi munkájához. Ifjúságában egy grófi háznál komorna volt, s mint ilyen a felolvasónő tisztjét is viselte. Ez költötte föl benne a teremő szikrát, s szerezte meg neki az egyleti tagságot is.

Mielőtt a csarnokot elhagytuk, nyájas vezetőm még valami érdekes mutatni valót talált jobbra Proszerpina büroájától. Egypár sornyi karczolás volt, melynek föliratát az idő már lemosta.

— E sorok, magyarázá barátom, egy férfi emlékének vannak szentelve, a ki egykor e helynek legbuzgóbb látogatója volt, s e ragaszkodásának folytonos kinyilatkoztatása által végre oda jutott, hogy gyűlöletből a fölvilág iránt, a hol nem tudott már elélni, elhatározta magát: „in taberna mori!”

— Tehát agyonította magát? kérdém.

— Csak félig; mert fölélesztették ismét. Rövid idő múlva azonban, Schwarz Bertold találmanyt fölhasználván, agyonlőtte magát. S már most érteni fogja ön e verseket:

„Non audeat Stygius Pluto tentare, quod audeat
Effrenus monachus . . . “

a mi annyit tesz, hogy a pokolbeli Pluto sem meri azt megkísérteni, a mit egy szemtelen barát merészel.

Az az — egészítém ki a magyarázatot — a mit az ördög röstel tenni, azt egy barátira bizza. S nevetve távozáink.

Boroszló, július 30-án 1865. Boroszlóban szintűgy mint Berlinben s Németország majdnem minden nagyobb városában nem szokás az idegent, még rokonok vagy ismerősök ajánlatára sem, a szorosabb családi körökbe fogadni. Meghívják ugyan egyszer kétszer a házhoz, bejárják vele a várost, s megmutatják neki annak lábba eső nevezetességeit, bevezetik őt az úgynevezett „ressource“-okba is, a hol őt egyik vagy másik ismerősüknek amúgy en passant bemutatják; de ezzel, úgy hiszik, megtettek mindent, a mit az ajánló és ennek ajánlotta tőlük követelhet, s ez utóbbi aztán magára hagyatván, mulathat a hogy' tetszik, a nélkül hogy a boroszlóiak vendégszeretete neki ezentul a legkisebb alkalmatlanságot is szerezne.

Innen van aztán, hogy az ember e nagy vá-

rosban, s e roppant néptömeg közt mindig idegennek érzi magát, habár itt amott azon közönséges frázissal is fogadják, hogy „tekintse magát úgy mint otthon.” Nagyobb euphemizmust alig lehet képzelni, miután a boroszlói maga sincs soha „otthon.”

Az említett „ressource“-ok oly látogatottak, hogy nálunk „közgyűlések“-nek is beillenének. A tagok száma ezerekre megy, s oly kevert elemű, a milyen az egyenlőségi elvnek a választásoknál követett legszélesebb alkalmazásánál fogva lenni szokott. Bankár és hivatalnok, művész és iparos, gyárnok és tudós tarka vegyületben csoportosulnak körülöttes; mindegyik tulajdon tengelye körül forog, s saját nádparipáján lovagol, a mit az udvariasság általános szabályainál fogva, melyek a társas életben kiméletet parancsolnak egymás gyöngéi iránt, még eltűrni lehetne, ha azt nem követelnék, hogy te is az ő tengelyük körül forogj, s ugyanazon nádparipára ülj föl — hátuk mögött, melyen ők lovagolnak.

Találtam köztük, kik a politikai égen föltornyosuló vészfelhők közeledését hideg nyugalommal várják be; azonban éppen e hideg józanság akadályozza őket azon szükséges tüzet kifejezni, mely a sikert biztosítja; más szóval, nincs elég bátorságuk, nagyszerű politikai mozgalmak momentumában az ellen, a mit kárhoztatnak, nyíltan, minden mellék-tekintetek nélkül, s népszerűségük, sőt egész politikai becsületük veszélyeztetésével föllépni. A nagy többség, mely itt is úgy mint másutt tudatlan és elfogult, soha, vagy leg-

alább még igen sokáig nem fogja elhinni, hogy a győzelmek, melyeket hadseregei a külföldön aratnak, előmozdítják egyszersmind belső szabadságát is; a pillanat hatalmának enged, mely alatt áll, s jövője alakítását azoktól várja, a kiktől eddig azt még mindig hiában várta!

Itt most nem lehet egyebet hallani, mint az osztrák-porosz differenciákból származható komolyabb események bekövetkezéséről. A bankár félre teszi a „Cours-zettel“-t; a földbirtokos ellenállgat panaszait a rossz időjárás ellen; az író félbeszakasztja nagyobb munkáját; a hivatalnok elfelejti a büro-órákat; a szatócs elhanyagolja „Kundschaft“-jait: mindenkit csak e fontos napi események érdekelnek, melyekből kiki állása és hivatása szerint politikai tőkét csinál, s azt reggel vékony kontinentális kávéja, délben daraleves s sörmártásu borjupecsenye, s este vajszelettel garnírozott foghagymás kolbásza mellett boldog boldogtalannak elszerelni igyekszik. — Így a „ressource“-ból is a politikán kívül minden egyéb mulatságot szigorúan kizárnak, s nem egy családapa sajnálkozott rajtam, hogy e „leidige Politik“ miatt nem élvezhetem reményteljes csemetéjének kalapálásait egy elhangolt zongorán, vagy agyon nem kínoztathatom füleimet egy jövőendő primadonnává dreszszírozott konzervatóriumi növendék hamis éneke által. Jaj nekem, ha sajnálatomat ez érzékeny veszteség fölött illő arcz kifejezések által ki nem fejezem; bizonyos lehetek, hogy még hidegebben fordulnak el tőlem, mint a hogy' fogadtak. Csuda-e aztán, ha nem

igen kívánczozom e körökbe, melyeket eddig is csak unalomból vagy kénytelenségből kerestem föl, s hogy e közönséges árhullámszásban, hol ma idegennek tart, a kivel tegnap barátságot kötöttem, s hol e vagy amaz érdekes egyéniség, ki nek tegnap bemutatottak, ma reám nézve elveszett, még ma is csak oly otthonatlannak érzem magamat, mint mikor ide jöttem!

Boroszló, augusztus 5-én 1865. Reggel a scheitnigi parkban voltam, a boroszlóiak „prater“-jében. Láttam egypár csinos fogatot, urakat és hölgyeket szalopp öltözetben a széles, néhol bokáig érő murvával behintett utakon föl és alá sétálva, vagy a több izléssel épült, mint tisztán tartott „restauráció“-ban egy pohár friss tejet szörpölve; s elvétele egypár lovagot jámbor méneken, kiken azonnal meglátszott, hogy kevésbé érzik magokat otthon a sportvilágban, mint az olajtonnák, meg a malozsa-szöllő-hordók közt. Voila tout!

Délben a sétány és a sugárut szinte hemzsegett az elegáns világtól. Több izléssel, mint luxussal öltözött hölgyek füzött dereku „premier-lieutenant“-ok vagy mogorva képű férjeik kíséretében, a bürók-, komptoárok- és raktárakból kiszabadult filiszterek, s egyéb nagy és apró „beau monde“, mely látni s magát láttatni jött, sürgött és forgott azokon föl és alá, nyug- és találkozási helyül a „Landschaftsgebäude“ előtti tért választván a városi színház közelében, hol hetenkint háromszor egy katonai banda játszik, mely ma a

„Hunyady mars“-ot és a „Klapka induló“-t is eljátszá, melyek itt a kedveltebb darabok közé tartoznak.

Csak ritkán találkozni a napnak e szakában itt komoly tudósokkal, vagy fiatal tanulókkal. Ezek e sétahelyeket csak korán reggel, vagy késő este, mikor a sétálók száma ritkulni kezd s nagy része a színházat s egyéb mulatóhelyeket keresi föl, szokták meglátogatni. — Vannak még, a kik, mert erszényük vagy foglalkozásuk nem engedi meg nekik a falusi magányba vonulni, e válogatott izlés-sel rendezett virágágyak közt, vagy a lombos fák alatt az Oder vagy Ohlau partjain ülve vagy sétálva, megesküsznek, hogy e fasoroknál kellemesebb hely, s tisztább, s üdébb levegő, mint azok árnyékában, az egész világon nincs. Az ő szempontjokból tekintve igazuk van; miután e homokbuczkók közt s az égető napsugarak alatt egy kis enyhe szellő, meg a zöld fáknak látása azoknak, a kik Boroszló göröngyeihez vannak kötve, megbecsülhetetlen élvezetet szerez.

Különben egyetlen felhőcske az égen elég arra, hogy a sétálók két harmada otthon maradjon; esős időben pedig éppen nem mozdulnak ki falaik közül, s ilyenkor az ember-gyűlölő bátran ide menekülhet; nem háborgatja őt itt senki sötét gondolataiban, s ha tetszik, egész kényelemmel föl is akaszthatja magát. — Ne gondolja azonban senki, hogy ezt az ürességet a város utczáiban is föltalálni. Ezek a napnak minden órájában szinte hemzsegnek minden rangu és osztályu néptől. A „Ring“-en, meg az „Ohlauer“- és

„Schweidniczerstrasse“-ban alig lehet néha szabadon mozogni a föl és alá hullámzó tömegtől, s cseppet sem túlzok, ha azt mondom, hogy e helyeken kétszer annyi ember fordul meg naponként, mint a bécsi „Graben“- és „Kohlmarkt“-on.

Télen az Oder és Ohlau jég hátát naponként reggeltől késő estig ellepő korcsolyázók serege igen érdekes látványt nyújt a szemnek. Sokkal nagyszerűbb, mint az, mely a kíváncsi bécsieknek a „Stadtpark“ befagyott pocsolyáján, vagy a „Landstrasse“ elején egypár akó dunavízzel mesterséges csúszdává improvizált árokban kínálkozik, a hol legfőlebb egypár tuczat egyén fér meg, mindennap ugyanazon ismeretes divatbábuk, nyusztprémes szatelleseiktől környezve, kiknek bukás közben karjaikba dülhetnek, melyeket a kemény jégpánczélnál hihetőleg puhábbnak találunk. — Eleven, tarka és vidám téli kép, mely a lelket és testet egyaránt kellemes mozgásba hozza. Délben katonai zene kíséri az egyenkint vagy párosan a folyam elláthatlan hoszsza villámgyorsasággal föl- és alá korcsolyázók ügyes gyakorlatait; szép téli estéken pedig fáklyavilágnál folytatják e kedves időtöltést, a mikor aztán a háttérben a vérpirosra festett hárs-, ihar- és egerfák óriási körrajzai, s a misztikus félhomályban föl- és alá bukdacsoló fantasztikus öltözetű alakok a leggyönyörűbb panorámát varázsolják a nézők szeme elé.)*

*) 1870-ben ez érdekes mulatságok sokat veszítettek az által, hogy nélkülözték legéltetőbb elemüket, a csinos fiatal katoná-

Boroszló, augusztus 7-én 1865. Boroszló is olyan, mint minden nagyváros. Gyűlhelye s gyűpontja sok nagynak, szépnek és nemesnek, s szemégtödre egyszersmind azon különféle rondaságnak, melyet az emberek aránytalanul szűk térbe szorított tömege fölhalmozni szokott. Hasonlít a sima, tiszta vitzükörhöz, melyből a napnak képe, s a körülfekvő paloták és tornyok viszszaüszárogznak; de őrizkedjél az ezüst árt föl-zavarni, mert a süppedék fölszinre tolul, s azon régi igazságot bizonyítja, hogy: a hol buján tenyész minden, ott a rothadás és enyészet is burjánzik!

Az utazóra, a ki először jön ide, e sok tornyu, fényes tetők- és kupolákban oly gazdag város kétségtelenül nagyszerű benyomást tesz. Minél közelebbről tekinti meg azonban, s minél beljebb hatol szűk és sötét utczáiba, annál több nyomort fog itt — kivált a zordonabb évszakban találni! Nem oly hamar látni egy nagyvárosban annyi rongyos, elsatnyult népet, mint Boroszlóban, Poroszország e nagyságra és népességre nézve második fővárosában. E síralmas alakok, kikiről foszlányokban lógnak le a ruhadarabok, mialatt fagyos lábújaik a laza sarukból kikandikálnak, félreismerhetlenül hordozzák arczukon a

tiszteket, a kik feszes egyenruhájok daczára szintoly könnyen és biztosan mozogtak a víznek fagyos tükrén, mint a szalonok sima padolatán, s különös ingert kölcsönöztek a tarka téli képnek! — Egészen más táncot jártak ők akkor meszsze földön, s egészen más tényezők voltak, mint a szép és bájos hölgyek, a melyek őket — a jégre vitték!

szesz italok mértéktelen használatának nyomait; a mi még a nőknél sem ritka jelenség, sőt talál-
tam ezek közt sétáimnál oly nyomorult teremte-
seket is, a kik a karjukon czipelt, rongyokba
burkolt csecsemőnek időről időre a pálinkás üve-
get szoríták halvány ajkihoz. A sok inségnek
és nyomornak, melyet rövid ittmulatásom alatt
láttam, csak London vagy Dublin utczáin lehet
párját találni a legnagyobb gazdagság és legpa-
zarabb fényűzés mellett. Órákig sétálhatsz a leg-
szébb utcákban, melyek pompás kirakatai vetél-
kednek a berlini és párisi boltok kiállításával, s
bámulhatod a czifránál czifrább divatbábukat,
a kik gyalog vagy fényes fogatokban robognak
el melletted, s töltik be körülötted patschouli-
szaggal a levegőt: s alig tiz tizenöt lépésre e
nagyvilági forgalomtól oly utcák- és sikátorokra
bukkansz, melyek a nagyvárosi névre a legéle-
sebb iróniát képezik. Valóságos piszok-fészek,
düledező, ronda viskókból állók, melyek bizvást
beillenének Afrika legkietlenebb vadonaiba. Az
ember szorútan és kedvetlenül érzi magát, ha a
fényes palotasorok közül e városrészbe téved, a
hol csak inség és nyomorúság, a bűn és a vétek
látszik fészkelni.

E zúghelyekről árasztja el korán reggel egy
sereg koldus a nagyváros minden nyilvános tereit,
sétányait, templomait és utczasarkait; s éjjel, ha
a gazdag ember álom után vágyódik, prédával
vagy szitkokkal terhelten az emberek kemény-
szívűsége ellen tér vissza lakásnak gúnyolt ned-
ves odujába, melynek két vagy három négyszögöl

területén gyakran egy tuczat nő és férfi, a szaporá gyermekekrajjal együtt szokott megosztozni.

Úgy van; az ilyen koldus család e szűk lyukban áru gyanánt van egymás mellé préselve; pusztá pallón vagy rothadt szalmán fekszik; ágyat vagy ágyneműt csak hiréből ismer; bútora egy darab kő vagy tuskó, melyre lefekvéskor magát és rongyait teríti. A tetőn nappal a nap, éjjel a hold világít be; az ablakon és ajtón becsap az eső, s üvölt keresztül a szél, mely hébehóba kis hideglelést, a nyirkos, egészségtelen levegő pedig aszkórt és mirígyet hoz. E nyomorult nép miből sem él, mint pálinkából s egy karaj száraz kenyérből, mihez, ha különös jó napot akar magának csinálni, egy darab olcsó kolbászt eszik; de egy kanál meleg leveshez néha hetekig sem jut. Az élelmi szerek közt itt legolcsóbb a pálinka. Három fillérért (tizenkettő egy ezüst garas) annyi „égett bor“-t (sprit) kap a szegény ember, hogy néhány órára látszólag átmelegszik, s a mi a leg-szomorubb, mert a legártalmasabb, az, hogy azok a kik önfentartásukra e szeszes italokkal élnek, az éhségnek legtovább bírnak ellentállani.

Gálisch úr, a szállodának, melyben lakom, tulajdonosa, a ki maga is husz szegény embert táplál naponkint konyhájából, elbeszélte nekem egy alkalommal, hogy' tengeti ily ügyefogyott család nyomorúságos életét?

A rongyokba takart gyermekek már korán reggel keresetre indulnak. Nyakukba akasztanak mindenféle csekélybecsű apró portékát, melylyel házról házra kell járniok. Ezek közt az úgyne-

vezett „virágárusnők“-nek aránylag még legjobb dolguk van, ha a természet csak féligmeddig csinos arczczal s meglehetősen termettel áldotta meg őket. Bejárnak minden nyilvános helyet, hol könnyörületből néhány fillért vetnek oda nekik, de követi őket nyomban az erkölcsi romlottság is. A házalás czége alatt koldulásból élnek, s késő estig, gyakran éjfélig is szerteszét csatangolnak a városban, a mikor aztán fölkeresik fekhelyüket ritkán azonban a nélkül, hogy dologkerülő szüleiiktől meg nem fenytettnek, ha kevesebb pénzt hoztak haza (?), mint a mennyi ezeknek élelmükre szükséges. Mily gyakran hallani az ily nyomorult teremtéseket az utcán jajgatni és siránkozni, hogy nem mernek haza menni, mert a szükséges pénzt össze nem koldulták, s apjuk ezért kegyetlenül megveri őket! S mialatt e sajnálatra méltó teremtések egymás társaságában, s a legroszabb példák befolyása alatt a szó legszorosabb értelmében a szabad ég alatt növekednek föl, mint korán érő gyümölcsei a mérges növénynek, addig kóbor szülei oly kereset után látnak, mely a munka színe alatt alkalmat nyújt nekik görbe utakon megszerezni, a mihez becsületes módon nem juthatnak.

Hogy a kora házalás, melylyel csak a munkaiszonyt és az éhszomjat mozdítják elő gyermekeiknél, ezeket utóbb, ha szülői fegyelmeik alól kikerültek, mily nyomorult teremtésekké változtatja, arról mindenki meggyőződhetik, a ki az Oder szemetes partján, távol a várostól fekvő füstös pálinkabódék egyikébe betéved, hol a csupán tizenöt

és huszéves kamaszokból álló vendégek, nagyobb részt ledér nők kíséretében, hárfa- és hegedűszó mellett világos viradtig dőzsölik át az éjszakát, s szomorú valóságnak bizonyítják, a mit az ember eddig csak mesének tartott. — —

Öt évvel később.

Boroszló, december 10-én 1870. Tegnap a table d'hôte-nál Holtey-vel és Caro Frigyes-szel, az itteni egyetem tanárával ebédeltem. Az elsőt, mint Németország egyik jelesebb író-ját, ittlétem alatt már többször meglátogattam s szívesen elmulatok vele egypár órát, ámbár nézeteit sok részben nem osztom, mert nélkülö-zik, kivált hazánk irányában, a kellő elfogulatlan-ságot, s különben is oly szempontból indulnak ki, melylyel szembeszállni az embernek, idegen föl-dön s a mai viszonyok közt, igen kényes dolog. A legkellemetlenebb helyzetbe hozott, midőn egy kötet verset, melyet a porosz fejedelmiház dicsői-tésére írt, s egyikében ezt a frázist is használja, hogy: „az igazi jóérezelmű porosz mindenkor kész a királyért meghalni, mert hát — minek is volna másért a világon?” tőle emlékül elfogadni s meg-köszönni is kellett. — Mondják, hogy a költő ez-ért ötszáz tallér évi nyugdíjat húz a király magán-pénztárából. Nem irigylem tőle!

Az öreg úr Caronak engem mint egyik dísz-példányát mutatott be „jener Kernmagyaren die auszer ihrem Vaterlande kein anderes Para-dies kennen!“ Tréfás hangon volt mondva, de

komolyan értve; s ha a körülményeket nem tekintem, könnyen azt felelhettem volna reá, hogy e „magyaromania,” mióta a külföldön tartózkodom, bennem még inkább fokozódott.

Társalgásunk egy palaczk somlyai mellett, mely itt netto másfél tallérba kerül, azonnal élénkebb lett. Az egyetemi rendkívüli tanár (rendes tanár zsidó létére a fölvilágosodott Poroszországban nem lehet) csinos külsejű, élte javában álló férfiú, s Wagnernek és Lisztnek jó barátja. Meglehetősen ismeri mű- és irodalmi viszonyainkat, szintűgy politikai életünket is; de miután ezt, úgy mint amazokat, német, s a mi több speczifikus porosz szempontból tekinti és — mérlegeli, természetes, hogy a serpenyő, melyet előnyeink sommájával csúcsig megraktam, az övéke ellenében latolgató kezeiben magasra fölbillent. — Petőfit zseniális költőnek tartja, ámbár őt csak az igen gyarló fordításokból ismeri, melyekről nem hiszi, hogy az eredeti szöveget távolról is megközelítsék. — Nagy elismeréssel szól Szalay Lászlóról, kinek kedvéért megakart tanulni magyarul, de a jenai egyetemnél, hol az előtt tanár volt, erre alkalmas mestert a magyar tanulók közt nem talált. — Eötvöst érzélgős theoretikusnak tartja, kiben a szabadabb elmeszikrákat eloltja a szentelt viztartó. Föltűnő hasonlatosságot talál közte s a porosz kultuszminister Mühler közt, mely még azon körülményre is kiterjed, hogy mind a kettőnek muzsikális neje van. — Széchenyit csak Falk remek életírásából ismeri, s érdekes „kuriozum“-nak mondja,

hogy a szabad eszmék, melyek a kontrászt kedveért ez arisztokrátikus főből kigőzölögtek, erősebb gyökeret vertek a népben, mint kékvérű feleiben, a kik, véleménye szerint ma sem állnak még a tudomány és műveltség magasabb fokán, mint a német „Ritter“-ek a tizenötödik században. Ebben Holtey is szekundált neki, a ki husz, harmincz év előtt több főúri házainknál felolvasásokat tartott Tieck modorában, s az akkoriban bőven élvezett magyar vendégszeretetet most ily némethez illő módon hálálja meg. —

Áttértünk aztán a mostani háborúra, melynek indokai- s céljáról Caro úr az eddigi fölfogásoktól oly egészen elütő nézeteket fejtett ki, melyek oly ember szájában, a kit a közhir Bismarck meghittjének nevez, kétszeres jelentőséggel bírnak, s megérdemlik kegyes olvasóim figyelmét is.

— Nagyszerű történelmi események — kezdé, mintha csak a kathedrából szólna, a tanár úr — különféle oldalra hatnak, többféle eredményt szülnek, s e szerint a háborúnak, minden iszonyatossága mellett, több jótékony következménye is lehet. — Az utolsó nagy háboru Amerikában eltörülte a déli államokban a rabszolgaságot; a harminczéves háboru a németországi protesztánsoknak biztos jogállást szerzett a wesztfáliai békekötésben. — A jelen háborúnak látszólag semmi köze a valláshoz; de annak, a ki élesebben lát, nem kerülheti el figyelmét, hogy e háboru az ultramontán és jezuitikus törekvésekkel összeköttetésben áll. — Nem tartom csupa vélet-

lenségnek, hogy a pápai csalhatatlanság ugyanazon időben lőn kihirdetve, midőn Napoleon hadat üzent Poroszországnak; hogy valamennyi államnak kathoiikus sajtója, s kathoiikus egyletei majdnem kivétel nélkül a francia császár mellett, s Poroszország ellen foglaltak állást, s hogy a francziák győzelméről szóló álhireket örömrivalgásokkal üdvözölték. — Az Ausztriában, Olasz és Spanyolországban elvesztett tért a francia császár segedelmével vissza kellett foglalni. S erre mindenek előtt az „eretnek“ Németországot kellett megalázni és legyőzni; azt a Németországot, melynek protesztantizmusa, tudományos műveltsége s fölvilágosodottsága okozta azt, hogy a kathoiikus országokban is szabadabb szellem kezd ébredezni! — Úgy volt tervezve, hogy Franciaország ezentúl törvényeket szabjon a protesztáns Németországnak, a német nemzetet a francia ultramontán-jezuita-Offenbach-féle kankán-czivilizációval boldogítsa, s e közben a csalhatatlan római pápa a császár művét megáldva, szellemölő szillábusát uralgó hitágazattá emelje. Ez esetben, természetesen, vége lett volna a protesztantizmusnak; az egyházi és világi abszolutizmus a legszebb és legbensőbb szövetségben fogott volna együtt uralkodni a népek élete fölött, s meglett volna a béke: a jezuítizmus békéje, az ostobaság és vak engedelmesség békéje! — Ezt ohajtották és várták az önök jezuita-arisztokratái is, a kik szembetűnő mohósággal, mint sehol másutt, szedték és küldték a Péterfilléreket Rómába, s siettek személyesen is kifejezni hódoló érzelmeiket

a csalhatatlan pápa papucsá előtt. — S hogy aztán másképp' ütött ki minden, a reménylett győzelemből nagyszerű vereség lett, mely által a római Dalai Láma is elveszté világi hatalmának utolsó maradványait, s az ultramontánizmusnak, mely oly nyíltan leplezte föl terveit, hihetőleg végórája ütött: önök odalent fölzudulnak ellenünk, s szeretnék a tizenötödik század sötét szellemeivel a „jövő vallása“-t (die Religion der Zukunft), s a fölébredt protesztáns önérzetet meggyilkolni. Mert ki egyéb mint a kámzsás és aranymentés jezsuiták idegenítették el tőlünk a magyar népet, mely 1866-ban tárt karokkal fogadott volna bennünket, midőn lázas izgatottsággal várta Klapka előrenyomuló seregeit? Tapasztalásból mondom, uram; mert abban az időben magam is megfordultam önök országában, s nem egyszer tanuja voltam a mellettünk kedvezően nyilatkozó néphangulatnak.

Török János bátyám kellett volna a gátra, hogy szembeszálljon a politika-theológiai diskusziókba merült tanár úrral, a specifikus porosz típusz egy díszpéldányával, a mely különben nem oly ritka, hogy azt az utókor számára spirituszba kellene fojtani.

Nekem az ily tűhegyre állított merész dedukciók megczáfolására sem kedvem, sem elegendő készségem nem lévén, s különben sem tartván az ilyféle diskusziókat alkalmasaknak arra, hogy beszéd tárgyul szolgáljanak a table d'hôte fölött: a vezérczikkező tanár úrnak szélesen ömlő szóárját azon kérdéssel akasztám meg: mikor

volt utolszor Liszt-tel? a mi által sikerült a konverszációt más és ide illőbb térre vezetni.

Caro föltétlen tisztelője Lisztnek, s nézeteink tökéletesen megyegyeztek a zongorakirály utóérhetetlensége fölött! Az 1869-ki tavasz derekán voltak együtt Weimárban, melynek udvaráról a tanár úr igen sok pikáns adomát regélt, jó húmmorral ostorozván (à la Hackländer) e duodecz uralkodók nevetséges erőlködéseit a nagyudvarok szokásai- s szertartásainak puffadásig menő majmolásában! — Nem csudálja, úgymond, hogy Liszt, a ki sohasem volt a „stabilitás“ embere, megunta e kaleidoszkop-alakok közt mozogni, s nyugtalan geniusza szabadabb tért keresett magas röptének. Csak attól tart (s itt ismét a „ló-láb“ kandikált ki), hogy a nagymester mű- és zeneviszonyaink szegénységénél fogva nem sokára „izolálva“ fogja magát érezni, s bár mennyire szereti is paplétére a tömjént, aligha meg nem fog csömörlni ama sok apró nagyságtól, melyek minden valódi nagyság mellözhetlen kísérői, s gomblyukába kapaszkodnak, hogy szintén nagyoknak látszassanak.

Szóba jött később, hogy miért lett Liszt pappá? Holtey ezt a mester hitbuzgó anyja befolyásának tulajdonítja, a ki fiát már ifjúsága éveiben a papi pályára szánta, e szándékát azonban annak korán kitörő geniusza csakhamar meg-hiusította. Ennek határozottan ellene mondek, a ki Lisztnek anyját ugyan igen jámbor és istenfélő, de egyszersmind oly értelmes aszszonynak is ismertem, hogy lángelmű fiára, bár ez a legmele-

gebb gyermeki szeretettel és odaadással csüngött rajta, semmiféle helyzetben sem kívánta a legkisebb nyomást is gyakorolni. — „Úgy gondolom — szólt közbe egy harmadik szomszédom — hogy e metamorfozisnak okát a blazirtságban kell keresni, melytől a hódolatok árába belefáradt Liszt egyszer már eltelve volt, s mely őtet most pesti számkivetésében újra megragadni látszik, midőn a legfinomabb köröknek, melyek fénypontját az ő személye képezte, búcsút mondva azon ivóhoz hasonlít, a ki a legnemesebb borokat untig kikóstolván, végre a „Fuszel“-hez nyúl.“ — „Sans comparaison!“ mondá Caro, mialatt én e szerfölkött elmés megjegyzés után „vizit“-kártyája nélkül is ráismertem a — „Weinreisender“-re.

Különben Lisztnek itt is, mint mindenütt, számos baráti és tisztelői vannak, a kik nemcsak a lángelmű művészt, hanem a rendkívül jószívű embert is becsülik és szeretik benne. Dr. Dammrosch, szélesebb körökben ismert zenenótábilítás, s Lisztnek személyes ismerője, kivel e napokban a színház csarnokában találkoztam, szinte nem bír azzal a gondolattal megbarátkozni, hogy Liszt Pesten — „temetőt keres.“ Ellenvetésemre, hogy Pest is van ám oly nagy város, mint Boroszló vagy — Weimár, s hogy ott is találkoznak elég jeles művészek, a kik szintoly méltó kortezsét képezik a nagymesternek, mint a németországi „Kapellmeiszter“-ek, vállát vontá, s olyforma képet vágott, mintha a keresüséget, melyet mondani akart, csak nagynehezen bírná lenyelni.

Jó ám mindezeket tudni, kedves feleim, hogy helyesebb ismeretünk legyen azokról, a kik nemcsak a Lajthán, hanem Oderbergen is túl laknak, s bennünket még mindig fél-nomádoknak tartván ignorálni szeretnék, hogy diplomatikai állásunknál fogva mi is szereplünk a népek koncert-jében, s ha az első hegedűt nem is, legalább együtt játszunk a többi nagyhatalmakkal.

Boroszló, december 20. dikán 1870. A színházban Rossini „Tell Vilmos“-át adták. — Megtörténik néha, hogy öt operát is adnak egy hétben, míg a komolyabb dráma hetekig sem fordul meg a szinpadon. Az igazgató üres házat csinál vele, s azért ritkán veszi elő. Mert hát itt is, úgy mint másutt, arra mennek, a mi a szemet ingerli, a fület csiklandoztatja, s az érzékeket fölizgatja. Ez tetszik, ez tölti meg a házat. A kothurnusnak nincs már szerencséje, mert hogy valami komolyabb mű tessék, vagy élvezetet szerezzen, hatnia kell az elmére, mely annak szépségeit felfogni képes. Soknak pedig erre nemcsak az értelem, hanem a kedv és hajlam is hiányzik. Nem egyszer hallottam még okos emberektől is: „ha egész nap' dolgoztam, nem azért megyek a színházba, hogy újra dolgozzam.“ Már a ki a mű-élvezetet dolognak tartja, azt csak sajnálni lehet, és sokkal irigylésreméltóbb nálánál a szegény kézműves, a ki Shakespeare „Rikárd“-ja vagy Schiller „Fieskó“-ja előadásánál megtakarított filléreit a kakasülőre viszi. — Ily csekély buzdi-

tás mellett aztán nem csuda, ha a színészek a tragikai szakmát elhanyagolják, s kifáradván törekvésükben, egy blazirt, s csak rendkívüli stimuláns eszközök által meghódítható közönséget a magasabb drámai művek iránt fogékonynya tenni, pályájukkal fölhangynak, s a belső geniust megtagadva, a színművészet ledéreibb „genre“-ében keresnek tetszést és elismerést. Persze hogy a színház ily körülmények közt sohasem lehet azzá, a minek lennie kellene: az izlést nemmesítő, az értelmet és ítéletet élesítő, e mellett a szív és kedély művelődésére üdvös befolyást gyakorló intézet.

Mellettem egy középkori egyén fészkelődött, egy berlini zenetanár, mint beszédjéből megértém, a ki észrevevén, hogy idegen vagyok, a zenekritikus szerepét kezdé játszani, s engem elmekigőzölgései „reczipiens“-évé sziveskedett tenni. Bár nem állíthatom, hogy e kipárolgások tiszta flegmává üllepedtek le, annyi bizonyos, hogy a legvékonyabb gázneműekhez tartoztak s ellobbantak, mint a gyúlólég, hatás nélkül. — Szomszédom a beszélő és hangokban festő zene hive volt, determinált Wágnerista, a ki, mint ilyen, minden egyéb zeneművekről csak ócsárlólag nyilatkozott — kivált az olasz operákról. Soha még annyi bolondot egy ülő helyen összebeszélni, mint ez este, nem hallottam. Még Mosonyi és Ábrányi barátim is megsokalták volna! Csekély zeneismereteim nem engedték vele vitába ereszkedni; de hasztalan is lett volna, miután a berlini, ha megereszti egyszer szája zsi-

lipjeit, más embert nem igen hagy többé szóhoz jutni. Szerencse, hogy az előadás alatt szünetelnie kellett, nem uralkodván itt az a boszantó pesti szokás, hogy ekkor is folytatják a hangos konverszációt: különben aligha meg nem sínlette volna tüdeje azt a túlságos hevet, melylyel a „nagymester“-nek prozelytákat akart szerezni. — Mily törpévé lapult ez „óriási geniusz“ előtt az a nyomorult Rossini, a kinek férczművét ma csak kénytelenségből jött meghallgatni, mert a „resource“-ban a szokott whisztparthiet nem találta. Ki emlékeznék mindazon badarságokra, melyekkel engem kapaczitálni igyekezett, hogy a zeneszerzőnek nincs joga, tulajdon geniuszát követni, s egyéb műveket teremteni, mint olyanokat, melyek a jövő „isteni zenéjéhez tartoznak?!“ — Szerencsére a dalműnek vége volt, s az eszmecserének el kellett maradnia, ha erről köztünk csakugyan szó lehetett volna. A tanár úr egyébiránt, arczkifejezése után ítélve, abban az erős hitben távozott tőlem, hogy a muzsikális „Dalai Láma“ híveit ismét egygyel többel szaporítá.

Az előadás igen kielégítő volt. A közönség sokszor nyilvánítá tetszését, de nem azon fül- és idegboszantó idétlen zajjal, mint az nálunk szokásban van, hol a leget hasító tapsok boldog boldogtalannak oly arányban jutnak ki, a hogy' a szükséges tenyerek számáról rendelkezni módjában áll. Itt bérlett tapsonczok nincsenek, s ha egypár atyafiságos kéz magáért kellen túl kitenni akar, a közönség által azonnal rendre utasíttatik. — A színházi tagoknak nyílt

jelenet alatt nem szabad a tapsra kijönni, felvonások után pedig háromszornál többször megjelenni tiztől ötven tallérig terjedhető büntetés mellett tiltva van. S ez minden tisztességes színháznál szokás Németországban. Ez által a művészek megkiméltetnek ama lealáztatástól, hogy, mint az inasok, minden susztergyerek hívására megjelenni tartoznak annyiszor, a hányszor ennek kedve tartja velök pukkerliket csináltatni; másrészt meg nem teszik ki magokat azon szégyenítő gyanunak, hogy fizetett tenyereknek köszönik az ily körülmények közt mindig kétes sikert.

A boroszlói hírlapok, számra mintegy huszan, majdnem valamennyien foglalkoznak a színi előadások bírálatával. A nagyobb lapok színházi referensei mind jó módu, tekintélyes és értelmes férfiak, kiknek ítéletében a közönség és a művészek egyiránt megnyughatnak. — Van egy pár ultamontán lap is, mely, a maga különös szempontjából ugyan, de mégis szól a színházi előadásokról is. Csak olyan darabokat hallgat agyon, melyeket a szerkesztő már címüknél fogva botrányosoknak tart, s azok megemlítését egy katolikus lapban a halálos vétkek közé számítja. — Oly darabok, mint a „Pfarrersköchin,“ meg „Der Teufel als Jesuit,“ még a hirdetések rovatába sem vétetnek föl, s tudok esetet, hogy egy csaplárost, a ki a „Katholische Hausblätter“-ekben „Wurst-Abendbrot“-ot akart hirdetni, viszszautasítottak, mert az nap' éppen péntek volt, a mikor a katolikus embernek -- bőjtölni kell!

Még ama különös viszonyról is meg kell emlékezni, mely itt a színművészek és bíráik közt létezik. Ez utóbbiak ugyanis a színház tagjaival minden személyes érintkezést a lehetőségig kerülnek, s ezeknek látogatásait semmi szín alatt, még ha ajánlólevelekkel is vannak ellátva, el nem fogadják. Ez által csak a teljes részrehajlatlanság s tárgyilagosság elvét kívánják fentartani, történjék bár az udvariasság rovására is: mondá nekem dr. Viol, egészségügyi tanácsos s igen ügyes szemorvos, a „Morgenzeitung“ zenekritikusa. „Senkisem viseltetik — írta egy jeles énekesnőnek — őszintébb jóakarattal a hivatott és buzgón előre haladó művész iránt, mint én; s éppen azért érzem magamat a művészet és ennek ideáljai iránti kegyeletből kötelezve, minden művésznak, kivétel nélkül, megmondani, a mit előadásában hiányosnak vagy helytelennek találok. S hogy erre nézve magamnak, minden befolyástól menten, a teljes kritikai szabadságot biztosíthassam, sajnálattal kell lemondanom a szerencséről, jelesebb művészeinkkel személyesen megismerkedni, minek kellemetlen volta engem minden esetre sokkal érzékenyebben sujt, mint őket, a kik amúgysem szoktak barátságos lábon állni kritikusaikkal; mert igen kevesen szeretik az igazságot hallani, ha még oly édes pilulákba is van takarva; stb.“

Mily különös ellentétet képeznek e sorok azon levelekhez, melyeket néhány bécsi színi referens az említett művésznőnek írt! — Érdekes autograf-gyűjtemény, mely épületes adalékul szol-

gál a megvesztegethetlenné híresztelt bécsi kritika botránytörténetéhez, s, úgy hiszem, a nagy közönségnek is mulatságos olvasmányt szerezne, ha egyáltalában időm és kedvem volna e — darázs-fészekbe nyúlni!

Boroszló, december 27-dikén 1870. A nagy többség, mely itt is úgy mint másutt tudatlan és elfogult, önteltsége mámorában még igen sokáig nem fogja elhinni, hogy a külgyőzelmek, melyeket hadseregei jelenleg Franciaországban aratnak, nem mozdítják elő egyszersmind a belső szabadság fölépítését! Van alkalmam erre nézve mindennap különféle badar nyilatkozatokat hallani oly emberektől, a kik magokat a mívelt osztályhoz számítják, s szajkómódra ismétlik, a min a sajtó egy része már hetek óta kérődzik: hogy Poroszságnak felsőbbbségi jogot kell gyakorolni Európában! — Hogy a francia nemzet még ma is az 1789-dik évnek be nem végzett föladatán dolgozik és betegeskedik, valamint Németország több mint háromszáz év óta nem bir vallási mozgalmáiból kibontakozni: ezt itt nem érzik, s figyelemreméltónak nem találják. Nem emlékeznek az utolsó századok kulturfájára, az enczyklopedistákra, a kik az ő nagy férfiai-kat a revoluczió nagyszerű elveiben fölnevelték. Elfelejtik, honnan ered, hogy a rabság utolsó maradványa, a jobbágyi viszonyok teljesen megszűntek, hogy a paraszt fölszabadult, a városok rendszeresítettek, s a közös hadkötelezettség

beálltával a polgári születésűeknek is hely jutott a „Junker“-ek mellett a katonatisztek sorában? Nem tudják, vagy a mi még rosszabb, nem akarják tudni, kinek köszönjük mindazon vívmányokat, alkotmányt, szabadsajtót, esküdtszéket, melyeket az 1848-dik év Franciaország kezdeményezése folytán létrehozott? s kábultságukban még azt sem veszik észre, hogy az egyenlőség és testvériség magasztos eszméi megtestesítése s általánosítására túl a Rhénuson adták az impulzust, midőn oly elemekkel vonták körül a földgömböt, melyek a tiszta szocializmus tanai által jobban hatottak a közmívelődésre, mint az összes teutoburgi irodalom pápaszemes doktorai! — Így csak a reakció viseli magát: a reakció alól és fölül! Persze, mert az az istentelen Páriselmetszé életerét; ennek az „új Babel“-nek tüzhelyét le kell rontani, sirboltot fölébe emelni, s ennek zárkörével mindent, a mi a demokráciára s ennek követelményeire emlékeztet, eltörölni. Nem egyéb, mint következetesség, ha e reakció el akarja hitetni a világgal, hogy Franciaország minden szerencsétlenségét a demokrácia okozza, s hogy Németországot attól gondosan kell megőrizni. Pedig Németország demokratái az ország győzelmét, a reakció csak a reakció győzelmét a demokraták fölött, s ezek teljes megsemmisítését kívánja. — Erre azonban még nincs oly hamar kilátás; ámbár nem tagadhatni, hogy e néptől népig ható lármától nép- és fajháboru támadhat — s, fájdalom, napról napra inkább bebizonyul, miszerint a tizenkilenczedik század

oly rakoncztalan események színhelye, melyeket megélni minden mívelt emberre nézve szerencsétlenség.

Boroszló, deczember 30-dikán 1870. Oly enyhe napok járnak, mintha a tavasz küszöbén állnánk. A sétatéren tegnap egy cserebogarat láttam, melyet bizonyosan a meleg napfény csábított ki a levegőre. Nem sokára, úgy mint az emberek, azon meggyőződésre fog jutni, hogy az egész csak ámitás volt, miután a természet sem csalhatatlan többé. Mily gyakran fagy meg tavaszkor a virág, mely télen a hólepel alatt pimbókat hajtott!

De ha csalódásnak is fognak e ritkasépgü napok rövid idő múlva bebizonyulni, a lakosság mégis örül nekik, mert messze földön küzdő honfiai javára is szolgálnak. S ez enyhítőleg hat a keserű érzelmekre, melyek szíveiket megszállják, s itt ott hangos panaszokban nyilvánulnak. Mert ha feszült figyelemmel kísérik is seregeik előnyomulását a győzelmi téren, a szerfölött véres küzdelmek borzasztó nagynak tüntetik föl az árt, melybe kerülnek, s a győzelem fölötti örömet erősen devalválják. Azon magasztos érzelmek közé, melyeket övéik hős tettei szívükben keltettek, ma már annak kínos meglatolása vegyül, valjon ez annyi költségbe s oly sok vérbe kerülő győzelmek megszerzik-e hazájuknak a dicsőségen kívül azt a belső békét és jólétet is, melyet annyi áldozatok után várni jogosítva vannak?! Mily örömjaj volt a wörthi,

forbachi, gravelotti és szedáni csaták után; mily élénk tolakodás az utczákon; mily ünnepi látványt nyújtottak a háztetőkről a járdáig leérő zászlók és lobogók, a padlásablakokból az utolsó pinczelyukig teljesen kivilágított házak és paloták! És ma? mély csend! Az orleansi s versailles-i tudósítások, a loire-i hadsereg megsemmisítését, s a párisi kirohanók visszazaveretését hirdető sürgönyök megérkezése után egyetlen ablak se kivilágítva; az utczákon a közönséges forgalom, a házak zászlók és lobogók nélkül... a hadi bültetűket csak iskolás gyermekek, ácsorgó hordárok, s bámészkodó szolgálok betűzgetik. —

A főnebbi okokból magyarázható tán meg a francia nép és hadsereg iránt keletkező kedvezőbb hangulat. Kezdi méltányolni s tisztelni azon szívós erélyt, melyet e derék nemzet Párisban, a Loire-nál, s éjszaken a legnagyobb nehézségek és sanyaruságok közt kifejtett, midőn oly vitéz és hadképes sereget állított ki, melytől még a német hadvezérek sem tagadhatják meg elismerésüket. E részvét leginkább az itten tartózkodó francia foglyok iránt mutatkozik, a kiknek száma eddig mintegy hatszázra megy. A „table d'hôte“-nál a Gálisch-hôtelben mellettem ülnek a metzi polgármester, meg a schlettstadti várparancsnok, a kik megtudván, hogy magyar vagyok, bizalmasabbak kezdtek irántam lenni, s sok érdekes dolgot közöltek velem, melyeknek tudomására más körülmények közt alig jutottam volna. Megvallák, hogy mielőtt idejöttek, e

Németország legkeletibb határán fekvő városnak lakóit, közvetlen szomszédságuk miatt Oroszországgal, barbároknak s félkozákoknak tartották; de véleményük néhány napi ittlétük alatt kedvezőbbre változott. Mindjárt első nap' megérkezésük után nekik is úgy, mint a többi tiszteknek megengedettett, hogy magánlakást fogadjanak, azon kívül meghagyták oldalfegyverüket is; e kedvezményről azonban többi társaik iránt kíméletből lemondtak, s szintúgy, mint ezek, kard nélkül s polgári ruhában járnak. Csak az „apell“-nél tartoznak minden nap reggel bizonyos katonai jelvénynyel, például a „kääppi“-vel, megjelenni, s ez alkalommal egyszersmind a hazájukba küldendő leveleket a kommandáturának átolvasás végett beadni. Ez utóbbi rendszabályra okot néhány pikánsadoma szolgáltatott, mely a párisi lapokban megjelent, s indiskretus közlői által több itteni magasrangú hölgyet gonoszul kompromittált.

— Que voulez vous? jegyzé meg beszéd közben egy idevaló roué, a ki a francziák iránti rokonszenvét a table d'hôte-nál naponként két palaczk valódi pezsgő kiürítésével tanúsítja: a mi hölgyeink igen erényesek, valóságos „mimosza pudikák“ — megfordított értelemben.

— Pardon, uram; hogy' tetszik ezt érteni? a czélzás nekem igen merésznek tetszik.

— Pedig, tessék elhinni, éppen nem vagyok ellensége a hölgyeknek: annyi jót és szépet érzek irántuk, a mennyit csak lehet, s tán még ennél is többet.

— És mégis —

— Oui, mon cher! és mégis azt mondom, hogy e szeretetreméltó teremtések csak addig erényesek, míg — erénytelenek nem lehetnek.

— Azt gondolom, hogy erre nézve bizonyos házakban elég alkalmat találhatnának.

— Ah, ezek a finomabb érzékűekre nézve éppen nem veszélyesek. Az erkölcsiség ezen befestett sírjai csak az idegent ámíthatják el; mi lerántjuk az álcát, s undorral fordulunk el a leleplezett bűntől.

E tréfás pathoszszal mondott szavak után a báró mellém ült, s cinikus mosolylyal folytatá:

— Tessék meghallgatni, mi történt velem ezelőtt öt nappal?

— Szívesen.

— Az nap' este előkelő hölgytársaságban voltam. Egész figyelmemet egy úrnő vette génybe, a ki épp' oly szép, mint szellemdús volt.

— Sejttem, a mi következni fog.

— Nehezen; ha azt hiszi ön, hogy e hölgynek rossz híre volt. Nevére egy foltocska árny sem tapadt, s téved ön, ha azt gondolja, hogy e körben kéteshírű egyéneket megszenvednek. Tiszta „fion“ és kék vér volt minden. Felségesen mulattam, s az úrhölgy távoztával magam sem tettem okosabbat, mint példáját követni. Mivel éppen jó kedvem volt, azon bolond gondolatra jöttem egy — korinthusi templomot meglátogatni. Belépek, s a főpapnő egypár lckötelező szavak után, melyek negyvenhatéves ifjuságomra s hor-

dóalaku deli termetemre vonatkoztak, egy távolabb eső szobába vezetett, s néhány percnyi várakozásra kért. „Várhatok,” mondék, mint önök Schmerlingje, s egy fotélbe ereszkedtem. A szomszéd teremben halk morajt és susogást hallék; nem sokára aztán megjelenik a háziaszszony, s kért, hogy lépnék be. Oly jó illatok özönlöttek felém, mintha valami keleti fürdőben lettem volna; a teremben nyomát sem lehetett azon banális fényűzésnek találni, mely lakójának izléstelenségét árulja el: minden egyszerű pompában díszlett. — A terem közepéről lecsüggő asztrállámpa máguszi fényt terjesztett maga körül, s édes mámorba ringatá az érzékeket. — A bársony pamlagon egy női alak ült, mely beléptemkor észrevehető zavarba jött. Közelebb léptem . . . s nem hittem szemeimnek, midőn benne azon úrhölgyre ismertem, a kivel egy óra előtt oly kellemesen mulattam a theaasztalnál. „Tévedtem, mondék; tréfát akartak velem űzni; bocsánat a tolakodásért!” — Az úrhölgy lekötelő nyájassággal felelt, szerencsés véletlennek mondván, hogy az imént megszakadt érdekes társalgást velem folytathatja. S, én verité, a legkisebb illetlen szó sem vegyült beszélgetésünkbe; bájos „vis-à-vis“-m oly szellemdús s elfogulatlan volt, mint a theaasztalnál, csakhogy a kannák helyett Wieland „Agathon“-ját s Byron „Manfred“-jét forgatta hófehér kezeiben.

— S hogy tetszett onnan kiszabadulni?

— Épen és egészségesen. Bizonyossá tehetem önt, hogy az ártatlanság templomában nem

lehettem volna jámborabb, mint e — korinthisi boltozatok alatt.

— Szép; de azért mégsem foghatom meg, mi célból keresi föl egy tisztességes úrhölgy éjszakának idején az ily gyanus házakat, ha azért nem, hogy —

— Kíváncsiságát kielégítse; ma foi! vágott szavamba a báró. A beszédes háziaszszony bizonyossá tett, miszerint nem egy minden gyanu fölött álló úrhölgy keresi föl e helyiségeket, s veszi meg drága pénzért azt az igen kétes dicsőséget, egypár órára a Hetérák közé fölvétetni.

— Különös gusztus!

— Hihetetlennek tetszik; de úgy van; parole d'honneur! S ki tudja — végzé érdekes leleplezéseit a báró malicziózus mosolylyal — aratok-e, ha az alkalommal élni tudok, oly győzelmet, melyről eddig még álmodni sem mertem, s melynél nagyobb és dicsőségesebbet csak a derék francia hadseregnek kívánok tiszta szíveimből oda künn a harcmezőn.

S ezzel utolsó cseppig ürité ki a pezsgős poharat.

— Proszt Mahlzeit! mondék, a hogy' itt a vendégek „egészségére“ kívánják egymásnak az ebédet; s fölkeltünk az asztaltól.

Boroszló, január 5-dikén, 1871. Abból a körülbelől 300,000 francia közvitéz-, s tizennégyezer tisztből, a kik jelenleg Németországban vannak, Boroszlóra az utóbbiak közül mintegy

hatszáz esik. Itt sok rokonszenvvel találkoznak. Az ember néha Magyarország közepén véli magát lenni: oly szabadon hallja a most már valószínűségi mésszárlássá fajult hódító háborút kárhozatni, s a francia nemzet végerőlködéseit részvételtjes szájalommal említeni.

A Szedánnál fogságba esett tiszték csak igen sanyaru s bajteli utazás után érkeztek ide éjszakának idején, s a kiállott viszontagságok még ma is észrevehetők fásult arczuk- s megviselt ruházatukon. Ezeknek úgy mint a többieknek életmódja igen egyszerű és unalmas. Kénytelen-ségből a „dolce far niente“-nek hódolnak; a napnak egy részét a „restaurációk“-ban, hová reggel tizenegy és este hat órakor étkezni járnak, s az úgynevezett, „konditorei“-kban töltik, melyek itt a kávéházak és olvasószobák helyét pótolják. Az utóbbiak közt legtöbbször csak azokat keresik föl, hol az „Indépendance“-ot járatják. Erre is hivatkoznak minden alkalommal, ha a porosz részről terjesztett győzelmi híreket megczáfolni akarják. A népség e gyöngéjük iránt kimélettel viseltetik, nem kívánván a francia kormány által évek óta üzetett amítási rendszer következményeit az ámitottakban megtorolni. Hitetlenségüket a porosz sürgönyökben (melyben néha magam is osztozom) csak egyszer ingatták meg a falragasztványok Tann tábornok vereségéről Orleansnál, s méltán csudálkoztak, hogy a kormány nem áltálja ezt nyíltan bevallani. Kiáltó ellentétet képezett, mint mondák, a poroszok szokott „fánfáronádáik“-hoz. — Midőn

a metzi kapitulácziónak hire ide érkezett (a városi színházban, a hol éppen „Lohengrin“-t adták, Löbe igazgató a sürgönyt a színpadról olvasta le a nagyszámu közönségnek, mely azt állva hallgatá, s a zenekarral együtt a „Heil Dir im Siegeskranze“-t intonálta), a jelenvolt francziák humbugnak mondták az egészet, miután az nap délután az „Independance“-ban azt olvasták, hogy Bazaine egy nagyszerű kirohanást tett, s ez alkalommal nem kevesebbet, mint tizenöt porosz ezredet tett semmivé. Csak a később onnan érkezett foglyok világosíták fel őket e gyalázatos katasztrófáról. Mi magyarok legkevesbé csúdalkozhatunk e hitelenségükön! Jól emlékezem, hogy, midőn 1849-ben Bécsben internálva voltunk, s a világosi fegyverletételt hallottuk, nem volt köztünk, ki e szégyenhírt mesének ne tartotta volna. Azóta persze hogy egyéb hihetetlen dolgok is megtörténtek, s könnyen megeshetik, hogy a most földönfutó Bazaine, a ki hona megaláztatásának egyik főtenyezője volt, nem sokára szintoly biztosan és bántatlanul fog abba visszatérni, mint a világosi hős az általa oly gyalázatosan elárult hazába. —

Még egy másik megdöbbenő körülmény volt az ideérkezett foglyokra nézve, hogy Boroszlóban oly föltűnő sok katonaságot találtak, holott otthon azt hallották, hogy a bénák meg az öregek maradtak csak vissza az országban. Nagy érdekekkel nézik az újonczok hadgyakorlatait a „Királytér“-en, s magam is megállok néha ez élő „automátok“-ok előtt; de nem mondhatnám,

hogy „dreszszurá“-juk, mihez a többi közt az öt perczig tartó balanzírozás az egyik lábon, a másiknak meg az alatti függirányos kifeszítése is tartozik, nagyobb mulatságot szerzett volna, mint a lovak idomítása a czirkusban.

Különben a „prisonniers de guerre de l'armée du Rhin“ üres óráikban, s ezeknek most bővében vannak, sokat olvasnak, s az itteni kölcsönkönyvtárak (van legalább huszonöt) nem győzik őket eléggé ellátni a francia irodalom kiválóbb termékeivel, melyek eddig jóformán érintetlenül maradtak porlepte zugaikban. Komolyabb hadi és tudományos munkák után kevés a kérdezősködés, ámbár vannak néhányan a tisztek közt, a kik szorgalmasan látogatják a városi (igen gazdag) könyvtárt, s ott Froissard híres történeti munkáját tanulmányozzák. Néhányan meg német leczkéket vesznek — in usum futurum, s eljárogatnak az itteni tudományos intézetekbe, a fűvész- és állatkertbe, a mineralogiai és zoologiai muzeumokba, a csillagdába stb. hol mindenütt kiváló előzékenységgel fogadtatnak, melyre, mint megvallják, a jelen viszonyok közt elkészülve éppen nem voltak.

Gyakran föltűnt nekem, hogy azon tisztek közt, kikkel itt amott összejöttem, alig vannak, a kik valódi tudományos műveltséggel bírnak; még azt az úgynevezett „esprit de corps“-t sem találom náluk, mely az osztrák és porosz tiszteket oly kiválólag jellemzi. Közönbösen mennek el egymás mellett, s alig vagy éppen nem köszöntik egymást. Perzse, hogy ezt nagyrészt el-

keseredésüknek kell tulajdonítani nyomasztó állapotuk fölött; de annyi bizonyos, hogy a közös szerencsétlenség nem hozza mindig összecsobb a bajtársakat. — Hozzájárul még a pénz-kalamitás is, melyel küzdeniök kell, s mely éppen nem kedves körülmény azokra nézve, a kik megszokták a „la belle patrie“-ban kiválólágot azt a hazát szeretni, mely nekik élvezet és gyönyörűséget szerez, s melynek kellemeit tehát többre becsülik, mint annak előnyeit. — Hiteles forrásból tudom, hogy a foglyok közül a szubalternus tisztek havonként tizenkét, a törzstisztek huszonöt tallért kapnak a porosz kormánytól élelemre, holott a francia köztársaság a fogságba jutott porosz tábornokoknak egy óra háromszáz, a törzstiszteknek kétszáz, a többinek száz frankot fizet, miből az érdekeltek legalább tisztességesen megélhetnek, midőn az alamizsnaszerű összeg, melyet itt a francia foglyoknak kivetnek, alig földözi azok „Privatdiener“-eik szükségleteit. Sokan közülök e hópénzt nem fogadják el, s eladnak inkább lassankint mindent, a mijük van, csak hogy ez őket, de még inkább elleneiket lealázó úgynevezett segélyre ne kelljen szorulniok. Vannak, a kik legdrágább emlékeikkel együtt még — érmeiket is eladják, hogy megélhesse nek, s a ki őket e kemény téli időben (ma 20 foknyi hideg van) könnyű nyári kabátban, keztyű és felöltöny nélkül látja az utczákon járni — a megvető dacz és férfias megadás kifejezésével arcukon — annak, ha még oly orthodox porosz is, a kit, mint Holtey ötszáz tallér évi nyugdíj-

ért megéneklé, az isten csak azért teremtett, hogy „a királyért meghalljon“, lehetetlen az elkeseredést, mely egész lényüket előmli, igazoltnak, s — kimenthetőnek nem találni. Az sem csuda, ha ezen elkeseredésük néha szavakban, s, mint e napokban Neisse-ben történt, tettekben is kitör, midőn a szél- és hidegtől átvárt nyomorult bárakkokban, melyekhez képest a legkoldusabb viskó is palotának tetszik, éhező és didergő foglyok föllázadtak, s magokat a megrohant várórság által inkább agyonlövetni hagyták, sem hogy e türhetetlen állapotot tovább elviseljék. — Persze, hogy a napilapokban erről szót sem lehetett olvasni; s az eltusoló masináknak elég dolguk volt, hogy a nagyobb közönség a törtétekről bővebben ne értesüljön.

XV.

A legnagyobb, legünnepélyesebb esemény volt Deák husvéti cikkje a „Pesti napló“-ban, Ez indítá meg a nagy mozgalmat, s a mit az teremtett, azt — Königgrätz befejezte.

Az államgépezet rendes mozgása megakadt; az addig tartott provizorium, minden törvényteleniségével együtt, habár lassu, de biztos léptekkel közelített vége felé. 1865-diki juliustól fogva fokozatosan haladt; fejlődött 1867-diki februárig.

Számos vágy és óhajtás, mely még csupán a remények egén ragyogott, ténynyé kezdett lassankint áttetesülni, s a magyar nemzettől a jólét és boldogság előhírnök egyenánt üdvözlötett.

A bécsi centralista-klikk a „Staatsidee“, meg az „Einheitsstaat“ által nem tudott egyebet eszközölni — a königgräzi katasztrófánál, mely a birodalmat a végromlás szélére vitte.

A hierarchia, a katonaság, az arisztokrácia egy töredéke, mely eddig a centralizált abszolutizmust akarta, s vagyona- és befolyására nézve a legfelsőbb körökben hatalmas tényezőt képezett, a „szent szövetség“ fölbomlásával támasztát vesztve, a dynasztiát, hatalmas szomszédja szuronyainak százezerei ellen, egyetlen támaszt és erőforrást az államnak alkotmányos szabadság általi megszilárdulásában kényszeríté keresni.

A korszellem nem tűr ellentállást; a ki intő szavára nem hajt, azt letiporja. — —

A szadovai és königgräci vereségek hire engem Ischlben talált, hová Prágából Bajorországon keresztül ugyanaz nap' érkeztem, midőn a csehek fővárosába az első porosz csapatok bevonultak. — A szmichovi pályaudvarnál Prágában csak Geiszhörlingig (Bajorországban) lehetett jegyet váltani; itt azonban az osztrák pénzt még ázsíóval sem fogadták el, s majd lemaradtam volna a vonatról, ha szomszédom, egy szász „Kommerzienrath“, egypár porosz tállérral ki nem segít a bajból. Szép volt tőle, de még szebb, hogy azok, a kik az osztrák pénzt elvetették, — bajor szövetségeseink voltak! — Ezelőtt két évvel meg Würzburgban történt velem, hogy egy szászforintos osztrák banknótával az egész várost bejártam, míg egy bankár azt, csupán szíveségből, mint monda, hetven bajor

forintért beváltá; egy gyümölcsárusnő pedig, a kitől almát vettem, megpillantván ugyanakkor tárczámban néhány egymáshoz fűzött papiros-tizest, s hallván, hogy ez osztrák pénz, sajnálkozva mondá: „und ein solches Geld haben Sie? o Sie armer Herr!“ s megkért, engednék át neki a gyümölcs árában egyet, hadd vigye haza gyermekeinek játékszerül! — Ilyen „Groszmacht“ voltunk mi akkor duodecz-szomszédaink szemében, s pénzügyi viszonyaink oly respektussal tölté el őket, hogy midőn még a reusz-greiczscheiczi birodalom (!) bankjegyei is mindenütt teljes értékük szerint keltek el, a miéinket csak vonakodva, s roppant ázsió mellett fogadták el! —

Ischben igen sok magyar családdal találkoztam; a többi közt gróf Széchenyi János-sal is Sopronból. A gróf a szabadelvű párt egyik kiváló, s igen népszerű bajnoka volt. Sopronban még ma is kegyelettel említik a nevét, s áldják őt számos jótéteményei végett. Itt volt nővére, az özvegy Parry Julia grófnő is, gyermekévi emlékeim egyik édeskedves alakja. Saját villájában lakott az „eszplánád“-on, a fürdőhely legegészségesebb, s legnépesebb részében. Majdnem mindennap volt alkalmam velök találkozni, a mi a fürdőélet unalmasságát, mely az akkori viszonyok közt kétszeres súlylyal nehezedett reám, türethetőbbé tette.

Azt olvastam e napokban, hogy a magyar árisztokrácia büszke, gögös, hozzáférhetlen, s csak egészen magának élve a nemzetcsaládba beolvadni nem akar, sőt némely örökségkép' nyert

csillogó viselkedések hű megőrzésén s folytonos előjogi ápolásán kívül a nemzet törekvéseitől és szellemi kiképzésére irányzott magasztos céljaitól egészen távol tartja magát. — Nem merném állítani, hogy szerzőnek nagyrészt igaza nem volna, ámbár többnyire az alsóbb sorsuak nyújtának alázatos viseletük által a nagyok irányában okot arra, hogy ezek őket csak egy szükséges, egy megszokott valaminek tekintsék, mely az ő kedvükért, és az ő céljaik előmozdítására teremtetett: annyi azonban bizonyos volt, hogy gróf Széchenyi János az e fajtáju úgynevezett „nagyurak“-hoz nem tartozott. Nem dobta ugyan egyszerűen oda rangját, vagy legalább nem mondott le amaz előnyéről, melylyel őt a vak szerencse megáldá; de e családi emlékek kegyeletteljes ápolásán kívül aztán tökéletes polgár volt, kinek minden terhében, de egyszersmind örömeiben is osztozott. Résztvett a polgári élet minden mozzanatában; de nem úgy, mint ezt kénytelen-ségből teszik tönkrejutott mágnásaink, kiknek, mint született törvényhozók, nyelvészek, szépészek, zenészek, szóval mindenhez értők számára teremtette az állam a sereg színekurákat: hanem teljes virágában jólrendezett vagyonának; s szívesen társalgott s látta maga körül, vagy kereste föl a szellemi élet tényezőit, a nemzet fáklyavivőit, az írókat, művészeket, tudósokat, élet-szükséget érezvén azokkal társalogni, kik az élet valódi magasabb élvei előidézői.

Emlékezem azon rég' mult időre, midőn, ha külföldiekkel találkozva, főuraink nagysága mel-

lett akartunk lándzsát törni, Eszterházy herczegre hivatkoztunk, a ki Londonban legdrágább paripáját fogadásból agyonlőtte, s ezereket használt fidibusz gyanánt. „Ma nagyon kezdjük megkeserülni ennek az anekdotának következményeit — mondá nekem a gróf — s önkénytelenül a nagy amerikai polgár Peabody Györgyre gondolunk, a ki a londoni munkásoknak közelebb nyújtott fejedelmi adománya által az angol nép és királynéja rokonszenvét örökre megnyeré.“

A harctérről érkezett, legkevesbé sem rózsaszínűeknek mondható hírek az ischli főúri vendégekre nem nagy befolyást gyakoroltak. Nem zavarta meg őket szokott mulatságaikban a veszedelem nagysága, mely a távolban kevesbé fenyegetőnek tetszett. A társas estélyekre csak annyi előkelő nép gyűlt egybe, mint máskor, s ugyanaz volt a szellemi fölény hiányát pótló „usance“-oknak megfelelő tónus is, mely azokban uralkodott.

Ily estélyek egyikére én is meghiva voltam gróf Gl-hoz, kinek gróf Széchenyi János séta közben bemutatott, a minek aztán e különös kiüntetését köszönhetém. Éreztem, hogy csak szalontöltelékül használnak, s azért csak annyit adtam e megtiszteltetésre, mint a mennyit ért! Különben pedig tapasztalásból tudván, hogy nincs oly rossz könyv, s oly élhetetlen időtöltés, melyből a figyelmes szemlélőnek ne lehetne valami tanulságost meríteni: nem ok nélkül reméltem, hogy, ha különös élvezet nem is, egy kis mulatságot e mozgó gépek közt mégis fogok találni.

Az a hatalom, melyet Franciaország a tudomány és műveltség terén magának mindenütt kivívott, s hadszerencsége mindinkább megszilárdított, újabb időben kissé megcsökkent ugyan; de ha jelenleg nem foglal is el uralkodói állást a politikai világban, a befolyás, melyet a divat által behozott erkölcsök- és szokásokra gyakorol, még mindig elég erős, hogy a nemzeti jellem különbségét világosan föltüntesse a divat és mesterkétség idegen földből átültetett szüleményeitől.

A ház úrnője nyájas „leereszkedés“-sel fogadott, s rövid, jelentéktelen szóváltás után engem magamra hagyván a pamlagra ereszkedett, hol maga körül gyűjtven lánglisztes fáját, úgynevezett „cercle“-t tartott, mely elég gyér „kontingens“-t képezett ugyan, de gög- és döllyfre nézve kitett akármelyik harmadfél mértföldnyi területű német herczegség liliputi udvarán.

Az ablakfülkében egy csinos külsejű úri ember állt egészen magánosan. Előnyösen feltűnt a többiek közül. Figyelmeztettem rá Parry grófnőt, kinek véletlenül közelébe jutottam.

— Pszt! suttogá ez tettetett komolysággal: az itteni sóbányák fölügyelője; fiát, a ki a hadseregben szolgál, csak néhány hó előtt emelték nemesi rangra, s az apa ennek köszönheti egyedül itteni megjelenését,

— Bizony sajnós; szólt közbe egy fonyadt-képű „Stiftsdame,“ hogy ily embereket is meg kell híni a társaságba.

— Oui, madame la baronne! sipított egy

vékonydongájú dzsidáshadnagy, kinek nevét ki-
felejtették apjái után tenni a góthai almanach-
ban. Mindig homályt vet az ilyesmi a „société“-re.

— So ist es! volt rá az „ámen!“

Oh te dicső francia forradalom! Meny-
köveid szétdurrogtak a légben; Gália hiában
küzdött. Ime hetven és több év után ismét egy
példa, hogy előbb lehet az ember szívét, mint
annak előítéleteit kitépni.

A háziúr a sokaság közé „vegyült.“ Typu-
sokat keresett, hogy az „intim“ köröknek egyéb
szellemi foglalkozás szüntelen permánenciában
levő hiányánál fogva bő anyagot szolgáltatson a
„medisance“-nak ferdén elkeresztelt közönséges
pletykára.

E perczben a fiatal „comtesse“-t fölszólítják
egypár darab eljátszására a zongorán. Comtesse
Melanie tavál kezdett egy Bécsből Grácza sza-
kadtt „maestro“-tól leczkéket venni, s azóta ter-
mészetesen oly haladást tett a méltóságos mama,
s uszályt hordó vagy tipró környezete szemében,
hogy már mint tökéletes művésznő hallathatja
magát a műízlés- és műértésre nézve hozzá egé-
szén méltó közönség (pardon: „szalonnép“) előtt.
— Eleinte kissé kérette magát, pirult, vonako-
dott, a mint arra a bécsi „Civilpensionát“-ból ki-
került gumpendorfi francia guvernánt tanította,
s csak ismételt kérések- és fölszólításokra emel-
kedett föl a selyem fotelról, s lebegett késedező
léptekkel a zongora felé, melynek támlájára a
grófnak titkára szembetűnő ostentációval rakos-
gatta föl — Schumann és Mendelssohn műveit. —

A comtesse leereszkedett az alája tolt trónra . . . síri csend állott be ; minden fül hallgatód-zott, mintha egy tetszhalottnak lélegzetét leste volna ; az ajkak megnyiltak, hogy a hangok könnyebben ériék a hallidegeket. Most belenyúl az ébenbillentyűzetbe : mily akkordok, mily futamok ! Oly sebesen érték egymást, hogy a melódiának nem volt ideje a fülből a szívbe mászni ; valóságos bukfenczet vetettek : a zaj siketté tett, s hallidegeim annyira rángatóztak, mint mikor a gyöngé testet görcsös rohamok kinozzák. A játék (?) végével viharos „da capo“-k hangzottak, a tenyerek valóságos tapsfergeteget idéztek elő, s minden szem azt hirdeté az anyagrófnőnek, hogy a comtesse Caesar gyanánt jött, játszott, és győzött ! — A „comtesse“ fölkelt ; a zongora be, szeme le csukódott, s szíve csupa gyönyörben úszott. Ő és mamája búcsut jártak a teremben, hogy a sok üres dicséretet elfogadják ; ide meg oda fordultak, hajlongtak és biczczentettek fejükkal ; a nyájas mosoly állandóvá vált arcukon, s még az ablakfülkében unatkozó polgári vendégnek tetszésnyilatkozatát is kegyes figyelemre méltatták : hallatlan megtagadása főúri természetüknek a hiúság rovására !

De ime, megzendül a tanczzene ; szerencsés intermezzó ! A hangok elnémítják a sok üres szót, mely üres föből jön. Tánczra kerekednek a cseh katakombák fölött ! Egy pápai Krisztus-lovag kibontakozik a tömegből, s az „est királyné“-ját, kinek a szokás és a „galanteria“ mindig a házurnót jelöli ki, az első tánczra szólítja

föl. Utánna következtek aztán a többiek, hol egymásba kapaszkodván, mint ittas üstökösök, hol maguk körül forogván mint a pergő csiga, tombolva és dobogva. S ezt aztán mulatságnak nevezik!

Kikiváncsoztam a szabad levegőbe. Meleg éj volt; gyöngye permeteg hullott alá a kertnek faleveleire. Néhányszor föl és alá jártam a széles hársfasorok közt, midőn a vasrostélyzaton túl halvány mécsvilágot láttam átcsillogni, mely figyelmemet felkölté, s nem tudom, kíváncsiságból-e, vagy miből? engem magához vonzott. Nem sokára künn voltam a kerten, s az alacson ház felé közelíték, melynek egyetlen ablakából a mécses kivilágított. Alatta egy rakás kődarab hevert, mellette fogatlan gereblye, rozzant talyigakerék s egypár kapanyél; kincsek, melyeket az ajtó előtt hortyogó ebnek kellett volna megőriznie. Nesz nélkül kapaszkodtam föl a kőhalomra, arczomat a redves ablakfára nyomtam, s betekinték a szobába. — Különös ellentét, melyet itt, és amott találtam, a honnan jöttem! A különféle agyagedényekkel félig megrakott, sötétveresre festett asztalnál egy körülbelül harminczéves férfi ült fölgyürt ingújjakkal, s fáradtan hajlott le álmos szemekkel egy ócska könyvre, melyet fekete táblája s vaskos formája után bibliának tartottam. Ajkai gépszerű mozgással dadogták a szavakat, melyeket szemei már rég' elolvastak, s kezei, melyeket keresztformában összekulcsolva tartott a könyv fölött, támaszul szolgáltak egyszersmind bólintó fejének. A mé-

cses, mely előtte állott, majd föllobogott, majd elaludni látszott, mint gazdája. A kemencze közelében, hol a vacsora készült, mint a körülálló főzőedényekből gyanítani lehetett, nyájas arczvonásu fiatal nő guggolt a patkán, csecesmője fölé hajolván elszunnyadt, míg az utóbbi szabadon hagyott kezecskéjével anyja mellszalagjával játszott. Gyönyörű genrekép; méltó Munkácsy mesterecsetjére!

Egy kő, mely lábaim alatt elgurult, fölébreszté a háznak őrét, s a gazda, ennek csaholása által fölriasztva, az ablakhoz ugrott, azt kinyitá s főnhangon kérdé; „Ki az?”

Megnyugtató válaszmra a kőfejtő, mert ez volt a háznak lakója, megnyitá az ajtót, s beléptetett a szobába, hogy várjam be, míg az eső elmulik. Azalatt szundikáló felesége is fölocsúdott, s az előbb gondosan leporolt széket előmbe tette.

— Milyen könyv ez? kérdém, az asztalon becsukva hevert kötetre mutatván.

— Zsoltárkönyv, uram; válaszolt a férfi. Még nagyapámtól való, a ki azt mint iskolás gyermek használta, s azért szeretek benne folyvást lapozgatni. Reggel, míg feleségem a fölöstökömet elkészíti, néhány zsoltárt elolvasok belőle, s aztán leszállok a bányába, s dicsérem az urat, hogy meghagyta érnem e napot; este ismét hozzáfogok egypár versszakhoz, s mindig nyugodtan alszom el, ha annak oda fönn köszönetet mondtam. S így megy ez naponkint; vasárnap aztán, mikor beharangoznak, elmegyünk

a templomba, a hol a gondnak nem egy nehéz kövét fejtem le szívemről, ha az istennek szolgálók.

Ime, a valódi vallásosság az ő eredeti romlatlanságában! Ez egyszerű szavak a szégyen munkás szájában fölérték a legékesebb szónoklattal, s oly mély benyomást tettek reám, milyent gyermekségem óta, midőn megmagyarázták az isten lényét s imádkozni tanítottak, nem éreztem. Istenben való bizalom! még csak az alacson gunyhókban lehet téged föltalálni; miután ezek lakói, szerencsésebb embertársaiktól vigaszt és segédelmet nem várhatván, oltalmukat egyedül az eget uránál találják!

— — Midőn visszamentem, a rendező a tánczos párokat éppen egy francia négyesre hitta össze. Már csak ámmogva járták; nem sokára a vendégek oszolni kezdtek, s éjfél felé vége volt a mulatságnak.

XVI.

Hazaérkeztemkor asztalomon egy levelet találtam, melyben Fischer kollegám Bécsből arról értesít, hogy a győzelmes porosz hadsereg mindinkább közeledvén a főváros felé, az itteni dikasztériumok működésüket egyelőre megszüntették. — A kanczellária emberei is mehettek, úgy mint 1848-ban, a hová tetszett, s útravalóul kiadták nekik egy negyedévi fizetésüket. Ezzel aztán bejárhatták, kivált az apróbb tisztviselők, a félvilágot — síplárával; a nagyobbak akkor is úgy mint máskor bölcsen gondoskodtak magokról: nem kellett őket féltetni, hogy éhen vesznek.

Általános volt a zavar. Az állampénztárt Komáromba szállították, s ez alkalmat sokan megragadták, hogy azzal együtt tulajdon drága személyüket is becsempészsék a biztos menedéket nyújtó várfalak közé. Sohasem lehetett annyi „Gutgesinnter“-t látni egy rakáson, mint akkor, még a negyvenkilenczes években sem, midőn Magyarországból falkánként szöktek ide az ágyukkal spékelt bástyafalak biztos árnyai alá.

A poroszok azonban nem jöttek Bécsbe. Oka nem azok a zseniális florisdorfi sánczárkok voltak, melyeket az ottan vásár- és ünnepnapokon öszszegyülekezni szokott mesterinasok fogadásból tizszer egymásután átugrottak; sem a több mint egy millióba került pompás marcheggi vasuti hidnak légberöpitése, hogy az ellenség a Marchfolyón át ne kellhessen, mikor azt ötszáz lépéssel fölebb szárazon is átlábolhatta: hanem az a csiklandós körülmény hogy Napoleon kétszázezer emberrel állott a Rhénusnál, s onnan egy hatalmas „assez“-t dörgött az előrenyomuló porosz hadsereg elé. Ennek hálafejében aztán Ausztria 1870-ben nyugodtan nézte a franczianép lealáztatását a porosz zsoldosok által, valamint közönbösen megtörni hagyta az angol-franczia szövetségesek által az éjszaki koloszsus hatalmát, melynek 1849-ben Magyarország vissza-szerzését köszönheté. Nem hiába mondta akkor Schwarzenberg osztrák miniszter: hogy Európa csudálkozni fog Ausztria hálátlanságán. Csudálkozott is, de nem ez eredi bűnén, hanem a cinizmuson, melylyel azt első minisztere bevallá.

A béke, a dolgok ilyenén állásánál fogva (mint mondani szokás) csakhamar megköttetett. A nem tudom hány milliónyi hadisarczot megfizettük (mert volt miből?), s a gálakocsikat, melyek, a biztos győzelem reményében, már útban voltak Berlin felé, beállították ismét az udvari kocsiszínbe. Komáromból visszahozták a tömérdek sok kincset; nekünk pedig huszhavi részletekben húzták le a negyedévi előleget, melyet sokan közülünk a nagy drágaság miatt már régen elköltöttek. A műkereskedések ablakaiban ismét látható volt az a huszár, a ki kivont karddal törtetvén előre száguldozó lován, azt kérde: „Wu isz Preusz?” s kiraktak néhány csataképet is, melyeknél a néző fántáziájára bízták kitalálni; a poroszokat verik-e meg, vagy az osztrákokat?

Az államgép megkezdte rövid ideig megszűntetett működését. A kancellária, melyet Majláth György mindenestre tisztességes állásra emelt, mint a milyent az Zichy Hermann, az oktroi-kancellár alatt elfoglalt, belügyi rendezésével foglalkozott, hasznára igyekezvén fordítani azon sajátságos forduló pontot, melyre a birodalom ügyei annyi balfogások s balesetek után jutottak. Sejtette mindenki, hogy az általános válság, mint minden nevezetesebb történelmi korszakban, bekövetkezni, s a népeknek a cselekvésre szabadabb tér fog engedtetni. Frisebb levegő az egészség helyreállítására, az új élethez új föltételek kellettek: nem volt meszsze az idő, midőn a milliókra menő néposztály megköveteli,

hogy az alkotmány sorompói újra megnyiljanak, s a fölébredt nemzeti önérzetet nem lehet többé áltreformokkal kielégíteni, vagy — rászedni.

*

Néhány hóval azelőtt, hogy a hatvanötös bizottságnak a „békés kiegyenlítés módja fölött előterjesztett javaslata Deák Ferencznek a képviselőházban 1867-dik évi márczius 28-dikán tartott híres beszédje *) következtében nagy szótöbbséggel elfogadtatott, a bécsi magyar udvari kancelláriában élénk mozgalom uralkodott. Megfordult naponként mindenféle boldog, boldogtalan egyéniség, komoly és fontoskodó képpel, mindegyik hivatva érezvén, vagy inkább annak lenni képzelvén magát, egyik tényező gyanánt (habár

*) Nem tehetem, hogy a „haza bölcsé“-nek ez emlékeztető beszédjéből ama viharos „éljen“-zéssel fogadott szavakat ne idézzem, melyekkel az átalakulási küzdelmek egyik bajnoka lángeszű társának, egy befejezett ezredéves történelmi korszak utolsó nagyságának, Kossúth Lajosnak, a hála és tisztelet testvéri adóját leróta:

„Magyarország közjogának történelmében — így hangzanak az elismerés meleg igéi — legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847/8-ban tétetett, mert e nélkül a kornak igényei, s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöpröttek volna alkotmányunkat; s ezen átalakulást összefogja kötni a történelem azon férfiúnak nevével, a ki azt 1848-ban megindította, s ertyedetlen erélylyel keresztülvitte. — Daczára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fönmaradt, s fön fog maradni, míg nemzetünk él és országunk áll, s ahhoz a nemzet emléke és hálája lesz mindig csatolva.“

olyanul is, a milyen az „ötödik kerék“ szokott lenni) szerepelni a haza újjáalakítása körül már évek óta szóba hozott alapeszmék kivételében.

E hazamentő, vagy regeneráló embryok tarka seregéből kitűnt szokottnál gyakoribb ellátogatásaival a kancellária főnökei, Majláth, Priviczner és Beke uraknál egy a Bach-korszakból jól ismert egyéniség, kiről ismerősei azt tartották, hogy igen jó „muzsikus,“ de rossz „politikus,“ s a ki most, kevés dicsőséggel járó multjával szakítani akarván, fényesebb szerepre vágyott, midőn a különféle szárnyajtóknál azzal kopogtatott be, hogy, ha kell közbenjáró a kormány és a hazafipárt közt a békés kiegyenlítés körül fönforgó kérdések és nehézségek megoldására, itt van ő, báró August uram, a kinek révén ez legbiztosabb módon eszközölhető volna, miután ő méltósága a haza legkitűnőbb férfjaival s pártvezéreivel a lehető legbizalmasabb lábon áll, s ezek által, mint konok merészséggel állítá, e dicső szerep elvállalására direkt úton föl is szólíttatott.

Talált hívőkre és nem hívőkre. Ez utóbbiak száma, főleg a hangadó körökben, nagyobb volt. Eleinte igen tartózkodóknak mutatkoztak iránta; miután azonban a folytonos ajánlkozások és nógatások a fürge miszszionárius részéről meg nem szüntek, s az illetők azokat egészen figyelmetlenül hagyni mégsem akarták, Majláth az egyenes utat legjobbnak vélvén, engem Pápay udvaritanácsos által bizalmasan fölszólíttatott, szereznék a dolgok mibenléte felől biztos tudomást,

hogy tudják, kivel van dolguk? s még jókor kikerülhessék a „düpirozottak“ közönséges sorsát.

A következő levél, melyet e tárgyban az enyémre válaszul kaptam, tökéletesen és érdekesen fölvilágosítja az egész helyzetet, s szükségtelemné tesz minden további kommentárt.

Im' tartalma :

„Édes barátom! Pápay ő méltósága sajnálja — mint soraidból olvasom — hogy nem tudta Pestre jöveleledet, mert különben megkért volna téged, tudakold meg tőlem, hogy Augusz báró, mint dicsekedve említé, értekezett-e három óra hosszat és zárt ajtó mellett Deákkal a birodalmi ügyek felől? s hogy diktált-e Deák a báró tollába több punktácziót? és a ki-egyenlítésre váró kérdésekben egymás közt ki-egyeztetek-e?

Miután soraid kezembejutásakor Deák éppen nálam volt, azon helyzetben vagyok, hogy eléggé hiteles választ adhatok neked.

Báró Augusz kétversen beszélt Deákkal. Először decemberben (1865), másodszor közlelbi Bécsbemenetelekor. Az első alkalommal direkt kérdéseket intézett Deákhöz, s Deák szokott szivességével felelt neki, mint felel általában mindenkinek, a ki hozzá direkt kérdéseket intéz; tartozzék bár a kérdező a konzervatív, a liberális, vagy határozati párthoz, legyen hivatalnok vagy magánzó, ismerős vagy idegen.

Deák az Augusz báró első beszélgetését, valamint az ő feleleteit is elmondá nekem két nappal utóbb, s úgy találtam, hogy köztök

a konverzáció ugyanazon pontok körül forgott, a mik felől Deák nézeteit csaknem azon kifejezésekkel mondotta el jóval előbb nekem, Eötvösnek, Bezerédynek, Csengerinek, Tisza Kálmánnak, Szentiványi Károlynak, Majláth Györgynek, Ürményi Józsefnek, Mikos grófnak, Német Lajosnak és egy bécsi lapszerkesztőnek.

Hogy a báró August pontjai szorosan úgy vannak-e leírva, mint a miként Deák beszélte neki a nézeteit, erről nekem közvetlen tudomásom csak úgy volna, ha az August jegyzeteit olvastam volna; de ez nem történvén, csak annyit mondhatok, hogy Deáknál másodszor is megjelenvén August — t. i. a közelebbi Bécsbe indulásakor — ez alkalommal fölolvastott néhány pontot neki, kérdve: hogy jól fogta-e föl a deczemberi beszédét? Deák azt mondá nekem, hogy ő báró Augustot figyelmezteté, mikép' némely pontokban hibásan és hiányosan extrahálta az ő eszméit, míg másokban kielégítőleg.

A mi a zárt ajtót illeti; te jól tudod, hogy a hányszor engem meglátogattál, vagy én, vagy a legényem bezárta utánad az ajtót, és rendesen még csöngetésre sem bocsátott be senkit: pedig semmi titkolni valóm nem volt veled.

Ezen jelenet megfejtése igen egyszerű.

Ha én csak egy óráig nyitva hagyom az ajtót, annyiféle vendégem jön, hogy az öltözködéstől, munkától, ebédétől okvetlenül elkésem. Aztán meg annak a kellemetlenségnek is kitéve vagyok, hogy be sem mutathatom őket egymás-

nak, mert akad rendszerint köztük, a kinek a nevét sem tudom.

Képzelted, hogy Deák még inkább ki van téve ezeknek a bajoknak. Állandó szokása, becsukva tartani az ajtót, s rendesen csak tizenegy órától egyig tart e részben kivételt.

Még sohasem beszéltem Deákkal úgy, hogy, ha magára találom, be ne zárjam az ajtaját; mert csak így vagyok biztos, hogy az ügyet, melyért jöttem, neki elmondhatom a nélkül, hogy egy csoport vendég meg ne akadályoztasson.

A zárt ajtó tehát Deáknál sem az én monopoliumom nem, sem a báró Auguszé, hanem minden emberé, a ki Deákhoz, mint mondja, ügypben jár, s nemcsak látogatást tesz.

Hived Kemény.

Hogy e fölvilágosító sorok után a báró úr nem talált-e Bécsben is zárt ajtókat? annak megírását a boldogult kancellária egykori krónikására bízom.

XVII.

Említettem már, hogy a kancellária Majláth György kormánya alatt egy földikászteriumhoz méltó, habár nem oly nagy kiterjedésű állást is kezdett elfoglalni, mint a minővel az a forradalom előtt birt, hol a fejedelem akarata azt az ország valamennyi politikai és törvénykezési forumai fölé helyezte. — A czenalista párt, habár 1861 óta naponkint deválválódott, s a porosz háboru után már odajutott, hogy a régi „Presse“-n kívül nem volt organuma, s hívei legfőlebb néhány bürokrata, pár bankár, egykét az

alkotmányosság és abszolutizmus közt ingadozó idealista volt, még mindig legveszedelmesebb ellensége volt, mert nagy befolyással birt az udvarnál, s e befolyását minden ellen, a mi magyar, fájdalom, sikerrel fölhasználta. A „Staatsrath“ még mindig korlátozta működését, s ennek, ha nem mondom gyámsága, de ellenőrzése alól élte fogytaig nem tudta magát emánczipálni. A „divide et vinces“ politikáját, mely eddig egyik nemzettel küzdte le a másikat, tizenyolcz év alatt oda változtatták, hogy Ausztria valamennyi népével csak az egy magyar nemzetet akarták megölni. Azon bizonyos kasztának, mely az örült feudalizmus zászlaja alatt izent háborút a társadalomnak és humanizmusnak, s melylyel a francia forradalom 1789-ben még nem végzett tökéletesen, megmaradt még egy nagy töredéke, mely miután a csatatéren hatalmának nagy része megtörtetett, ármánynyal szerette volna visszaszerezni ama befolyást és felsőbbiséget, melyet eddig kizárólag gyakorolt.

De ha idefönn nem ment is minden oly simán, mint kellett volna, odalent, a hol az államgépezet nagyobb áppárátussal, s kevebb felelősséggel működött, sokkal furcsább s mulatságosabb dolgok történtek. A főtárnokmester báró Sennyey Pál, e hideg arisztokratikus férfit, a ki minden izében gentleman, csak kényszerítve engedett az ellenséges áramlatnak, mely végre őt is úgy mint a többi magával ragadta, s az abszolutizmus erő- és akaratnélküli eszközévé tette. Népszerűségét nem áldozta föl, mert

azzal sohasem birt, de nem is vadászta, s nem is törekedett arra; külseje- és szellemében azonban volt valami, a mi imponált s személye iránt tiszteletet gerjesztett, még azoknál is, a kik a politikai téren ellenei voltak. Úgy voltak vele, mint vérei a szalonban, a kik, bár öltözetével sohasem volt rendben, e zseniális hanyagságot elegáns modora miatt szívesen elnézték.

Valjon sejté-e báró ur, midőn az 1866-ik év végefelé a „Magyarország és a Nagyvilág“ átvétele ügyében nála tisztelegtem, s felszólítására, hogy e helyett inkább a „Sürgöny“ szerkesztését vállaltam el négyezer forint évi fizetés, s egyéb, nem tudom miféle beneficiziumok mellett, kitérő választ adván, engem a lap jövődjére nézve azzal kegyeskedett megnyugtatni, hogy az a mostani kormányrendszer állandóságánál fogva hosszú időre biztosítva van: hogy egypár hó múlva fölötte a második emeleten — a magyar miniszterium mézes heteit éli. Ott jöttek t. i. a miniszterek össze a királynál tartott miniszteri értekezletek előtt és után, s ott ült a terem ajtaja előtt ugyanaz a szolgáló is, a ki Pálffy és Sennyey fogadási termeinek őre volt. Leirhatatlan melánkóliával ült az első szobában, s mutatta nekem az ajtót volt kollégám-, Markovich László udvari tanácsoshoz, a miniszteri tanács jegyzőkönyv-vezetőjéhez. Tán szintén azt gondolta, a mit én; hogy tűnnek az idők, és tűnnek az emberek! Velők tűntek a rendszerek, s a mi helyettők jött, arra akkor szívemből azt mondtam: éljen soká!

Még a főkanzellár sem hitte, hogy a dolgok oly hirtelen fordulatot nyerjenek. Mert mielőtt nyugalmaztatási kérelmemet aláterjesztés végett legfelsőbb helyre elfogadta, egy egész évi szabadsággal kínált meg egészségem helyreállítására, mely emberséges szívű ajánlatát minden más viszonyok közt hálás köszönettel veszem, ha rég' eltökélt szándékom nem lett volna a különféle fázisokon átment kormányrendszerek alatt harmincz évig viselt állami szolgálatot, mely reám nézve a legutóbbi időben valóságos járommá vált, nyakamról lerázni, hogy azt a pár évet, a mit az isten még élnem enged, legalább függetlenül s kedvem szerint eltölthessem. Ő exczellenciájának szives ajánlata minden esetre odamutatott, hogy ő is, szintugy mint a főtárnokmester úr, a bekövetkezendő változásokat még igen meszsze kilátásba helyezé, s hogy arról, a mit a közel jövő méhéjében rejt, csak annyi tudomása volt, mint nekem, s a többi közönséges halandóknak — daczára azon különféle apró jelenségeknek, melyek, mint a szélcsend a vihart, a nagyobb eseményeket megelőzni szokták.

Mindenféle hírek járták be ez időben a kanzelláriát, s adtak okot a legtarkább kombinációkra. Suttogva beszéltek, hogy Deák kétszer volt titkos audiencián ő felségénél, s voltak, a kik őt a fejedelmi szóbákból kijönni látták; de kisült, hogy álmolátók voltak. A legjobb fölvilágosítást Kemény Zsiga adhatta volna, a ki e tájban többször megfordult Bécsben, hol egyedül, hol Eötvös társaságában, de oly begombolt-

nak mutatkozott, hogy e tekintetben mitsem lehetett tőle megtudni. A kancelláriának feléje sem jött, hogy annak embereivel ne találkozzék, s szorgalmassan kerülte mindazokat, a kikről tudta, hogy szeretnek sokat és mindenfélét kérdezni. Velem csak „Frankfurt városá“-ban az étteremben jött össze, honnan majdnem minden nap délután kirándultunk bérkocsin Perchtoldsdorfra Falkhoz, a ki ott a hidegfürdőt használta. Társalgásunk többnyire csak a napi események körül forgott; a politikát ritkán érintettük, s ebből is csak azt, a mit a lapok közöltek. Midőn elmondtam nekik, hogy a „Presse“ egyik főkorifeusa nálam volt, s ötszáz forint tiszteletdíjt ajánlott, ha biztosan megtudhatja, mikor és hányszor volt Deák a császárnál kihallgatáson? mindketten nevettek, s Kemény enyelegve jegyzé meg: „miért nem tréfáltad meg a németet: hogy nem Deák a császárnál, hanem a császár volt Deáknál audiencián; csak hogy nem tudni bizonyosan mikor?“ — Kevés nappal azután, hogy Kemény egypár hétre külföldre készült, s elbúcsuzott Falktól, hazamenet azt kérdezte tőlem: tudom-e, mit csinál az okos patkány, ha a hajó süllyedni kezd? „Hát elhagyja a hajót!“ mondék rá. „Helyesen, jegyzé meg Zsiga; nem is tudtam, hogy annyi tengerészeti ismereteid vannak!“ — Midőn három hét múlva visszaérkezett utazásából, s megtudta Falktól, hogy azalatt — penzionáltattam magamat, azzal fogadott, mikor beléptem hozzá: „Csakugyan o k o s patkány voltál, barátom!“

Ennek értelmét bővebben megmagyarázta a

jövő 1867-diki év márcziusa: midőn a magyar udvari kancelláriát, s a helytartó tanácsot örökre eltemette — a magyar miniszterium!

Ünnepélyes momentum volt, mikor az alkotmányos miniszterek a márczius 14-dikén 1867-ben történt eskületétel után átvették a helytartó-tanácsot Lipovniczky püspök búcsuztatója mellett. A szisztemák-megjárta vén épület csendjét élénk zszibongás zavarta föl s új aëra köszöntött be dohos falai közé. — Másnap, meg harmadnap rá a sasok lassankint eltűntek a nyilvános épületekről, a szivarárus- és lutrisboltokról. Többnyire szép csöndes éjen szedték le azokat s helyettük kerek paizsra festett nemzeti színű koronás ország-czímert tűztek az illető magyar fölírással. Édes feleinknél nagy volt az öröm, mert most már azt hitték, hogy minden meg van nyerve!

Levették a sasos czímert a pesti rendőri igazgatóság házáról is, mely a fináncz mellett a legújabb alkotmányosdi korszak alatt mint az abszolutizmus egyes elfeledett fölkiáltó jele meredezett Pesten. Requiescat in aeterna pace! A nyájas Wora fka úr, mint a vaskoronarend vitéze, érdemlett nyugalomba tétetett. Nem volt oly durva mint Prottmann, sőt néha nagyon is udvarias férfi volt, a ki mindig mosolyogva dörzsölte kezeit s nagy pathoszsza tudta elmondani: hogy hisz' ő nem oka semminek, hanem a felsőbb hatóságok, s készen is tartott néhány német „putzer“-t a helytartóságtól, hogy magát az illető előtt igazolhassa. Lehetett őt kapacsitálni; de azért mégis szomorú dolog volt, hogy oly férfi,

a ki egy kukkot sem tudott magyarul, biráskodik első sorban a magyar könyvek és lapok fölött, kinek számára tehát minden inkriminált helyet előbb németre kellett lefordítani, s ily közbetett úton mondott aztán véleményyt. — A „k. k. Polizeidirekczió“ — így nevezte magát a „k. ungarische Statthalterei“ szárnyai alatt utolsó lehelleteig — a házból kiköltözött s a szobákat, hol egy csomó elnyomott gondolat szelleme jár, tán valami békés polgári család foglalta el; vig, nyájas arcok mosolyognak ott, hol torzonborz rendőri hivatalnokok jártak keltek s tán éppen a „fekete könyv“ helyén tartja valamely hamis kis leány rózsaszalagon szerelmes leveleit.

A kanczelláriánál Bécsben kevesebb zajjal történt a — kapuzárás. Egy része a személyzetnek gróf Festetich György miniszteriumába osztatott be, a másikat az igazságügyi miniszterium vette által. Rendelkezésre állott még vagy husz, huszonöt apróbb hivatalnok, a kiknek eleinte „körözvénnyel“ meghagyatott, hogy állomásukon maradjanak, később meg rájuk förmedtek, mit keresnek itten s miért nem látnak utána, hogy Pesten alkalmazást nyerjenek? El is hagyta e „humanus“ fölszólításra az illetők nagyobb része Bécset, s rendre járván a miniszteriális bürokat Pesten, itt azt a vigasztaló tudósítást nyerte, hogy — későn jött! Néhánynak ugyan sok „lótásfutás“ után sikerült egyik vagy másik miniszteriális osztályban „ötödik provizorius kerék“-ül különös kegyelemből alkalmazást nyerni (?), de a nagyobb rész még sokáig kop-

tatta a hivatalos malasztokat osztogatók küszöbét, midőn azok, a kik „kotródó“-t fújtak nekik, szép melegen maradtak a már Forgách és Zichy korszaka alatt elfoglalt „poszt“-jaikon csücsülni. — Végre ezeknek elhelyezéséről is gondoskodva lőn s a tapasztalás mutatta, hogy ugyanazok, a kiktől, mert a „gyülölt kancelláriá“-nál szolgáltak, eleinte a mérvadó körök fázni látszottak, később az állam leghasznavehetőbb tagjai lettek, s „praktikus“ ismereteik által nem egy, a formálítások s normatívák tömkelegébe jutott nagyobb rangu noviczius-bürokratát segítettek ki a hinárból. Ma majdnem minden miniszteriumnál (legkivált az igazság- és oktatásügyinél) vezérszerepet visznek, s több igen kitűnő tagot számít köztük a kuria, meg az ítélőtábla is.

XVIII.

E k a p u z á r á s o k előtt mind Bécsben, mind Pesten, különféle furcsa dolgok történtek, melyek a magyar alkotmány visszaállítása fölötti örömszaj közt az általános figyelmet kikerülték, később azonban annál élesebb rekriminációkra adtak alkalmat a zszurnalisztika és közönség részéről, mert b e v é g z e t t t é n y e k ü l tűntek föl, melyekkel számolni többé nem lehetett.

Úgy beleindultak a dekorálásba s mindenféle apró és nagyobb beneficziумok osztogatásába, mintha valami mulasztást akartak volna helyrehozni. Valóságos rendjel-eső volt; alig lehetett valakit szalagocska nélkül látni gomblyukában, s a sok nagy és kis lovag közt olyant, a ki ne

juttatta volna eszébe az embernek, hogy a kitüntetést semmiért is osztogatják!

Még furcsábban bántak az állam pénzével; szórták, mint a polyvát, s mint olyanok teszik, a kik az alamizsnát nem a saját zsebükből osztják. Így a többi közt bizonyos urnak a lelépett kormány hetvenezer forintot eszközölt ki ő felségénél „hadkárpótlás” fejében, miután néhány év előtt már egy szinekurás hivatalt teremtetett számára hatezer forint évi fizetéssel, utazási „pauschálé”-val s egyéb beneficiziumokkal. — (Mily kiáltó ellentétet képezett ehhez a derék szászrégeni plebános, Demeter Endre önzetlen hazaszeretete, midőn néhány hónap mulva rá azon hirre, hogy „Magyarország pénztára üres”, csekély fizetéséből évenként husz forintot ajánlott föl a szükségek fődözésére!)

A budapesti pénzügyi főigazgatóság elnöke, Marcher úr, az utolsó hetekben még egy sereg, többnyire idegen tisztviselőt nevezett ki a magyarországi pénzügyi hivatalokhoz, a kik, mert az új miniszterium azok alkalmazását csupa diskréczióból megsemmisíteni nem akarta, szépen nyakunkon maradtak. E diskréczió annyira ment, hogy midőn e suttomban becsempészett páráziták egy része, mintegy százan, állásuk tarthatlanságát belátva a Lajtántúlra való áttételüket kérelmezték, a miniszter a helyett, hogy kapva kapott volna az alkalmon, tőlük jó szerivel megszabadulhatni, hosszabb határidőt engedett nekik a — magyar nyelv megtanulására. Ha a minisztert e határozatra a kérelmezőknek sötétnek festett anyagi

sorsuk tekintetbevétele indította, úgy a magyar nagylelkűség bizvást véget érhetett volna: miután azok a jó urak idején gondoskodtak, hogy fizetésükön kívül a különféle „Befund“-ok, „Meilengelder“-ek s egyéb jövedelmi forrás ki ne apadjon, s gondoskodtak a cseh és morva főbb fináncz-hivatalnokok, hogy saját patriotáik abban rövidséget ne szenvedjenek. Ha voltak a pénzügyi hivatalnokok közt szegény ördögök, úgy azokat feles számmal az e hivatalokban alkalmazott hazánkfiai közt kellett keresni. Azonfölül ezek az emberek korántsem tettek a haza, a közjó és közérdek ügyében oly szolgálatokat, hogy a magyar miniszterium részéről különös előzeny figyelemre legyenek méltók; s arra legkevésbé, hogy még nyelvi engedmények mellett is hagyja meg őket állásukban; mert a ki nyolcz, tiz és tizenkét év alatt nem tanult meg magyarul, az nem fog egy vagy másfél év alatt sem megtanulni. — A királyi ügyek igazgatóságában is még sokáig oly férfi foglalta el a főhelyet, a ki éppen nem illett be alkotmányos kormányközegnek; a miniszterialis sajtóhivatal csak névre változott; a „Sürgöny“-t fölváltá a „Budapesti Közlöny“, mely éppen úgy mint amaz meghozta a kinevezéseket, de egyéb fontos hivatalos dolgokról fölvilágosítással nem szolgált. Az ily rendetlenségből s az ily zürzavarból volt megmagyarázható az is, hogy Pulcz ur, volt császári királyi rendőrhivatalnok s a pesti rendőri sajtóhivatal volt főnöke, a ki a pesti lapok előtt a legkellemetlenebb emlékeket hagyta hátra, ott

ült a miniszteri sajtóhivatalban s várta a végleges alkalmazást, mikor már provizorius működése is méltán szemet szűrt.

Mindezek fölött avatott körökben leginkább föltűnt azon szokatlan, szinte lázas sietség, melylyel a megürült esztergami érseki szék betöltetett akkor, midőn a magyar miniszterium kinevezése már határozattá vált a döntő körökben. Sokáig szó sem volt a boldogult primás (Scitovszky) utódjáról; de midőn a felelős kormány közel kineveztetése már bizonyossá lett, egy hír lepte meg a közönséget, s e hír — a mostani primás kinevezése volt. Annyira siettek vele az illetők, mintha féltek volna, hogy egy felelős, szabadelvű miniszter alá nem írja kineveztetését. — S kik voltak az illetők? Volt Bécsben egy párttöredék, melynek vezére Rauscher érsek, a híres konkordátum létrehozója volt. E név eléggé jellemezte a frakció reakcionárius és abszolutisztikus irányát. E klikknek köszönheté kineveztetését az esztergami érsek, a ki mint hajdani udvari káplán s osztálytanácsos a Bach-miniszteriumban, a honnan egyszerre győri püspökké lett, elegendő garanciát látszott nyújtani neki, hogy szelleme Magyarországon nem fog kihalni. — E klikk győzte meg a királyt arról, hogy a volt erdélyi püspök, azért mert az „unio“ mellett kitette magát, mégis az ő emberük s azért megérdemli a kalocsai érsekséget. Ezen internáczióális klikk, e valóban közös kalamitás gátolta sok egyéb közt Horváth Mihály kineveztetését is.

S miért? valjon mit tett Horváth Mihály?

Bűne az volt, hogy a szerencsétlenség napjaiban helyet vállalt a haza kormányában; hogy tizenkilencz évig számüzve a hazából a hontalanság szenvedéseit tapasztalta, míg más érdemetlenek, csak azért, mert mitsem használtak a hazának, pazar élvezetekben tölték napjaikat; hogy a gyász napjaiban föllépett a história szószékére s honszerелеmből lángoló ékesszólással elbeszélé a nemzetnek apái történetét, hogy tanuljon rajta s merítsen belőle vigaszt a jelen nyomorában; szóval bűne az volt, hogy hazáját mindig szerette és mindig szolgálta. — Ezért üldözték őt; ezért találta, midőn hontalansága után visszatért hazájába, gazdag püspöki székét betöltve, s ezért részesült a magyar kormány részéről akkor, midőn azon eszmék diadalát ülték, melyeknek ő áldozata lőn, oly bánásmódban, mintha bűneül lett volna fölrovandó, a mi a polgári erény örökzöld koszorúját fonta homlokára.

Pedig még a Bach-kormány is gondoskodott azon főpapokról, a kik a forradalom által elveszték állásukat, mint például Lonovics, Jekelfalussy; s ha elgondoljuk, hogy a király ünnepélyesen fátyolt terített mindarra, a mi ellene elkövetetett, s engedélyt adott minden emigránsnak a hazatérésre, lehetett-e őtet okozni Horváth méltatlan mellőztetéseért? kinek akkoriban, mint azt Falk barátom a legujabbi „Tavaszi“-ban az ő szokott elegáns stílusával előadja, még a királynéban is hatalmas szószóllója akadt s a kinek rehabilitása mellett Eötvös József, az akkori kultusz-

miniszter, a fölvilágosodott filozóf, a ki Horváth Mihályhoz hasonlóan tollával és tehetségeivel szerzett magának fényes hirnevet s köztiszteletet, mindent elkövetett, hogy hivatalánál fogva leróghassa a nemzet háláját Magyarországnak akkor élt legnagyobb történetírója iránt!

Nem, nem; az akadályt azon párttöredék befolyása okozta, mely legjobban gyűlöli azt, a mi legtávolabb áll tőle: a polgári erényt és a hazaszeretetet; s mely az akkori napokban még Rómában kereste — Moszkváját!

XIX.

Könnyű szívvel hagytam el 1866-diki október 14-én Bécset, hol husz esztendeig számkivetve, kevés öröm és sok baj közt éltem. Előtte való nap barátim s jóakaróim búcsulakomát rendeztek tiszteletemre Dornbachban, mely alkalommal poharainkat öszszekocshintottuk szerencsés viszontlátásra — Budapesten! S néhány hó múlva csakugyan találkoztunk a magyar fővárosban, hová nagyobb része leszakadt. A kisebbik az ő felsége személye körüli bécsi magyar miniszteriumba lőn beosztva, mely a magyar államnak évenként hetvenezer forintjába kerül; tizenöt embernek kissé nagyon is magas — penzió!

Pesten a legszívélyesebb fogadtatásban részesültem. A viszontlátás öröme feledteté velem husz évek hányódásait, bajait és sokféle csalódásait. Régi barátim hosszu sora, igaz, megritkult az utóbbi két évtized alatt, s még távozásomkor egy fényes jövő küszöbén láttam

a nemzetet, most ezer sebből vérezve, száz nehézséggel küzdve találtam föl azt . . . s ha mégis néhány hét múlva rá Falk s Áldor intervencziója folytán a „Magyarország és Nagyvilág“ szerkesztését elvállaltam s jó kedvvel vettem ismét kezembe a rég' pihent szerkesztői tollat s leirtam vele e szókat, bizalom és remény: ez onnan volt, mert a szenvedés iskolájában felnőt, de apáihoz méltó új nemzedékben s a nemzet „megfogyott, de meg nem tört“ erejében teljes kezességet láttam arra nézve, hogy a jobb jövő, melyet oly rég vár a magyar nép, a szebb napok, a nyugalmas élet, a virágzó jólét be kell hogy következék előbb utóbb! — Azóta ismét tizennégy év mult el, és —

A lap, mely december 16-dikán kétezer előfizetővel megindult, az év végeig négyezeret számított. E szép sikert csak író társaim legjobbjainak támogatásával érhetém el, s részint azon szerencsés körülménynek is köszönhetém, hogy a közönség, mely ifju éveimben engem némi figyelmére méltatott, s akkor is, s azóta is annyi jóakarattal halmozott el, a mennyit megköszönni igen, de megérdemelni képes aligha valék, ma sem vonta meg pártfogását tőlem, melylyel hosszú évek során át szerény irodalmi vállalataim találkoztak, s melylyel elismerését látszott kifejezni azért, mert azoknál mindig csak egy irányt követtem: a tisztán nemzeti, nemcsak betűre, hanem szellemre nézve is magyar irányt.

Az első számot valóságos ünnepi számmá

avatták Arany, Greguss, Gyulai, Falk, Keleti Gusztáv, Ábrányi Kornél, Komócsy, Vambéry, Balázs Sándor, Áldor, Maszák Hugo stb. Oly fényes fálánksza a kiváló irodalmi erők- s tehetségeknek, a milyent ritkán lehetett egy szépirodalmi lapnál találni s még kevesbé — azt megtartani!

Greguss Ágost, a kit mindig legjobb és legőszintébb barátomnak ismertem, Arany János mutatványát „Hamlet“ remek fordításából a következő sorok kíséretében küldte be hozzám:

„Édes barátom! Midőn a tollat fogom, hogy neked irjak, eszembe jut, hogy hozzád intézett utolsó levelemnek most éppen husz esztendeje. Két évtized! Csekélység; szinte semmi az évezredekhez képest, melyek az emberiség fölött már elvonultak, s melyekkel a csillagászok égi változásokat mérnek; de az egyes életében nagy idő, egy egész nemzedéknek két harmada s olyan osztályrész, mely kevés embernek jut, mert legtöbben husz éven alól halnak el. S éppen azt a husz évet — 1846-tól 1866-ig — ha országos szavazásra bocsátának a dolgot, hazánkfiainak nagyobb része alkalmasint epimenidesi álomban szeretne volna tölteni. Én ugyan jobb szeretem, hogy átéltem és pedig a szenvedő hazában éltem át; de még jobban szeretem, hogy elmúlt — s bizonyosan te is így vélekedel. Ez a kemény idő többek közt arra szolgált, hogy én ifjúból férfi lettem, te meg férfiből — hogy is mondjam? — uram bátyám. Az öregedésnek az a természet, hogy minél tovább halad, annál lassúbb;

ez által válik lehetővé, hogy a sietőbb fiatalok mindinkább egy sorba állhatnak a vénebbekkel. Húsz év alatt mi is közelebb estünk egymáshoz; de én azért még most is úgy képezem viszonyunkat, mint a mikor mint félénk ujoncz először bekopogtattam nálad, az „Életképek“ híres szerkesztőjénél, abban a kétemeletes budai házban, hol Döbrentey Gábor is lakott, a boldog emlékezetű hajóhid szomszédságában. — Most ismét a szerkesztő úrnál kopogtatok, csak hogy a „Magyarország“ szerkesztőjénél, és nem félénken, mert nem ujoncz, hanem mester munkáját nyújtom be: Hamlet magán beszédét Arany Jánostól „a lét vagy nem lét kérdéséről“. Nem vagy vadász, sem kincskereső; tehát elfogadhatod a szerencsekivánást. Óhajtom, hogy a „Magyarország“-nak szintoly tisztelt állást és üdvös hatást vívj ki, mint egykor az „Életképek“-nek; hogy „Magyarország“-od fölött soha se lebegjen a nemlét kérdése; hogy legyen meg benne Hamlet önismeretének párja s tétlenségének ellenkezője. S ugyanez legyen meg abban a „Magyarország“-ban is, melyet nem csupán te szerkesztesz, hanem mindnyájunk honszeretete: akkor fölötte sem fog lebegni a nemlét kérdése. Régi híved Greguss Ágost.“

Az ily szerencsés auspicziumok mellett átvett lapnak magam is a legszebb jövődöt ígértem. S alig mult el két hónap, hogy annak szerkesztésével fölhagytam. Nem lehetett, a ki kora ifjúságomtól fogva a rendhez és pontosságához szoktam, azon sok ferdeséget eltűrnöm,

mely a lap technikai kiállításánál előfordult s a melynek előszámlálásával a kegyes olvasót untatni nem akarom. E minden héten megújult izetlenkedéseknek véget vetvén, a lapot, mint mondtam két hónap múlva szerencsésebb véralkatu író társaimnak, gróf Lázár Kálmán és Vértessy Arnold uraknak engedtem által, a kik hasonlóképen nem sokáig boldogultak vele, sőt a kiadóval perbe is keveredtek; míg végre Ágai barátom hősieles elszántsággal vette kezébe az ügyet és a lapot 1870-diki novembertől fogva kilencz évig szép sikerrel s példás kitartással vezette.

Pák Berczi halála után 1867 februárban Heckenaszt megkínált a „Vasárnapi újság“ szerkesztésével, melyet azonban, mivel Emich Gusztávval egy általa kiadandó kisebb politikai napi lapnak szerkesztésére nézve a szerződést igen előnyös föltételek mellett már megkötöttem, többé el nem fogadhattam.

E lap, mely azon évi márczius 3-kán jelent meg először, az „1848“ czímű napilap volt. Minden dicsekvés nélkül mondva (mert tán nem is az én érdemem volt) alig hiszem, hogy fiatal lap oly kitűnő, jeles erővel rendelkezhetett volna mindjárt pályafutása elején, mint az, a melynek szerkesztését legújabbán átvettem. Toldy István, Pulszky Ágost, Urváry Lajos és Berczik Árpád, a kik fődolgozó társaim voltak, oly dicső szerkesztőségi „ensemble“-t képeztek, melyet ritka lap tudott rendes munkatársai közt fölmutatni. A tárczaczikkeket Vádnay Károly

és id. Ábrányi Kornél irták, a kik jó hírnevük- s kiváló tehetségüknél fogva azoknak szintoly érdekeltséget szereztek, mint az előbbieket a politikai rovat zseniális kezelése által.

Még mielőtt megjelent a lap, már több oldalról interpelláltak engem annak — czíme iránt. Mintha bizony én s társaim voltunk volna az elsők, kik e számot „1848“ teszik politikai hitvallásuk élére; mintha nem ezt hirdette volna 1861 óta az országgyűlés! Még Kemény Zsigmond és Gorove István is, a kikkel a napilap tervezetét közöltem, több kifogást tettek e cím ellen és úgy nyilatkoztak, hogy e „négy szám“ a forradalmat jelenti. Összeszavarták a fogalmakat. Nem azt értettük mi, a mire a nemzetet a kétségbeesés kényszeríté, hanem értettük azon jogos és jótékony forradalmat, mely az elavult s szégyenünkre a tizenkilencedik század közepeig főnállott alkotmányunkat a szabadság és demokrácia szellemében átalakítva, néhány nap alatt századok gyalázatától menté meg Magyarországot: — értettük azon forradalmat, mely oly lángelmék eszméit testesíté meg, mint Széchenyi- s Eötvöseé voltak; mely megvalósítá a haza legnemesebb fiainak reményeit; mely végét vetette egy fertelmekkel teljes multnak és megnyitá ajtaját egy fényes jövőnek. — Értettük azon forradalmat, melyet a törvényes király maga megszentestett; mely a nemzet és király meg egyezése által, a kik Deák Ferencz ihlett szavai szerint megértették a kor intő szózatát, törvényesítettett, melyet törvény alakba foglalt

az 1848-diki törvényhozás és a ma uralkodó király is elismert. — Ez volt a mi alapunk, kiindulási pontunk a forradalom törvényesített vívmányai, célunk e törvényeknek a szabadság és demokrácia szellemében bővebb kifejlesztését előmozdítani.

— — El voltam reá fiatal társaimmal készülve, hogy némelyek által félreértetni, mások által gyaláztatni s üldöztetni fogunk. De azért bátran szembeszálltunk az előítéletekkel, meggyőződve levén, hogy az ügy, melynek zászlaja alá szerződünk, megaczélozandja erőnket, s hogy a szabadság barátai nem fogják tőlünk megtagadni támogatásukat.

Ebben nem csalódtunk; mert ha ezrenként nem is, oly szép számmal jöttek mégis az előfizetők szerény lapunkra, hogy ennek jövője iránt aggódni sem nekem sem kiadómnak oka nem volt.

Egészen más elemek működtek össze, melyek, mert a zászlót, mely alatt küzdöttünk, nem akarták követni, azt széttépni igyekeztek!

Bocsásson meg a nyájas olvasó, hogy e keblemetlen tárgy további részletezésébe nem bocsátkozom. Amúgyis túlhaladná e munka keretét s több tért igényelhetne, mint a mennyit az olvasó türelmének kockáztatásával eddig is elfoglalt.

Aztán meg nem mesterségem indiskréciót elkövetni azok ellen, a kik magokat már védeni nem tudják. Annyit azonban mind magam, mind munkatársaim igazolására tartozom kijelenteni, miszerint az „1848“-at nem az előfizetők hiánya, mint jó barátaink híresztelték, hanem bizonyos

s őt é t hatalmak ármánya ölte meg. Kiéreztek ezt politikai elleneink is, midőn becsületes ellenhez méltó őszinte sajnálattal kísérték lapunknak „legvirulóbb korában történt hirtelen kimúltát“, a mi legszólóbb bizonyítványa volt annak, hogy hazafias törekvésünk általános elismerésre talált. Csak az öreg „Hírnök“ és kámzás pátronusai intonálták a „te Deum laudamus“-t, s hányták valódi keresztényi szeretettel a köveket nyílt sirunkba.

Egy ideig reményem volt, hogy lapomat rövid idő múlva ismét megindíthatom s folytat-hatom a harczot ugyanazon eszmék mellett, melyek védelmében az önérdek és pénzeszacskók befolyása akadályozott meg. Felejtethlen ifju barátom Toldy Pista mindenkép' igyekezett kiadót találni; s mivel azt hitte, hogy annyi pénzzel, mennyi ily napi laphoz kell, Emichen kívül csak Heckenaszt rendelkezik, ez utóbbit szólítá föl a vállalat átvételére, mi közben Pulszky Ágost is biztosított bennünket, hogy Széchenből rögtön Pesten teremne ismét, ha kilátás lenne a lapnak folytatására. — Heckenaszt nem mutatkozott hajlandónak az ajánlat elfogadására, mert a lapot megbukottnak, s fölelevenítését a „jelen körülmények közt“ igen riszkirt dolognak tartá. E helyett ő szólította föl Toldyt egy füzetekben megjelenendő politikai vállalat szerkesztésére, mely háromhetenkint egy-egy füzetben fogna megjelenni ily czím alatt: „1848. Politikai szemle az állam és egyház köréből“, s e czímet Toldy kérdésére, hogy lehet-e azt válasz-

tani? még akkor is használhatónak mondta, ha az „1848“ napilap még élne, mert az egészen más vállalat! (Akkor, midőn Tóth Kálmán a „Bolond Miska“-lapot az én firmám fölhasználásával megindította, Guszti barátom persze máskép' vélekedett!) Toldy Pista erre elfogadta a címet, mely, mint nekem írta, egyrészt a folyóiratnak hasznára lesz, másrészt meg föntartja legalább annak kontinuitását, és így ha lapom ismét megindulhatna, ennek is csak javára válnék! —

E levele fiatal barátomnak engem Bécsben ért, honnan néhány havi tartózkodásom után május elején 1868-ban végleg Sopronba költöztem. — Itt töltöm most tizenkét év óta napjaimat a függetlenség örömei s az öregség bajai közt. Minden új év mosolyogva köszönt be hozzám, s jobbnak ígérkezik lenni, mint az előbbi volt; s ha nem hiszek is neki, mert ha az csakugyan jobb volna, nem hizelegné be magát nálam az által, hogy elődjét kisebbíti, még mindig elevenen érzem: hogy korán lesz még a halottakkal társalogni, s hogy, míg a szívnek forrása ki nem apad, s a szemvilágnak gyönyöre tart, az emberekkel embernek lenni, s nem csupán embernek látszani kell!

A viszontlátásig — ha az isten akarja!
